

סיכום
לבגרות
בהיסטוריה
70%

ממדינת מקדש לעם הספר

רקע

במאה ה-4 לפני הספירה אלכסנדר מוקדון כובש את ארץ ישראל ומקים אימפריה עצומה. עם מותו האימפריה מתחלקת בין יורשיו: לממלכת סלווקוס השולטת בארץ ישראל ומאפשרת ליהודים אוטונומיה דתית מוחלטת (בית המקדש השני) ולממלכת תלמי (השולטת במצרים). שתי הממלכות אימצו את התרבות היוונית המקומית.

השינוי מתחרש כאשר אנטיוכוס עולה לשלטון בממלכת סלווקוס וגוזר את גזרות השמד. **גזרות השמד** מטרתן להשמיד את הדת היהודית. לפיהן יש איסור ללמוד תורה, לקיים חגים ולהתפלל. העובר על הצו **נידון למוות**.

בתגובה לגזרות השמד בלטו כמה דפוסי התנהגות:

- **המשפחה החשמונאית** החליטו למרוד בסלבקים
- חלק מהאוכלוסייה המשיכה לקיים בסתר את הדת היהודית
- חלק מהאוכלוסייה אימצה בגלוי את הדת היוונית

המרד החשמונאי (מרד המכבים): מתתיהו ובניו התחילו במרד. המרד הצליח ויהודה המכבי (בהמשך אחיו) צברו ניצחונות רבים. ממלכת החשמונאים נמשכה כ-100 שנים עד שנכבשה על ידי הרומאים. החשמונאים מרדו בכדי לנסות לקבל את עצמאותם בחזרה אך ללא הצלחה. תקופה זו נקראת **בית שני** (בית המקדש היווה מקום כלכלי, חברתי, דתי, פילוסופי, משפטי).

ציוני דרך עיקריים בבניית המדינה החשמונאית וביסוסה

הקושי הפוליטי של השליטים החשמונאים:

1. בתקופת החשמונאים שלטו באזור שליטים וממלכות כגון: בית סלווקוס (סוריה), בית תלמי (מצרים), האימפריה הרומית ועמים נוכרים שישבו מסביב ליהודה. השליטים החשמונאים נאלצו **לתמרן בין הכוחות הפוליטיים** הפעילים באזור ולקשור קשרים עימם.
2. השליטים החשמונאים גם נאלצו לתמרן בין השליטים בתוך **בית סלווקוס**. כך עשה יונתן שנאלץ לתמרן בין אלכסנדר בלס ודימטריוס הראשון.
3. סביב ממלכת יהודה היו ממלכות שבראשם עמד מלך שריכוז את כל סמכויות השלטון. כדי להשתלב כחלק ממלכות האזור היה צורך **להגדיר מחדש את תפקיד המנהיג** ולא להסתפק במנהיג צבאי בלבד (כמו יהודה המכבי).

קושי הכלכלי שעמו התמודדו שליטי בית חשמונאי

- בין הנוכרים ליהודים שררה מתיחות רבה על רקע תחרות כלכלית.
1. האיכרים היהודים והנוכרים נאבקו זה בזה על שטחי עיבוד חקלאיים ועל מחירי התוצרת.
 2. הסוחרים הנוכרים בערי החוף התחרו עם הסוחרים היהודים על המסחר. מאחר והיהודים התיישבו בערים הלניסטיות שלא היו בשליטת בית חשמונאי היה צורך לסייע להם.

קושי הדמוגרפי שעמו התמודדו שליטי בית חשמונאי

1. האוכלוסייה ביהודה גדלה מאוד והפכה לצפופה מאוד, עקב הגבולות הצרים של הממלכה. והיה קושי לאכלס את כל היהודים בשטח קטן, לכן יצאו שליטי בית חשמונאי **למסע כיבושים** להרחבת הארץ.
2. עם הכיבושים התווספו למדינה נוכרים רבים ונוצרה בעיה חדשה שמספר הנוכרים עלה על מספר היהודים וחשש מפני **רוב נוכרי בארץ**.

ההתרחבות הטריטוריאלית בימי שליטי המדינה החשמונאית

במשך שנות קיומה של ממלכת החשמונאים כבשו השליטים שטחים רבים אותם סיפחו לממלכה. בתחילה גירשו הכובשים החשמונאים את הנוכרים משטחים אלה אבל החל מיוחנן שינו את המדיניות, כפו בכוח גיור על העמים בשטחים שכבשו, וצירפו אותם אל העם היהודי.

1. **בימי יהודה המכבי** מדובר בשטח מצומצם ביותר: השליטה החשמונאית היא רק במרכז ארץ ישראל. כבר בהנהגתו של יהודה המכבי התנהלו מלחמות שנועדו לקבוע את אופייה היהודי של א"י.
2. **יונתן** היה הראשון שכבש שטחים מחוץ ליהודה. הוא כבש שטחים מעקרון ולוד עד צפון יהודה ושטחים מועטים בעבר הירדן המזרחי.
3. **שמעון** לא כבש כיבושים רבים אבל כבש עיר חשובה מאד, יפו, והודות לכך סיפח את הנמל הימי החשוב של ארץ ישראל. כיבושיו אפשרו גישה לים ואת חיזוקה הכלכלי של יהודה באמצעות מסחר בינלאומי.
4. **יוחנן הורקנוס** שינה לחלוטין את גודלה וצורתה של המדינה החשמונאית. הוא כבש כמה אזורים בעבר הירדן המזרחי, כבש את שומרון, שכם, אדום ובית שאן. לכיבושיו הגדולים התלוותה קנאות דתית שבאה לידי ביטוי בהרס מקדש השומרונים על הר גריזים.
5. **יהודה אריסטובולוס** שלט רק שנה אחת אבל הספיק לכבוש את הגליל וגייס את תושביו הערבים משבט יטור.
6. **אלכסנדר ינאי** היה גדול הכובשים החשמונאים. הוא יצא למסעות כיבושים מעבר לגבולות המדינה היהודית. הוא כבש ערים הלניסטיות בעבר הירדן המזרחי ואת כל ערי החוף ההלניסטיות בא"י, חוץ מעכו ואשקלון.

הגידול הדמוגרפי (כולל מדיניות הגיור) בימי שליטי המדינה החשמונאית

בראשית המאבק המטרה הייתה לבטל את גזרות השמד. יהודה המכבי השיג מטרה זו ובהמשך המטרות התרחבו:

- הקמת מדינה עצמאית עם אופי יהודי (ועל כן נעשה הגיור הכפוי)
- מאבק במתיוונים

במשך שנות קיומה של ממלכת החשמונאים כפו בכוח גיור על העמים בשטחים שכבשו, וצירפו אותם אל העם היהודי. הגיור לא היה רק פעולה דתית אלא גם לאומית שכן, דת ולאום בעולם הקדום היו במידה רבה משולבים זה בזה. ככל שלעם הייתה זהות לאומית חזקה כך הוא התנגד יותר לסיפוח. תהליך הגיור כולו הושלם תוך שני דורות. הגיור נעשה על מנת לשמור על רוב יהודי ואופי יהודי (מאבק במתיוונים).

1. **בימי יהודה המכבי** הוא נלחם ביישובי הנוכריים באזור שפלת החוף ובאזור הגליל והגלעד ובמקומות שאותם כבש גירש את הנוכריים.
2. **שמעון** נמנע בדרך כלל מגיור של לא יהודים או שילובם בממלכה, אלא גירש אותם. ככל שהשלטון הפך לחזק ולמבוסס יותר השליטים החשמונאים כבשו שטחים מרוחקים יותר, טיהרו את הארץ מנוכרים בכל מקום אותו כבשו, וגייסו בכפייה את העמים שכבשו.
3. **יוחנן הורקנוס (הראשון שהנהיג גיור כפוי)** בניגוד לשמעון ויונתן הוא לא גירש נוכריים, אלא גייס אותם. הוא אפילו גייס את האדומים שהתורה אוסרת לגייס, וכן גייס עמים שמיים שכבש (עמים הקרובים בגזע ובשפה ליהודים). זו הייתה דרכו להגדיל את אוכלוסיית הממלכה. המסרבים להתגייר גורשו.
4. **יהודה אריסטובולוס** שלט רק שנה אחת אבל הספיק לגייס את התושבים הערבים משבט יטור. התושבים הוכרחו לקבל את היהדות כתנאי להישארותם במקומות יישובם.
5. **אלכסנדר ינאי** המשיך לנקוט במדיניות הגיור, ואוכלוסיות שסירבו נאלצו להגר למקומות אחרים מחוץ לשטחים שכבש. על ידי כך הגדיל מאד גם את גודל האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל.

שינויים במעמד המנהיג ובסמכויותיו הפוליטיות והדתיות בימי שליטי המדינה החשמונאית

בראשית הממלכה החשמונאית השליטים היו בעלי תפקיד צבאי (יהודה המכבי). בעקבות העובדה שבכל הממלכות מסביבם שולטים מלכים, ובהשפעת התרבות ההלניסטית, גם החשמונאים מבצעים שינוי בצורת השלטון.

1. השינוי החל בימי **יונתן** שהתמנה גם לכוהן גדול נוסף על היותו מצביא.
2. אחיו **שמעון** הפך באישור העם למנהיג מדיני (מושלוניא), כהן גדול, ומפקד הצבא והוריש את סמכויותיו לבניו וזה העניק בסיס חוקי לשלטון בית חשמונאי.
3. **יהודה אריסטובולוס**, הפך את עצמו למלך וזה היה מנוגד למסורת היהודית שלפיה מלך הוא רק מבית דוד.
4. **אלכסנדר ינאי** היה למלך ולקח לעצמו סמכויות חקיקה ושיפוט. יהודה אריסטובולוס וינאי רצו להדמות למלכים ההלניסטים ואימצו את צורת השלטון שלהם שהיו שליטים מוחלטים. חצר המלוכה שלהם קיבלה אופי הלניסטי ואימצה את התרבות ההלניסטית שכללה משתאות. ואולם, כל המלכים היו גם כוהנים גדולים שחיו לפי חוקי התורה וקיימו מצוות.

היחס להלניזם של שליטי המדינה החשמונאית

- בניו של מתתיהו ביקשו להקים מדינה יהודית עצמאית, מטהרת מפולחנים של עבודת אלילים, ולכן נלחמו בנוכרים שישבו בא"י. המלחמה שלהם הייתה בעיקר מלחמה תרבותית **כנגד תרבות הלניסטית**, ולכן בכל מקום עליו השתלטו יצאו בתוקף כנגד תרבות זו.
- במשך שנות קיומה של ממלכת החשמונאים ניכר שינוי מוחלט במדיניות זו והשליטים החשמונאים ניהלו **חצר מלכות מפוארת** בסגנון הלניסטי, והחזיקו **צבא שכירים** בדומה לממלכות ההלניסטיות (המעבר מצבא מתנדבים לצבא שכירים התרחש עקב התרחבות הממלכה (שהביאה לעלייה בתכיפות המלחמה דבר שמצריך צבא מקצועי ומיומן), עקב הצורך בצבא מסודר ומאורגן למדינה עצמאית וכמובן עקב השפעה הלניסטית).
- החשמונאים המאוחרים אימצו סממנים הלניסטיים אבסולוטיים והדבר בא לידי ביטוי ב**שמותיהם** ששילבו שם יהודי ושם הלניסטי (יוחנן- יהודי, הורקנוס- הלניסטי).
- אימוץ הסממנים ההלניסטיים האבסולוטיים בא לידי ביטוי גם בלקיחתם של יהודה אריסטובולוס ואלכסנדר ינאי את **התואר מלך**. גם **שלומציון כמלכה** זוהי השפעה הלניסטית (קלאופטרה מלכת תלמי).
- למרות כל אלה לא ניתן להגיד שההתייוונות התחזקה בחסותם של החשמונאים. החשמונאים לא שינו את הדת ולא ויתרו על המטרות הלאומיות. הם השתמשו **בכלים הלניסטיים כדי להגשים מטרות יהודיות**. נכון שאריסטובולוס וינאי חיקו את מנהגי החברה ההלניסטית, אבל היה זה חיקוי חיצוני ולא התנכרות לדת.

לסיכום: הממלכה החזיקה כ-100 שנים. נכבשה בשנת 63 לפנה"ס ע"י רומא (טיטוס). האימפריה הרומית שלטה בארץ יותר מ-500 שנה. במהלך שלטונם מתרחש חורבן בית שני.

דפוסי השלטון הרומאי בא"י ('מלך חסות' – הורדוס, הנציבים)

העדת הרומאים לנקוט במדיניות של שלטון עקיף באמצעות שליטים מקומיים

- בכל אזור שהרומאים כובשים הרומאים ממנים שליט: שלטון עקיף (מינוי שליט מקומי הכפוף לשלטונות הממלכה השולטת) או שלטון ישיר (מינוי נציב רומי). הרומאים בכל מקום (וגם ביהודה) מעדיפים שלטון עקיף. הסיבות לסוג שלטון כזה הן:
1. לא להכעיס את העם המקומי. מתן עצמאות מסוימת. המלך בא מן העם ומכיר את החברה ומנהיגה.
 2. המלך שנבחר ע"י הרומאים קשור אליהם ואל תרבותם, וכך מתאפשר "פיתוח תרבותי" באמצעות הקמת מוסדות הלניסטים.
 3. הקמת "צבאות חסות" קטנים בידי המנהיגים המקומיים, אשר יסיעו לצבא רומא במקרה הצורך. כמו כן, אין צורך להתחכך ישירות עם העמים המקומיים שבשטח האימפריה, למשל בגביית מיסים (השליט העקיף מתווך בין רומא לעם).

בשנת 37 לפנה"ס המליכו הרומאים את הורדוס כמלך היהודים. למה בחרו דווקא בהורדוס?

1. הורדוס בא מן העם- היה יהודי
2. משפחתו של הורדוס הייתה ידועה בנאמנותה לממלכה השולטת
3. הורדוס שליט חזק, נאמן לרומא, בעל כישורי מנהיגות
4. הורדוס קיבל חינוך הלניסטי ונמשך מאוד להלניזם, והיה יכול לפתח מבחינה תרבותית את הממלכה, שבעיני רומא הייתה "שממה תרבותית" לאחר השמדת המוסדות ההלניסטים בידי החשמונאים.

לפני מינוי הורדוס, הרומאים מבינים שהעם מאוד אוהב את החשמונאים וממנים את יוחנן הורקנוס לכהן גדול (שלטון עקיף). בהמשך, החשמונאים מנסים למרוד מספר פעמים ברומא ולהחזיר את השלטון ונכשלים. אחרי האירועים הנ"ל הרומאים מבינים שצריך לבחור **מלך יהודי אך לא חשמונאי**.

המאפיינים העיקריים של שלטון הורדוס

1. **נאמנות לרומא ולשליטיה המתחלפים:** הורדוס הקפיד מאוד על נאמנות לקיסר רומא ופיתח את התרבות ההלניסטית. רקם קשרים עם קובעי המדיניות והוכיח את נאמנותו באמצעות הושבת משוחררי צבא רומאים בקרקעות (ללא תשלום) ובניית ערים ומקדשים לקיסר אוגוסטוס (קיסריה, סבסטיה). בנוסף חיזק את האמון בינו לבין המצביא הרומאי באמצעות התייעצויות והתחשבות בדעותיו בעניינים שונים.
2. **תמיכה באוכלוסייה ההלניסטית בא"י:** הורדוס ראה עצמו שליט הלניסטי וטיפח את האוכלוסייה הלא יהודית בארץ ישראל. הוא היה זקוק לה לגיוס כוח רב לצבא וככוח התומך במדיניותו ההלניסטית ולכן העדיף אותם פעמים רבות על היהודים. הוא בנה עבורם ערים הלניסטיות על פי מתכונת הערים ההלניסטיות דבר שהחליש את הערכים היהודיים. חיזוק האוכלוסייה הלא יהודית הגביר את התסיסה בין יהודים לנוכרים בכל רחבי הארץ.
3. **חיסול שרידי החשמונאים והאצולה ביהודה:** הורדוס היה מודע לשנאה של העם כלפיו ולתמיכתו בבית חשמונאי לכן ניסה לבסס את מעמדו על ידי החלשת בית חשמונאי באמצעות דיכוי והכחדה. הוא סילק אותם ממשורות שלטוניות, החריס את רכושם ואף רצח את אשתו מרים החשמונאית, הרג את אחיה אריסטובולוס, את אמה ואת בניו ממנה.
4. **התערבות בסדרי הכהונה והסנהדרין:** העם ראה במוסד הכהונה כנעלה יותר מהמלוכה, דבר שהיווה איום על הורדוס. לכן, הורדוס רצה להחליש ולצמצם את מוסד הכהונה ולהפוך את מוסד זה לתלוי בו. הוא מינה כוהנים גדולים שלא היו ראויים לתפקיד והדיח כוהנים גדולים על אף שזהו תפקיד קבוע לכל החיים. בנוסף, גבה מיסים מהכוהנים הגדולים.
5. **הסנהדרין היה המוסד הדתי העליון באותה התקופה,** רוכזו בידיה סמכויות מדיניות ומשפטיות בהתאם לתורת ישראל. הורדוס רצה להחליש את הסנהדרין בגלל שחשש לשלטונו וכן בגלל שהושפע מהתרבות ההלניסטית שבה המלך הוא שליט יחיד המרכז בידיו את כל הסמכויות. הוא מינה חברי סנהדרין שנאמנים לו גם אם לא התאימו לתפקיד וביטל את הסמכות המדינית שלה.
5. **מפעלי הבנייה המפוארים:** הורדוס הקדיש את רוב זמנו להקמת שורה של מבנים מפוארים ברחבי הארץ, כיוון שכמלך חסות הכפוף לשלטון הרומאי נאסר עליו להתעסק בענייני צבא חוץ ובטחון שהיו בתחום אחריותה הבלעדית של רומא. הוא פיתח את השטחים החקלאיים, הקים מערכות מים שהובילו מים לאזורי התיישבות, בנה מבצרים וארמונות (חלקם שימשו להגנתו האישית- כדוגמת מצדה), בנה ערים חדשות ושיקם ערים ישנות (כדוגמת קיסריה), בנה ושיפץ את בית המקדש- העסיק בבנייה רק אנשים יהודים (ובחלקה רק כוהנים) דבר שסיפק פרנסה לאלפי אנשים.

הנציב הרומי

בשנת 4 לספירה הורדוס מת והרומאים ניסו למנות את שלושת ילדיו. בסופו של דבר הקיסר אוגוסטוס החליט למנות נציב רומאי ולהפוך את יהודה לפרובינקיה בשם "יודאיה". הנציב הרומאי התיישב בקיסריה והיא הפכה לבירת יודאיה במקום ירושלים ובכך נפגעו בין היתר רגשות היהודים.

סמכויותיו:

1. **סמכות צבאית-** אחראי לסדר הציבורי ביהודה. לצורך כך הוא נעזר בצבא השכירים היווני שגויס מקרב האוכלוסייה היוונית שהייתה בארץ והייתה נאמנה לרומאים.

2. **סמכות כלכלית** - אחראי לגביית המיסים, ניהול התקציב וחלוקת המשאבים.
3. **סמכות דתית** - פיקוח על חיי הדת של היהודים כולל אפשרות למנות ולהדיח את הכהן הגדול.
4. **סמכות משפטית** - עומד בראש המערכת המנהלית של המחוז ובעל סמכות שיפוטית וסמכות הכרעה בדיני נפשות-יכול לחון אנשים שהסנהדרין דן אותם למוות. ברוב פסקי הדין הנציבים נטו לטובת היוונים ולא היהודים.

מאפייני שלטונם של הנציבים, שהובילו לעוינות ליישוב ביהודי, והעזפת הלא יהודים בארץ

1. **עול כלכלי כבד**: הנציבים הטילו מיסים כבדים: מס קרקע -בתמורה לקרקעות שהיו עכשיו של רומא, מס גולגולת, מס יבול, מס על יבוא ויצוא. על התושבים הוטל לספק מגורים, מזון, חומרי דלק ומספוא לפקידי הנציב ולחייליו. חיילים רומאים היו מגיעים לעתים לכפרים ומחרמים ושודדים יבול. הנציבים שיקמו וחיזקו את הערים ההלניסטיות שקיבלו גם שטחי חקלאות על חשבון היהודים והחמירו את בעיית המחסור בשטחי העיבוד החקלאי שעמדו לרשות היהודים.
2. **עושיק ומעשי שחיתות**: הנציבים מונו לתקופת זמן מוגבלת, וניצלו את תקופת השירות הקצרה שלהם בפרובינקיה בכדי להתעשר. הם נהגו בשחיתות, אכזריות, עשקו ונטלו שוחד. הנציב פלורוס אף פרץ לבית המקדש ונטל מאוצרו כסף כדי לממן בנייה ציבורית בעיר.
3. **העזפת האוכלוסייה הלא יהודית**: הנציבים הזדהו בדרך כלל עם הנוכרים שחיו בארץ ישראל והעניקו להם חסות ועזרה. בתקופת הנציבות התרבו המאבקים על השלטון בערים המעורבות ועל הבעלות על קרקעות. כאשר הובאו הסכסוכים להכרעת הנציבים תמכו אלה בדרך כלל בתושבים הזרים והתעלמו מתביעות היהודים.
4. **פגיעה בדת וברגשות הדתיים**: הנציבים הזדהו בדרך כלל עם הנוכרים שחיו בארץ ישראל והעניקו להם חסות ועזרה. בתקופת הנציבות התרבו המאבקים על השלטון בערים המעורבות ועל הבעלות על קרקעות. כאשר הובאו הסכסוכים להכרעת הנציבים תמכו אלה בדרך כלל בתושבים הזרים והתעלמו מתביעות היהודים.
5. **פעילות נגד תנועות משיחיות ומורדים**: הנציבים הגבירו את הפיקוח על תנועות משיחיות שהתעוררו בקרב העם וחיזקו בקרב את התקווה להיגאל משלטון רומא בדרך נס. הם נקטו יד קשה כלפי מנהיגי התנועות הללו והוציאו אותם להורג מחשש שיעוררו תסיסה כנגד השלטון. לדוגמא: בתקופת נציבותו של פונטיוס פילטוס נצלב ישו על רקע האשמתו ע"י הרומים בהתיימרות להיות "מלך היהודים" וזוהי מרידה בשלטון.

הסיבות למרד הגדול והעמדות השונות בוויכוח על היציאה למלחמה ברומאים

המרד הגדול נגד רומא פרץ בשנת 66 לספירה. לאחר שנים של יחס פוגעני מצד הנציבים החליטו היהודים לצאת למרד נגד הרומאים.

הסיבות למרד הגדול

1. **פגיעה בחיי הדת וברגשות הדתיים של היהודים**: הנציבים הרומאים ששלטו בתקופת הנציבות השנייה, במשך 22 השנים לפני פרץ המרד נקטו בפעולות שפגעו בחיי הדת של היהודים וברגשותיהם הדתיים. הם לקחו כספים מאוצר המקדש, מינו כוהנים גדולים לכל המרבה במחיר, הציבו חיילים רומים בבית המקדש בימי חג, דבר שהוביל לעימותים אלימים בין המתפללים היהודים לחיילים רומאים.
2. **מתח בין היהודים לנוכרים עקב חיזוק מעמד האוכלוסייה הלא יהודית ע"י השלטון הרומאי**: הנציבים הרומאים העניקו יחס מועדף לאוכלוסייה הנוכרית שישבה בארץ ישראל עוד מראשית ימי כיבושם. המתרחות בין שתי האוכלוסיות הושפעה בין היתר מהבדלי האמונה הגדולים ביניהן ומתלות הנציב הרומאי בחיל העזר שהורכב מתושביה הנוכריים של ארץ ישראל. למשל: כאשר נפטר המלך אגריפס ה-1 ביזתה האוכלוסייה הנוכרית את זכרו על ידי הפגנת שמחה וחגיגות.
3. **מצוקה כלכלית**: בחברה היהודית בארץ ישראל התקיים קיטוב גדול. בראש הפירמידה ניצבו המעמדות המבוססים, שכללו את הכהנים וסוחרים עשירים. בתחתית הפירמידה ניצבו האיכרים, שהתקשו לעמוד בעול המיסים הרומי ורבים נושלו מאדמותיהם בשל חוסר יכולת

- לשלם את חובותיהם. הנציבים עשקו את התושבים בארץ על מנת להתעשר במהלך כהונתם. היקף האבטלה היה גבוה, ורבים מצאו את עצמם חסרי יכולת לפרנס את משפחותיהם.
4. **התגברות הקנאות הקיצונית ורוח המרד, הופעת קבוצות קיצוניות:** המצב הקשה שהיה בארץ והמצוקה הכלכלית גרמו לתחושת תסכול שהביאה רבים להימשך לאמונות משיחיות. רבים החלו להאמין בביאת המשיח שיגאל את עם ישראל. הסיקריים ביטאו יותר מכל את ההקצנה בחברה היהודית. הם שמו לעצמם למטרה למרוד בשלטון הרומאי ולפעול נגד משתפי הפעולה עם שלטון זה. קורבנם הראשון היה הכהן הגדול יהונתן ששיתף פעולה עם הנציב הרומי פליכס. לדעתם, עדיף למות מאשר חיים ללא חירות, חיים תחת כיבוש. **(תכלס, קראו למרד)**
5. **תסיסה משיחית והתגברות תופעות משיחיות בין היהודים:** בארץ ישראל כמו קבוצות נוספות (חוץ מהסיקריים) שהלכו אחרי מנהיגים שהציגו עצמם כנביאים מושיעים שבידם לקרב את הגאולה. הדוגמה הבולטת ביותר הוא ישוע שריפא חולים, חלל ניסים והטיף לגאולה הקרבה. רבים ראו בו את מלך המשיח.

העמדות השונות בויכוח על היציאה למלחמה ברומאים

בקרב היהודים היו עמדות שונות לגבי היציאה למלחמה ברומאים:

1. **התומכים ברומאים** - חלק מהיהודים, בדרך כלל העשירים, העירוניים, התנגדו למרד. הם לא האמינו כי מאבק צבאי נגד האימפריה הגדולה של התקופה יכול להצליח. הם לא נאבקו בקבוצות המורדים, אך נזהרו שלא להיפגע.
2. **המתונים** - מדובר באנשים שהבינו שאם יפרוץ מרד יש סכנה שהוא יסתיים באסון נורא. ביניהם הכהונה, האצולה והעשירים שחששו לאבד את כספם ומעמדם בעקבות המרד וכן הסופרים, החכמים והאנשים הפשוטים שחששו מתוצאות המרד. הם ניסו לפעול כדי לעצור את ההתפרצות שתביא למרד ובהמשך פעלו לעצור את המרד - מהבנה שמאבק צבאי נגד רומא הוא חסר סיכוי ותוצאותיו יהיו איומות. גם **אגריפס השני** ניסה תחילה לעצור את המרד ובהמשך להרגיע אותו, אך ללא הצלחה. לטענתו, האלוהים עצמו כנראה לצד הרומאים.
3. **הקנאים** - המורדים. לא היו תנועה מאוחדת תחת פיקוד אחד, אלא קבוצות שונות ברחבי הארץ שפעלו ללא תיאום ביניהם. מה שאיחד אותם במאבק נגד הרומאים היה הקנאה לה'. הקיצוניות בין הקבוצות היתה הסיקריים. הקנאים שאפו למאבק צבאי ברומאים וגייסו רבים מהעניים לצידם. טענותיהם:
 - **המלכות היחידה היא של ה'**, הוא אדונה היחיד של א"י והעם היהודי. לכן שליט זר זו כפירה במלכות ה'.
 - העם היהודי הוא **עם חופשי**, והחירות היא תנאי הכרחי לקיומו של העם ולקיום אורח חייו הייחודי.
 - הקנאים האמינו שאם העם היהודי יקום וילחם על חירותו **אלוהים יעזור לו**.

תוצאות המרד וחורבן בית המקדש

תוצאות המרד

1. **חורבן ירושלים וחורבן בית המקדש - המרכז הדתי, משפטי, מדיני:** החרבת בית המקדש ושריפת ירושלים הביאו לאבל כבד בחברה היהודית. בשל חורבן המקדש לא היה ניתן עוד להקריב קורבנות, נפסקה בו עבודת הקורבנות והטקסים, בוטלה העלייה לרגל, נעלמה ההנהגה של העם (משרתו של הכהן הגדול בבית המקדש חדלה מלהתקיים), החלה פגיעה בתחומי המשפט.
2. **הרס דמוגרפי - דלדול אוכלוסין:** מספר היהודים ההרוגים במרד היה גדול מאוד. יוסף בן מתתיהו העריך כי מליון ומאה אלף יהודים נהרגו. חלק מהיהודים נמכרו לעבדות כדי ללחום במשחקי גלדיאטורים וכן לעבוד במכרות.
3. **הרס כלכלי:** שנות המרד שיתקו חלק ניכר מהפעילויות הכלכליות וכן הרומאים נקטו במדיניות של הענשה כלכלית: יבולים הושחתו ועצים נעקרו. בנוסף, אחרי המלחמה נקטו הרומאים במדיניות של הפקעת קרקעות. כמו כן, גבר נטל המיסים שהוטל על היהודים: מס גולגולת, מס קרקע, דמי אריסות, עבודות כפייה ובנוסף, "מס היהודים" שהיה מס משפיל במיוחד שנלקח רק מיהודים.
4. **היעלמות מעמדות חברתיים וכתות:** הרס המוסדות וחיסול מעמדות ההנהגה המסורתיות. הכהונה, האצולה והצדוקים שבסיס כוחם היה בית המקדש איבדו את מעמדם ואת יוקרתם.

- החורבן העלה את מעמדם של הפרושים שמקור עוצמתם היה לימוד התורה וקרבנות לעם הפשוט. הפלגים הקנאים ותומכיהם ברחו מירושלים ולבסוף חוסלו או התאבדו.
5. **אובדן המנהיגות הדתית:** משרת הכהן הגדול בוטלה ולפיכך לא נותר ליהודי א"י נציג לפני השלטון. מעמדן של הערים הנוכריות מתחזק ורבים מהן זכו להקלות מצד השלטון. חוסלה האוטונומיה המשפטית של היהודים (מוסד הסנהדרין).
6. **שינוי במעמדה של יהודה לאחר החורבן:** רומא ארגנה מחדש את שלטונה ביהודה והציבה בה לגיון צבא קבוע בנוסף לחיילות העזר הקודמים. מונה נציב הכפוף ישירות לקיסר במטרה לפקח באדיקות רבה יותר על האוכלוסייה היהודית. והנציבים הגיעו ממעמד גבוה יותר. מעמדם של היהודים הפך למעמד של נתינים זרים בעלי זכויות משפטיות נחותות.

רבן יוחנן בן זכאי והקמת המרכז ביבנה

המשבר שנוצר בחברה היהודית, עקב חורבן בית המקדש, והסכנות שמשקפו לחברה היהודית עקב משבר זה

בית המקדש היה מרכז דתי (כל הפולחן הדתי נערך בבית המקדש- הקורבנות), משפטי (שם ישב הסנהדרין), כלכלי (שם נשמרו כספי המיסים והתקיים המסחר), חברתי (פגישה בשלושת הרגלים), פוליטי (שם ישב הכהן הגדול- המנהיג הדתי והפוליטי).

החרבת בית המקדש ושריפתה של ירושלים גרמו להלם ולאבל כבד בחברה היהודית. רבים החלו לשאול עצמם מדוע ניצחו עובדי האלילים את אלוהי ישראל. אחרים החלו לטעון כי אין עוד ערך לתפילות, משום שהן קשורות בהקרבת קורבנות בבית המקדש. שאלות אלו סימנו את הסכנות של אובדן האמונה ואובדן המנהיגות בקרב היהודים, וכן את הצורך בשיקום היהדות בלי ירושלים ובית המקדש. **רבי יוחנן בן זכאי** מחליט לשקם בעזרת החכמים ורבן גמליאל את העולם הדתי- רוחני **ביבנה**.

עיצוב חיים יהודיים ללא מקדש

- 1. תקנות חדשות 'זכר לחורבן':** רבן יוחנן בן זכאי רצה להעלות את זכר בית המקדש כדי להמשיך לקיים את פולחן עבודת האל כפי שהיו נוהגים בבית המקדש. הוא עשה זאת באמצעים הבאים:
 - **תקיעה בשופר בראש השנה:** הכוהנים היו תוקעים בשופר בבית המקדש בראש השנה שחל בשבת. בן זכאי החזיר מנהג זה גם ביבנה.
 - **ברכת הכוהנים:** בן זכאי קבע כי בתפילת שמונה-עשרה יעלו הכוהנים לברך את העם יחפים, וזאת לזכר האיסור להיכנס בנעליים לבית המקדש.
 - **נטילת לולב:** במהלך חג הסוכות היה נהוג ליטול לולב בבית המקדש ולהקיף איתו את המזבח במשך שבעת ימי החג. בן זכאי קבע כי כל אדם ייטול לולב כזכר למקדש.
 - **צום יום הכיפורים:** בעבר מרכז הפולחן בבית המקדש היה קורבן יום הכיפורים. אחרי החורבן עיקרו של היום הוא צום וחשבון נפש כשכר לבית המקדש.
 - **פסח:** לפני החורבן היה נהוג לעלות לרגל, להקריב קורבן ולאכול מצה. לאחר החורבן נהוג היה לקרוא את ההגדה (אשר נכתבה על ידי רבן גמליאל) ולאכול מרור בנוסף למצות.
- 2. בית הכנסת:** בית הכנסת הפך להיות המוקד של הפולחן היהודי. בכך ריב"ז הפך את היהדות ללא תלויה בקיום המקדש וירושלים.
- 3. לימוד התורה והתפילה:** בבית המדרש של ריב"ז המשיכו ללמוד תורה. כמו כן, רבן גמליאל קבע שלוש תפילות ביום וחיבר את הנוסח הסופי לתפילת שמונה עשרה.
- 4. הקמת מוסדות (הנהגה):** מוקמים הנשיאות ובית הדין הגדול (שבהמשך יהפוך לסנהדרין) שתפקידם לייצג את העם מול השלטון, להכריע סכסוכים ולפסוק בענייני הלכה.

הפצת החוקים והתקנות החדשות

ריב"ז ורבן גמליאל היוו את ההנהגה החדשה, הם פעלו על מנת להפיץ את הנ"ל. זאת באמצעות סיורים בכל הארץ (יחד עם חכמים), הקמת בתי מדרש בכל עיר ועיירה ללימוד התקנות ונסיעה מעבר לים על מנת להפיץ את הרעיונות החדשים.

המרכז ביבנה היה המרכז לשיקום העם היהודי בכל המישורים.

הלאומיות בישראל ובעמים, ראשית הדרך עד 1920

מבוא מושגי יסוד

לאום :

קבוצה חברתית בעלת זהות משותפת, השואפת להגדרה עצמית במסגרת של מדינה ריבונית, בזיקה לטריטוריה מסוימת. בלאום קיימים יסודות המשותפים לבני הלאום, המאחדים והמייחדים אותו מקבוצות אחרות. למשל: היסטוריה, שפה, מנהגים, תרבות, טריטוריה, מסורת, רגש לאומי ועוד. לאום גם יכול להתגבש על בסיס עקרונות וערכים משותפים בלי קשר מחייב להיסטוריה (למשל האומה האמריקאית).

לאומיות :

רגשי השייכות ותחושת הנאמנות ללאום (לעם) שיש לו מאפיינים המייחדים אותו מלאומים אחרים. לאומיות כוללת גם אידיאולוגיה השואפת לעצמאות האומה, לאחדותה ולשמירה על ייחודה.

מה קושר ומלכד את בני אותו לאום?

הלאומיות המודרנית היא תופעה חדשה יחסית, שראשיתה במחצית השנייה של המאה ה-18. היא התפתחה עקב שינויים חברתיים, מדיניים ורעיוניים שהתרחשו במערב אירופה ובמרכזה בסוף המאה ה-18 ובתחילת המאה ה-19. לתופעת הלאומיות המודרנית היו כמה מאפיינים מרכזיים :

- **הרצון לעצמאות:** הרצון לעצמאות גרם במאה ה-19 להתעוררות של תנועות לאומיות שדרשו לעצמן עצמאות במסגרת של מדינה ריבונית. התנועות הלאומיות האמינו בדרישה של מדינה לכל לאום ולכל לאום מדינה אחת.
- **תופעה חברתית-תרבותית:** הלאומיות העניקה תחושת שייכות לרבים שאיבדו את שייכותם וזהותם בעקבות שינויים ותהליכים שהתרחשו במאות ה-18 וה-19. הלאומיות שימשה עבורם מוקד לזהות.
- **הפולקלור:** ההתלכדות הלאומית התגבשה, בדרך כלל, סביב טריטוריה שנקראה מולדת. סביב המולדת התגבשו כל המאפיינים המשותפים: מסורות, תרבות, מיתוסים, סמלים, שפה...

השינויים שיצרה הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19

חיזוק מסגרות השתייכות ויצירת מוקדי זהות חדשים לבני האדם

האדם תמיד מחפש מסגרת חברתית שיוכלו להשתייך אליה ולהזדהות איתה. עד הקמת התנועות הלאומיות האדם השתייך למשפחה, לדת, לממלכה. כעת, התנועות הלאומיות מהוות מוקד שייכות נוסף המתבסס על שופתות בין אנשים שווים, הדומים זה לזה. התנועות הלאומיות המודרניות היו מסגרות תרבותיות ופוליטיות. מצד אחד, טפחו וחזקו את התודעה הלאומית ואת סימני הלאומיות ומצד שני, נאבקו ליצירת מסגרת מדינית עצמאית לבני אותו לאום, שתאחד במסגרתה את כל בני-הלאום.

שינויים במפה המדינית של אירופה

בעקבות הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19, התמוטטו אימפריות (כגון העות'מאנית והאוסטרו-הונגרית), הוקמו מדינות חדשות (כגון יוון, איטליה), יחידות קטנות התאגדו למסגרת מדינית אחת וכן השתנו הגבולות בין מדינות קיימות.

הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19

השפעת עקרונות תנועת הנאורות:

הנאורות היא תנועה שהתפתחה במאות ה-17-18. מוביליה הם אנשי רוח, מדענים, פילוסופים. טענתם המרכזית הייתה שלכל בני האדם יש שכל באמצעותו ניתן להטיל ספק, לחקור את העולם הפיזי והאנושי, לגלות את אמיתות החיים. הוגי הדעות של הנאורות תבעו מן האדם לא להיכנע לסמכות פוליטית של שליט המדינה, או לסמכות הדתית של הממסד הדתי וכתבי הקודש. **רעיונות מרכזיים:**

1. התנועה הניחה שלכל בני האדם זכויות טבעיות שוות (לחיים, לחירות ולקניין) שאינן תלויות בחסדי השלטון. המשכילים ראו בעקרון השוויון בין בני האדם ערך עליון ולחמו למען שחרור האדם מכל צורה של שעבוד. (ג'ון לוק)
2. שינוי בתפיסת תפקיד השליט – על השליט להיטיב עם העם. כמו כן השתנה מקור סמכותו של השליט – העם עצמו. (ז'אן ז'אק רוסו)

השפעת תופעת החילון:

ירידת כוחה של הכנסייה, ותהליכי חילון שעברו על החברה האירופית, גרמו לאנשים לחפש זהויות חדשות. מגמות החילון הלכו והתרחבו, ונשברה הבלעדיות של הדת, ומוסדותיה, בחיי הפרט והחברה. בעקבות מעבר זה התפתח רצון להשתייכות למסגרות שיעניקו זהות ותחושת ביטחון.

השפעת התנועה הרומנטית:

תנועה באירופה של חיפוש אחרי שורשים, חקר העבר, ההיסטוריה, התרבות, השפה, גיבורי האומה. התנועה שמה דגש על הרגש והלב ולא על השכל וההגיון. היא חיברה בין בני אדם על רקע סיפורי עם, מיתוסים, שירה וכו'. התנועה דרשה מהאדם לנטוש את החשיבה הרציונלית שלו ולפנות ללאומיות.

השפעת המהפכה האמריקאית:

במהלך החל מהמאה ה-16 האימפריה הבריטית שולטת בחלקים גדולים מן העולם, כולל בצפון אמריקה. המהגרים הראשונים שהגיעו לצפון אמריקה היו ברובם מאנגליה והקימו 13 מושבות. במשך כ-150 שנה 13 המושבות היו בחסות בריטניה. בריטניה הייתה במצב כלכלי לא טוב ובכדי לשפר את המצב היא הטילה מיסים. הדבר עורר כעס רב אצל תושבי המושבות שרצו לנהל את ענייניהם בעצמם ללא התערבות של בריטניה. לכן, 13 המושבות מתחילות להתקומם כנגד בריטניה ולבקש עצמאות. העימות מתפתח לכדי מלחמת עצמאות כנגד בריטניה שבסופה, בתאריך 4 ביולי 1774 (יום העצמאות האמריקאי), 13 המושבות מנצחות. ארצות הברית קמה ועם הקמתה מפרסמים את הצהרת זכויות האדם והאזרח.

המקרה האמריקאי של עם קטן שהתקומם נגד אימפריה עצומה וניצח- היווה מודל ודוגמה לעמים אחרים במאה ה-19 למאבק למען עצמאותם. כמו כן, האמריקאים פרסמו את מגילת הזכויות האמריקאית- מודל לשאר העמים, מודל לליברליזם. **האירופאים הסתכלו על האמריקאים כעל מודל לעולם העתיד.**

השפעת המהפכה הצרפתית:

בצרפת לפני המהפכה הצרפתית הייתה חברה מעמדית. (מיעוט במעמד הגבוה של אצולה וכמורה ורוב מוחץ שהוא המעמד השלישי- המעמד הנמוך). למעמדות הגבוהים יש זכויות יתר ואילו למעמד הנמוך אין זכויות כלל, רק חובות. בראש הפירמידה- מלך אבסולוטי, כל יכול, שליח אלוהים. המעמד השלישי המורכב באיכרים ובורגנים- חוללו את המהפכה.

בעת המהפכה פוזרה אספת המעמדות והוקמה האסיפה הלאומית. דבר שהפך את כל האזרחים לשווים. וכך נולדה הצהרת זכויות האדם והאזרח. הצהרת זכויות האדם והאזרח טוענת שכל בני האדם נולדו שווים וחופשיים. זוהי הצהרה אוניברסלית. ההצהרה הדגישה כי המקור לכל ריבונות הוא באומה וכי תושבי צרפת אינם עוד נתיני המלך אלא אזרחים השווים לפני החוק. בצרפת קם משטר חדש: הרפובליקה (תחילתה של הדמוקרטיה). במהפכה הצרפתית נקבע כי המוסדות השלטוניים תלויים בעם (העם בעל השפעה) והמשטר הישן נפל. המהפכה גרמה להפצת רעיונות המהפכה האוניברסליים "חירות, שוויון ואחוה" לאזורים אחרים באירופה והביאה להתעוררות לאומית, שבאה לידי ביטוי בכל תחומי החיים.

השפעת כיבושי נפוליאון:

כיבושי נפוליאון ניסו להפיץ את רעיונות המהפכה הצרפתית, ומצד שני כבשו ודיכאו עמים שלמים דבר שהוביל למאבקים עממיים. עמי אירופה ניסו להסיר מעליהם את הכיבוש של נפוליאון. דווקא הכיבוש עורר בהם את הרגש הלאומי.

השפעת המהפכה התעשייתית והמודרניזציה:

במאה ה-19 התחוללו שינויים חברתיים כלכליים (גידול דמוגרפי, תהליכי העיור, תהליכי התייעוש) שיצרו מציאות חדשה בארצות אירופה והובילו רבים להתנתק מהמסגרות המסורתיות. תחושת הניכור של העיר הגדולה, לצד תהליכי החילון גרמו לאנשים לחפש זהויות חדשות, מסגרות שיעניקו זהות ותחושת ביטחון. **התנועות הלאומיות ענו בדיוק על צורך זה.**

תהליכי המודרניזציה סייעו להפצת הרעיונות הלאומיים המודרניים וטיפוח התרבות הלאומית לגווניה השונים בקרב שכבות אוכלוסייה רחבות. נצפו שינויים עצומים בתחומים הבאים: חינוך להמונים, עלייה באחוז יודעי קרוא וכתוב, עיתונות, ספרות, תקשורת ותחבורה.

המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו במאה ה-19 באירופה

המאפיינים של מנהיגי התנועות הלאומיות ותומכיהם באירופה במאה ה-19
רבים ממנהיגי התנועות הלאומיות היו משכילים ממעמד הבורגנות. הם קיבלו את סמכותם מהעם, הם היו מנהיגים כריזמטיים אשר האמינו בכוחם לשנות את המציאות וגיבשו תכניות לשינוי המציאות בהתאם להשקפת עולמם, תוך גיוס ההמונים. המנהיגים ניהלו מאבקים בדרכים שונות כלפי גורמים חיצוניים ונגד כוחות בארצם שרצו לעכב את השגת יעדיהם – בעיקר כוחות המשטר הישן: המלוכה/האצולה, הצבא, הכנסייה.

תחומי הפעולה של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19:

1. פעילות פוליטית להקמת מדינה לאומית

המטרה של התנועות הלאומיות הייתה להיאבק למען הקמת מדינת לאום עצמאית וריבונית בחבל הארץ שאליו התייחסו כמולדת. התנועות הלאומיות נאבקו להשגת היעדים הבאים:

1. סילוקו של שלטון זר מאדמת המולדת של בני הלאום.
2. איחוד יחידות פוליטיות נפרדות לכלל יחידה לאומית-פוליטית אחת.
3. קביעת שפה רשמית למדינה.
4. הנהגת מטבע אחיד ואיחוד כלכלי ופוליטי של המדינה שתונהג ממרכז שלטוני אחד.
5. קביעת דגל והמנון לכל בני הלאום.

2. טיפוח תודעה לאומית

התנועות הלאומיות שקדו על טיפוח תודעה לאומית בקרב בני הלאום. הן דאגו להאדיר את מורשת העבר המשותף בדרכים מגוונות ושקדו על טיפוח החינוך הלאומי כדי לחזק ולטפח את הלכידות בין כל בני הלאום. כך החל טיפוח המסורות העממיות – הפולקלור, שהוא למעשה ידע של מנהיגים ומסורות שעובר מדור לדור, ומשתנה כל הזמן. כך עוררו התנועות הלאומיות את הרצון להיאבק למען הגשמת יעדי התנועה הלאומית.

הגורמים המסייעים והגורמים המעכבים למימוש יעדי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19

אופי השלטון:

במקומות בהם השלטון הזר או המלך התנגדו לרעיונות ההשכלה והלאומיות ודיכאו את פעילות התנועות הלאומיות, היה קשה יותר למאבק הלאומי להצליח. לעומתם, במקומות בהם השליטים עצמם היו בעד המאבק הלאומי, המאבק הלאומי הצליח ביתר קלות.

כוחה של הכנסייה:

הכנסייה התנגדה לרעיונות הלאומיות, מכיוון שפחדה מתהליך החילון ומפגיעה במעמדה. לכן, במדינות בהן כוחה של הכנסייה היה רב, היה קשה יותר לתנועה הלאומית להביא להקמתה של מדינת לאום. לעומתן, במדינות בהן לכנסייה לא היה כוח משמעותי, היו פחות גורמים במדינה שהתנגדו למאבק הלאומי.

מידת הפיצול המדיני:

לאומים שהיו מפוצלים במדינות או נסיכויות שונות התקשו לקדם את המאבק הלאומי, מכיוון שחיו תחת שלטונות שונים. כמו כן, לתנועה הלאומית היה קשה יותר ליצור אצל בני הלאום תחושת שייכות חזקה ללאום אחד. לעומתם, לעמים שחיו במדינה אחת היה קל יותר להתאחד.

מידת הפיצול התרבותי:

במדינות בהן בני הלאום חיו במדינות שונות או באזורים מרוחקים נוצרו הבדלים תרבותיים משמעותיים ביניהם. למשל בכל אזור התפתח ניב שונה של השפה המדוברת ומנהגים מעט שונים. במקומות כאלו, התנועות הלאומיות התקשו להדגיש את המאפיינים המשותפים לבני הלאום וליצור אחדות שנדרשה ללאומיות. אך במקומות בהם מידת הפיצול התרבותי הייתה נמוכה, ולבני העם היו מאפיינים משותפים רבים, היה קל יותר למאבק הלאומי להצליח.

תנועה לאומית מדגימה באחת מהארצות: איטליה

ההתעוררות הלאומית התרחשה בכל אירופה ("אביב העמים" - 1848), בין היתר באיטליה.

מצבה של איטליה לפני תהליך האיחוד ומטרות התנועה הלאומית

מנפילת של האימפריה הרומאית ועד המאה ה-19 איטליה הייתה **מפוצלת לנסיכויות**. הנסיכויות נשלטו על ידי גורם זר כמו צרפת, אוסטריה ומדינת האפיפיור. בנוסף לפיצול הנסיכויות איטליה הייתה **מפוצלת מבחינה חברתית כלכלית**. צפון איטליה היה עשיר ומתקדם לעומת הדרום שבו הייתה אוכלוסייה של חקלאים ועובדי אדמה עניים. כמו כן, בכל אזור **דובר ניב שונה** של השפה האיטלקית.

לכן, **מטרת התנועה** היא להשתחרר מהשלטון הזר ולהקים מדינה עצמאית מאוחדת (ביטול החלוקה לנסיכויות) ברוח הליברליזם.

מנהיגי המאבק:

1. **ג'וזפה מאצניני** - הוגה דעות שייסד את תנועת "איטליה הצעירה" שמטרתה הייתה לאחד את איטליה.
2. **ג'וזפה גריבלדי** - איש צבא, האמין בכך שניתן לסלק את הכובש רק באמצעות שימוש בכוח צבאי.
3. **קאמילו קאבור** - (ראש ממשלת פיימונטה סרדיניה. שאף לאחד את איטליה והאמין שאפשר לעשות זאת רק באמצעות עזרה ממדינות אירופה (יצר שיתוף פעולה עם צרפת). "המוח" מאחורי האיחוד.
4. **ויטוריו עמנואל** - מלך פיימונטה סרדיניה.

השלבים העיקריים במאבק התנועה הלאומית האיטלקית:

- **שלב ההיערכות:** הקימו אגודות סתרים שכללו אנשי השכלה מהבורגנות. הם שאפו לאחד את איטליה ולהקים מדינה עצמאית. האגודה הגדולה ביותר הייתה אגודת הקרבוני שהוקמה ב-1810. מציני היה חבר באגודה זו. הם פעלו באלימות נגד השלטון האוסטרי וכשלו. רבים נאסרו וגורשו.
- **שלב ההרחבה:** מאצניני ומשכילים נוספים הבינו שלצורך המאבק הלאומי שלהם הם צריכים לגייס את ההמונים לצדם. לצורך זה מאצניני הקים בשנת 1831 את תנועת "איטליה הצעירה" (התנועה הלאומית). לקראת אמצע המאה ה-19 התסיסה גברה ותנועה לאומית זו צברה כוח רב. התנועה ייצגה את דמות המדינה העתידית - מאוחדת ליברלית ודמוקרטית.
- **שלב המאבק העממי:** בשנת 1848 מהפכות רבות התרחשו באירופה (אביב העמים). האיטלקים ניסו להשתחרר מהשלטון הזר וליצור חברה שוויונית. בטווח הקצר ניסיון זה כשל (למעט בפיימונטה סרדיניה שנשארה עצמאית). בטווח הארוך - הצליח. כישלונם הביא להתגברות התסיסה והמאבק נגד השלטון.
- **שלב המאבק המדיני צבאי:** אחרי הכישלון באביב העמים ממלכת פיימונטה סרדיניה לקחה את העניינים לידיים (כשקאבור בראשה). קאבור הבין שעל מנת לשחרר את איטליה צריך לקשור קשרים עם המדינות השונות. הוא יצא למלחמה נגד אוסטריה יחד עם צרפת ויחד סילקו אותה מצפון איטליה. גריבלדי הוביל את המהלך בדרום איטליה, בשנת 1860 יצא עם כ-1000 מתנדבים לכבוש את נאפולי. איחדו את נאפולי עם צפון איטליה. בשנת 1861 הכריזו על איחוד איטליה תחת שלטון ויטוריו עמנואל. בשנת 1866 סופחה ונציה ובשנת 1870 הושלם האיחוד, רומא שוחררה והוכרזה כבירת איטליה.

המאבק התחיל מהתנועות הלאומיות אך לבסוף איטליה אוחדה על ידי שליטי פיימונטה סרדיניה.

גורמים מסייעים באיחוד איטליה:

- **פיימונטה סרדיניה:** היה ברשותה כוח רב, גם צבאי וגם כלכלי וראש הממשלה הבין שהוא יכול להפוך לגורם חשוב באיחוד איטליה.
- **הסיוע של צרפת:** סייעה לפיימונטה סרדיניה במלחמה עם אוסטריה והביאה לסילוק אוסטריה מצפון איטליה מה שאפשר את איחוד צפון איטליה.
- **תרומתו של גריבלדי:** שחרר את דרום איטליה באמצעות צבא המתנדבים והיווה מנהיג בולט של התנועה הלאומית האיטלקית.
- **רעיונות הנאורות,** המהפכה הצרפתית, האמריקאית
- **אביב העמים (1848) ותנועות לאומיות אחרות** (יוון, גרמניה)
- **כיבוש איטליה על ידי נפוליאון** (תחילת המאה ה-19) עורר את הרגש הלאומי.

גורמים מעכבים באיחוד איטליה:

- **ראשי הנסיכויות באיטליה**
- באיטליה המפוצלת היו **ממלכות שהיו יריבות** לאורך שנים
- **פערים חברתיים, כלכליים ותרבותיים:** הצפון היה עשיר, הדרום היה חקלאיים ועניים. הניבים היו שונים.
- **התנגדות אוסטריה:** הייתה הכובשת המרכזית באיטליה והתנגדה לשחרור איטליה משלטונה ולאחודה.
- **התנגדות האפיפיור:** חשש מפגיעה במעמדו הכלכלי והמדיני. התנגד לתנועה הלאומית בגלל אופייה החילוני.

קווי הדמיון והשוני בין מאבק התנועה הלאומית האיטלקית לבין דפוסי הפעולה של התנועות הלאומיות באירופה:

	תנועות לאומיות באירופה	התנועה הלאומית האיטלקית
מטרות	התנועות הלאומיות פעלו לסילוק השלטון הזר מאדמות המולדת של הלאום והקמת מדינה עצמאית.	התנועה הלאומית האיטלקית פעלה גם היא לסלק את השלטון הזר, במיוחד את האוסטרים בצפון ולאחד את איטליה.
מנהיגים	בראש התנועות הלאומיות עמדו מנהיגים מודרניים וכריזמטיים שהאמינו בכוחם לשנות את המציאות, תוך גיוס ההמונים למאבק הלאומי.	המנהיגים הלאומיים באיטליה, מאציני, גריבלדי וקאבור, היו מנהיגים מודרניים וכריזמטיים שפעלו בשיטות שונות לשנות את המציאות כדי להגיע לעצמאות.
דרך הפעולה	התנועות הלאומיות פעלו בשני דרכים מרכזיות: חיזוק התודעה הלאומית ופעילות פוליטית וצבאית.	באיטליה התנועה הלאומית פעלה בשתי דרכים מרכזיות: לחיזוק התודעה הלאומית פעלה "איטליה הצעירה" ובדרך פוליטית וצבאית נקטה ממלכת פיימונטה-סרדיניה בצפון וגריבלדי בדרום.

התנועה הלאומית היהודית המודרנית - הציונות ומאפייניה העיקריים

הגורמים לצמיחתה ולהתארגנותה של התנועה הציונית

במשך כאלפיים שנה גלה העם היהודי מארצו. בעקבות חורבן בית ראשון ושני החלה גלות ארוכת ימים. בסוף המאה ה-19 התרחש מאורע היסטורי וקמה התנועה הציונית והעם היהודי חזר הביתה.

ראשית הטלת הספקות בפתרון האמנציפציה לאור גילויי האנטישמיות במערב ומרכז אירופה:

אמנסיפציה - שוויון זכויות שניתן ליהודים במערב אירופה במהלך המחצית השנייה של המאה ה-19.

בעקבות האמנסיפציה היהודים הורשו לגור בערים, ללמוד באוניברסיטאות, לעסוק במקצועות חופשיים, לבחור ולהיבחר. האמנסיפציה הובילה לחיכוכים בין האוכלוסייה היהודית ללא יהודית ולקנאה גדולה ביהודים ובהצלחתם. קנאה זו הובילה לאנטישמיות קיצונית, גזענית.

כשלו האמנסיפציה עורר את הלאומיות היהודית בכך שהיהודים הבינו כי הם תמיד ייחשבו זרים בארצות אחרות. כמו כן, ההכרה בזכויותיהם חיזקה את רצונם למדינה עצמאית.

החשש מאבדן הזהות היהודית בד בבד עם תהליכי החילון וההשתלבות בחברת הרוב:

היהודים, בדומה לחברה, עברו תהליך של חילון. ניתוק רבים מאורח חיים מסורתי, מהדת ומהקשר הקהילתי יצר חשש לאובדן הזהות היהודית כולה. בעקבות החילון ראו היהודים במדינה יהודית כפתרון לקיום מודרני ויהודי כאחד. התגברותה של האנטישמיות רק חיזקה רעיונות אלה והדגישה את הצורך במציאת פתרון לאומי נפרד ליהודים.

התגברות האנטישמיות:

שילובם של היהודים בחברה הוביל לצמיחה ושנאה של יהודים מסוג חדש - "האנטישמיות המודרנית" - אנטישמיות שהתבססה על רקע גזעי ולא על רקע דתי כבעבר. לפיה, היהודים הם נחותים גזעית. הם נצלנים, תככנים, ערמוניים, תאבי בצע ועוד. במילים אחרות, הגזע היהודי הוא מסוכן, אלים ומזיק. לפי האנטישמיות המודרנית, אין כפרה ליהודים (להבדיל מהאנטישמיות המסורתית בה יכלו להתנצר). הדרך היחידה היא להרוג את הגזע היהודי.

ביטויי האנטישמיות באו לידי ביטוי בהקמת מפלגות אנטישמיות וארגונים אנטישמיים, בעיתונות, בעלילות דם, באומנות וכן **בפרשת דרייפוס (עלילת שווא):** דרייפוס היה קצין צרפתי יהודי שבשנת 1894 הואשם באשמת בגידה. בית הדין הרשיע אותו במסירת מסמכים צבאיים לשגרירות הגרמנית. דרייפוס נשלח למאסר עולם ודרגתו הצבאית נשללה ממנו בטקס משפיל. גילויים פנימיים בצרפת הוכיחו כי דרייפוס חף מפשע ובשנת 1906 בית המשפט זיכה אותו והחזיר לו את דרגתו הצבאית. הוא הואשם רק כי היה יהודי. מסיפור דרייפוס ניתן להבין את כוחה של האנטישמיות המעוותת את המציאות ומאשימה חפים מפשע.

השפעת המהפכות, רעיונות הלאומיות והפעילות של התנועות הלאומיות במאה ה-19 באירופה:

צמיחתן של תנועות לאומיות כמו ביוון ובגרמניה גרמו ליהודים לפתח רגשות לאומיים ולחפש פתרון לבעייתם. בנוסף, דגש הלאומיות האתנית ברוב הארצות גרמה ליהודים לחשוש כי לעולם לא יהיו חלק מהעם. גם רעיונות החירות שהנהיגו המהפכות האמריקאית, הצרפתית והנאורות היוו מודל לציונות.

השווה בין התנועה הציונית לשאר התנועות הלאומיות

- הציונות הייתה צריכה להשיב את העם היהודי לארצו.
- הבדלים בגורמים הפנימיים שמתנגדים להתעוררות הלאומית
- הציונות הייתה זקוקה לאישור - צ'ארטר מן המעצמות בגלל הגלות הארוכה.
- הסיבה לצמיחה הלאומית הציונית – האנטישמיות, מתן האמנסיפציה.

הדומה בין התנועה הציונית לשאר התנועות הלאומיות

- כולן הושפעו מרעיונות הליברליזם והמהפכות: נאורות, צרפתית, אמריקאית
- כולן הושפעו מהחילון ונשאו אופי חילוני
- כולן שאפו להקמת מדינה עצמאית וליברלית
- כולן טפחו את הרגש הלאומי בדרכים מגוונות: סמל, המנון, דגל, היסטוריה...
- מנהיגים כריזמטיים משכילים ממעמד הבורגנות
- המאבק נתקל בהתנגדות של גורמים שמרניים
- התנועות הלאומיות נאבקו נגד גורמים חיצוניים (אימפריות) וגם נגד גורמים פנימיים

פועלו של בנימין זאב הרצל לבניית התנועה הציונית ולארגונה

בעיית היהודים והפתרון המוצע לה בספרו של הרצל "מדינת היהודים"

לקראת סוף המאה ה-19 יהודים סבלו מאנטישמיות חריפה באירופה. כחלק מאווירה עוינת זו התקיים דיון ציבורי בנוגע למצבם ומעמדם של יהודי אירופה בחברה האירופית (דיון הידוע בשם שאלת היהודים). הרצל התעניין בבעיה ובעקבותיה פרסם בתחילת 1896 את "מדינת היהודים: ניסיון לפתרון מודרני של שאלת היהודים". חיבור קצר הכולל את עיקרי תפיסתו המדינית של הרצל וקורא לרכז את היהודים במדינה עצמאית משלהם - ארץ-ישראל או ארגנטינה. בחיבור הרצל מציג את הבעיה, הפיתרון ואת דרכי הפעולה.

א. בעיית היהודים – לדעתו של הרצל, היהודים הם בראש וראשונה עם (לאום) ולא דת. כל עוד היהודים יהיו בגולה, תמשיך האנטישמיות להתקיים ואף תתגבר משום שהיא מושרשת היטב בדמם של האנטישמים. בכל מקום ירדפו את היהודים, הם ירגישו זרים. בנוסף הוא טוען כי כל הפתרונות נכשלו- אמנסיפציה, הגירה, התבוללות, התנצרות. הבעיה היא בעיה לאומית: אנחנו עם שזקוק למדינה.

ב. פתרון הבעיה - הפתרון המתאים לבעיית העם היהודי הוא הפתרון המדיני: הקמת מדינה יהודית בטריטוריה מוסכמת שתקבל אישור בינלאומי ולפיכך לדעתו, על היהודים לפעול להשגת הצ'רטר-זיכיון להתיישבות יהודית בטריטוריה מסויימת, בחיבור מתלבט בין ארץ ישראל לארגנטינה.

ג. הדרך להשגת הפתרון – הרצל כתב בספרו כי לצורך השגת הצ'רטר על ארץ ישראל יש להקים שני ארגונים:

- אגודת היהודים – תפקידה לנהל את המשא ומתן הדיפלומטי לצורך השגת צ'רטר.
- חברת היהודים – תפקידה לנהל את ההגירה הגדולה לארץ ישראל, מכירת הנכסים בגולה, רכישת קרקעות בארץ ישראל והתיישבות בארץ.

הקונגרס הציוני הראשון ותכנית באזל

ב-29-31 באוגוסט 1897 כינס הרצל בבאזל שבשווייץ כינוס פומבי של נציגי היהודים ממדינות שונות, במטרה להקים תנועה לאומית עממית רחבה שתתמוך ברעיונותיו הציוניים. בקונגרס השתתפו צירים מרחבי הפזורה היהודית, שנבחרו על ידי המוני יהודים בארצותיהם.

בקונגרס גובשה **"תכנית באזל"** – המצע של התנועה הציונית. בתוכנית זו מוצגת המטרה הרשמית של התנועה הציונית: **הקמת "בית מולדת" לעם היהודי בארץ ישראל "על פי משפט הכלל"** (הציונות המדינית בה הרצל דגל) וארבע דרכי פעולה:

- עלייה והתיישבות בארץ ישראל של עובדי אדמה, בעלי מלאכה ובעלי מקצוע. (הציונות המעשית)
- הקמת מוסדות וארגונים בכל ארץ שיטפלו ויעודדו את התהליך הציוני.
- הגברת הרגש הלאומי. (ציונות רוחנית המיוצגת בעיקר על ידי אחד העם שלפיו צריך לפני הכל להגביר את הרגש הלאומי שנשחק בגלות)
- משא ומתן עם האימפריות לשם השגת צ'רטר להקמת מדינה בארץ ישראל. (הציונות המדינית)

הקמת המסגרות הארגוניות למימוש מטרות התנועה

אחת ההחלטות החשובות ביותר של קונגרס באזל, שאפשרה את ההוצאה לפועל של הרעיון הציוני, הייתה הקמת ההסתדרות הציונית (עלייה, התיישבות, רכישת קרקעות, השגת צ'רטר) ומוסדות פוליטיים, כלכליים והתיישבותיים כדי לקדם את תכנית באזל ואת מטרת הציונות.

כלכליים (ניהול הכספים) – קרן היסוד, בנק אנגלופלשטינה, אוצר התיישבות היהודים

התיישבותיים (רכישת קרקעות, הקמת יישובים) – קק"ל, המשרד הארצישראלי, חברת הכשרת היישוב

פוליטיים – גופים שמקימים בגולה ומהווים את הגופים הפוליטיים המרכזיים ש"בדרך": הכנסת-הקונגרס הציוני, הממשלה-הועד הפועל הציוני, הקבינט-הועד הפועל המצומצם.

חשיבותו ותרומתו של קונגרס באזל

1. **הבסיס הדמוקרטי למדינת ישראל** נוצר והתבסס בקונגרס הציוני הראשון: נשים וגברים יכלו להיבחר כנציגים לקונגרס. כמו כן נקבע האופי הדמוקרטי של המוסדות.
 2. בקונגרס באזל **נולדה התנועה הציונית**.
 3. **מגוון הדעות והזרמים בציונות** באו לידי ביטוי בקונגרס (בתכנית באזל).
 4. התבססו הנהגה, מוסדות פוליטיים, כלכליים והתיישבותיים שגרמה לתקווה בקרב יהודי העולם.
 5. גובשה **תוכנית פעולה** שתביא להגשמת הרעיון הציוני.
 6. **ארץ ישראל** נקבעה כיעד יחיד להקמת המדינה העתידית.
 7. נוצרה **חשיפה בין לאומית** לרעיון הציוני.
- "בבאזל ייסדתי את מדינת היהודים" (הרצל ביומנו, 3 בספטמבר 1897). הוא התכוון לכך שבקונגרס גובשה תוכנית הפעולה של הציונות, נולד רעיון המדינה, נוצרה אחדות העם היהודי סביב הרעיון, התבססו הנהגה ומוסדות ונוצרה חשיפה בין לאומית לרעיון הציוני. כלומר, **בבאזל נוצקו יסודות הבסיס לרעיון הציוני**.

פעילותו הדיפלומטית של הרצל כדי לקדם את קבלת הצ'רטר:

- הרצל רצה להשיג הכרה בינלאומית לתוכניותיו. באביב 1896 החל בפעילותו המדינית המתוכננת. בפעילות מדינית זו ניסה להשיג שתי מטרות:
- לקבל צ'רטר. זהו עידן של אימפריאליזם והרצל מודע לכך שרק אישור בינלאומי יקדם את מטרות הציונות. ההתיישבות היהודית של יחידים או של קבוצות בודדות, כמו זו של חובבי ציון, נחשבה בעיני הרצל להתיישבות שתפך את החוק הבינלאומי ועלולה לגרום רק נזק.
 - לשכנע את השלטונות העות'מאניים להתיר הקמת מדינה ליהודים בארץ ישראל, וזאת תמורת סיוע בחיסול חובותיה הכבדים של האימפריה העות'מאנית באמצעות מימון יהודי.

המגעים עם הסולטאן העות'מאני (1896-1902)

מדוע הרצל פנה לאימפריה העות'מאנית? האימפריה העות'מאנית שלטה מזה 400 שנה בארץ ישראל ובעבר קלטה את מגורשי ספרד.

הצעתו של הרצל:

- כיסוי חובותיה של האימפריה (הנמצאת במשבר כלכלי ובתהליכי קריסה)
- היהודים יפריחו את השממה בא"י
- סיוע במשא ומתן עם הארמנים, שהטרידו את האימפריה העות'מאנית במאבקם לקבלת עצמאות

תשובתו של הסולטן: תשובתו שלילית. מדוע?

- חושש שתשובה חיובית לעם היהודי תביא לתסיסה לאומית של עמים רבים ברחבי האימפריה שידרשו גם הם עצמאות.
- הסולטן הבין שהרצל לא הצליח לגייס כספים
- הסולטן, כמנהיג המוסלמים (לפי ראות עיניו), לא מוכן לוותר על ירושלים (השלישית בקדושתה לאסלאם).

המגעים הדיפלומטים עם גרמניה (1898)

מדוע הרצל פנה לגרמניה? גרמניה לא שולטת בארץ ישראל אבל האימפריה הגרמנית נמצאת בקשרים הדוקים עם האימפריה העות'מאנית: היא עוזרת להם בתחום הכלכלי, הצבאי, המנהלי כדי לשקם אותה ולמנוע את קריסתה.

הצעתו של הרצל:

- זהו אינטרס גרמני להקים ליהודים מדינה בארץ ישראל. ככה גרמניה "תיפטור" מהיהודים ובכך יהיה פיתרון לבעיית האנטישמיות.
- הרצל רומז לקיסר, וילהלם השני, שהיהודים חברים בתנועות מהפכניות (כיוון שגם הם מיעוט) שגורמות לתסיסה פוליטית
- מציע לגרמניה, כאימפריה, דריסת רגל במזרח התיכון (ארץ ישראל היא גשר בין שלוש יבשות)
- מציע לגרמניה השפעה של התרבות הגרמנית

תשובתה של גרמניה: תשובתה שלילית. מדוע?

- לגרמניה חשובה יותר מכל הברית עם האימפריה העות'מאנית. כמו כן, העניין הציוני לא היה בראש מעיניהם.
- עזרה לציונות מנוגדת לאנטישמיות ששררה בגרמניה.

המגעים הדיפלומטיים עם בריטניה (1902)

בשנים 1881-1914 בריטניה התמודדה עם גל הגירה של יהודים. ממדי ההגירה החלו להדאיג את ראשי השלטון הבריטי בעקבות ההתנגדות שקמה לכך בקרב הציבור הבריטי. הרצל זומן ביולי 1902 בתוקף היותו מנהיג התנועה הציונית, להעיד בפני ועדה מיוחדת כמומחה לנושא ההגירה היהודית. הרצל ראה במציאות שנוצרה בבריטניה הזדמנות לשכנע את ראשי הממשל הבריטי לתמוך בהקמתה של מדינה יהודית. בהזדמנות זו השמיע לראשונה בפומבי רעיון, שהגה כבר קודם לכן, בדבר מתן היתר להתיישבות יהודית בקפריסין או באזור אל-עריש שבחצי האי סיני (שהיו תחת שלטון בריטי) כמקלט זמני להמוני היהודים הנרדפים. משם תכנן להגיע לארץ ישראל ולהקים מדינה.

הצעתו של הרצל:

- מציע פתרון לבעיית הפליטים היהודים שהיגרו מרוסיה לאנגליה בעקבות גל הפרעות- "הסופות שבנגב".
- לדעתו של הרצל, היהודים יהיו בני ברית נאמנים לבריטניה ששואפת בעתיד הקרוב להשתלט על אזור המזרח התיכון עקב חולשתה של האימפריה העות'מאנית.
- התיישבות יהודית בארץ ישראל בחצי האי סיני תסלול דרך יבשתית קצרה לאסיה ולהודו (הרי ארץ ישראל נמצאת במיקום אסטרטגי מבחינה גיאופוליטית- גשר בין שלוש יבשות).

תשובתה של בריטניה: המשא ומתן בשלב הזה לא צלח. הצעות ההתיישבות בקפריסין ובאל עריש (מצרים) נפסלו על רקע מחסור במים ואוכלוסייה מגוונת באזורים אלה. בהמשך בשנים 1903-1904 בריטניה מגיעה עם הצעה חדשה: "תכנית אוגנדה"- התיישבות יהודית במזרח אפריקה, הקמת מושבה יהודית תחת חסות בריטית, ניהול אוטונומיה תרבותית, חברתית, כלכלית.

הרצל הביא את התוכנית לקונגרס הציוני השישי. בעד התוכנית היו הרצל ונורדאו (הם היו מיעוט).
לטענתם:

- זהו פתרון זמני- איננו מוותרים על ארץ ישראל. זהו "מקלט לילה", מקלט זמני ליהודי רוסיה מפני הפוגרומים
- היהודים "יתרגלו" חיים עצמאיים, אוטונומיים
- הרצל טוען שזו הזדמנות היסטורית שהאימפריה הגדולה ביותר מתגייסת לעניין הציוני. למעשה, נבנית כאן ברית עם אימפריה חזקה.
- זהו צעד ראשון בהגשמת החלום
- הציונים הדתיים, ובראשם הרב ריינס, צידדו בהצעת אוגנדה מנימוק נוסף: ריכוז מידי של היהודים בטריטוריה אחת יבלום את תהליך ההתבוללות, יאפשר את אחדות העם היהודי ויבטיח את נאמנותו לדת היהודית.

מנגד, "חובבי ציון", יהודי רוסיה ומזרח אירופה התנגדו לתוכנית. **לטענתם:**

- הצעה זו סותרת את "תכנית באזל" שהגדירה את מטרת הציונות בהקמת בית מולדת אך ורק בארץ ישראל. "אין ציונות ללא ציון"

- אפריקה אינה מתאימה לעם היהודי, משום שיש לעם זיקה היסטורית ותרבותית אך ורק למולדתו ההיסטורית- הלאומית: ארץ ישראל, וכן תנאיה הגיאוגרפיים אינם מתאימים למחיית העם היהודי.
 - ההגירה לאוגנדה מצריכה משאבים כלכליים ופסיכולוגיים ובבוא היום ליהודים לא יהיו המשאבים לעבור תהליך זה שוב.
 - היהודים יתרגלו לחיים באוגנדה ולא ירצו לעזוב.
- לבסוף, הוחלט להצביע בעד או נגד על שליחת משלחת לאוגנדה שתברר את התנאים. הוחלט בעד. אולם עם מותו של הרצל הנושא ירד מסדר היום.

פעולותיהם של הציונים בארץ ישראל עד למלחמת העולם הראשונה

הגורמים לעלייה לארץ ישראל עד למלחמת העולם הראשונה:

1. **פוגרומים:** בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 סבלו יהודי רוסיה מפרעות. ה"סופות בנגב" שהיו בשנת 1881 החמירו את מצבם של היהודים ועוררו אותם לחפש פתרונות אחרים. אחד הפתרונות האלה היה עלייה לארץ ישראל. גל פרעות נוסף, שהתרחש ב-1903 בקישינב, גרם לזעזוע בדעת הקהל העולמית והותיר את יהודי רוסיה המומים ומתוסכלים. רבים החליטו להגר לארצות הברית ומעטים עלו לארץ ישראל.
2. **ההתעוררות הלאומית:** המשכילים היהודים נדהמו מגלי הפרעות ביהודים והתאכזבו מאדישותם של המשכילים הרוסים שלא יצאו כנגד הפורעים להגנת היהודים, וכך במקומות שונים צצו אגודות של "חובבי ציון". אגודות אלה כללו יהודים בעלי הכרה לאומית מכל הזרמים, וכך הפכה תנועת "חיבת ציון" לתנועה לאומית יהודית, שהמכנה המשותף לכל חבריה היה רעיון הלאומיות היהודית והשיבה לארץ ישראל.
3. **כישלון מהפכת 1905:** יהודים רבים השתייכו לאגודות סוציאליסטיות ברחבי רוסיה. בשנת 1905 התחוללה מהפכה סוציאליסטית שנכשלה, ולאחר תקופה קצרה של תקוות שבו האפליה והאנטישמיות לשרור ברוסיה. כישלון המהפכה הביא יהודים רבים להאמין ברעיון של הפועל היהודי – סוציאליסט לאומי יהודי.
4. **מותו של הרצל:** הרצל נפטר ביולי 1904, ומותו עורר גל של רצון לממש את צוואתו הציונית ולעלות לארץ ישראל, וזאת נוסף למחאה כנגד תוכנית באזל ו/או תוכניות אחרות להקמת יישוב יהודי שלא בארץ ישראל.
5. **קול קורא של ויתקין:** איש העלייה הראשונה יוסף ויתקין שקרא ליהודים לעלות לאור הקשיים בארץ. הביא לעלייה בעיקר של צעירים מרוסיה.

העלייה הראשונה (1881-1903)

בעלייה זו עלו כ-25 אלף עולים. העלייה מתחילה עם גל פרעות ברוסיה "הסופות שבנגב" (1881) ומסתיימת עם "פרעות קישינב" (1903). **מאפייניה:**

- העלייה הראשונה הייתה מורכבת בעיקרה מיחידים ומקבוצות שהגיעו לארץ ישראל ללא ארגון מכוון.
- היו עולים שברחו מן הפרעות וחיפשו מקום מקלט, עולים בעלי אידיאולוגיה לאומית, עולים בעלי אמצעים, שביקשו לרכוש לעצמם קרקע ובית. עם העולים נמנו שליחים של אגודות חובבי ציון מרוסיה.
- למרות היעדר מכנה משותף בין אוכלוסיות העולים השונות, הם הצליחו להקים בארץ ישראל יישוב יהודי בעל אופי לאומי ברור המבוסס על חקלאות, ובכך הגשימו יסוד מרכזי ברעיון הציוני.

העלייה השנייה (1904-1914)

בתקופת העלייה השנייה הגיעו לארץ ישראל 35-40 אלף עולים יהודים. **מאפייניה:**

- רוב עולי העלייה השנייה הגיעו מרוסיה, כאשר חלק הארי של היהודים הרוסים היגר לארצות הברית ומקצתו הגיע לארץ ישראל.
- רוב העולים היו צעירים מתחת לגיל 25 ובעלי רמת השכלה גבוהה, אשר עלו לארץ ישראל כיחידים.
- רוב היהודים שיצאו מרוסיה בימים ההם עשו זאת בשל הפוגרומים והבעיות הכלכליות, אולם המיעוט שהגיע לארץ ישראל עשה זאת ממניעים אידיאולוגיים-ציוניים.
- בקרב רבים מן העולים שרר רצון להקים חברה חדשה שתהיה תחליף ומוצא להגשמת רעיונות המהפכה שכשלו ברוסיה.

קשיי העולים

- חסרי ידע בעבודת אדמה ובהקמת מושבות חקלאיות - הוביל לקשיים כלכליים.
- אקלים קשה בארץ- חם ולח מאוד.
- מחלות- מלריה, ביצות
- בתקופה זו (תקופת השלטון העות'מאני) לא היו תשתיות- כבישים, מסילות ברזל (בניגוד לאירופה)
- השלטון העות'מאני הערים קשיים על הכניסה לארץ ישראל.
- פגיעה של יהודים על ידי הערבים (בעיקר אחרי העלייה השנייה)
- המפגש בין היישוב הישן לאנשי העליות- היישוב הישן אינו ציוני, הוא מתקיים באמצעות תרומות- כספי החלוקה. אנשי העליות בעלי גישה ציונית, רוצים להתקיים בזכות עצמם בלי טובות מאף אחד.
- מחלוקת בין אנשי העלייה הראשונה לשנייה- מתווכחים על "עבודה עברית".
- מחסור במים
- אנשי העלייה הראשונה התמודדו גם עם קושי גידול הילדים והקמת משפחה.
- אנשי העלייה השנייה שהיו רווקים נתקלו בבדידות וגעגוע למשפחות בגולה.
- לא היה שום גוף שיעזור להם.

צורות ההתיישבות החדשות בארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה

המושבה הייתה צורת ההתיישבות הראשונה בארץ אותה בני העלייה הראשונה הקימו. המושבות לא הצליחו במיוחד מבחינה כלכלית אולם הן היו הבסיס להתיישבות לאומית חקלאית בארץ ישראל. המושבות החלו כיישובים כפריים המבוססים על משקים פרטיים, ועם הזמן הפכו רובן ליישובים עירוניים. דוגמאות למושבות: ראשון לציון, ראש פינה, זיכרון יעקב, יסוד המעלה, פתח תקווה, עקרון וגדרה. **מאפייני המושבה:**

- **בעלות פרטית**- האדמות, הבתים והמשק היו בבעלות פרטית
 - **עבודת שכירים**- בהתחלה החלו במושבה עם עבודה עברית אך לאחר מכן החלו להעסיק שכירים ערביים משום שהיו כוח עבודה זול שידע את העבודה טוב מהם
 - **אורח חיים מסורתי ויסודות דמוקרטיים**- במושבות שמרו האיכרים על אופי דתי, עזרה הדדית, בחירת ועד והכרעת הרוב. הועד ניהל את המושבה.
 - **ענף חקלאי אחד**- במושבה היה ענף חקלאי אחד- מטעים או תבואות. החקלאות הייתה מודרנית והחקלאים נעזרו בשיטות חדשות ובכלי עבודה מודרניים.
 - **יישובים בנוסח אירופה**- למרות התנאים הקשים, המושבות בנו תשתיות – דרכים, אספקת מים ועוד. היו בהן מערכת שירותים, מבני ציבור, מערכת חינוך ופעילות חברתית ותרבותית.
- הברון רוטשילד** סייע למושבות. הוא תמך בהן כלכלית, רכש קרקעות ופיתח ענפי חקלאות.

הקבוצה הייתה צורת ההתיישבות השנייה בארץ. הקבוצה היא יישוב חקלאי המבוסס על שוויון ושותפות. החידוש בהתיישבות של הקבוצה הוא המעבר מפועל נודד להתיישבות קבע. **מאפייניה:**

- **קרקע לאומית** - הקבוצה התיישבה על קרקע לאומית כדי לא להיות בעלים של קרקע (התנגדות לקניין פרטי)
 - **עבודה עצמית** - הקבוצה התבססה על עבודה עברית עצמית ולא על עבודה שכירה (התנגדות לניצול הזולת). זהו מימוש של אידיאל כיבוש העבודה שאפיין את העלייה השנייה.
 - **שיתוף ושוויון** - הדבר החשוב ביותר בקבוצה היה חיי השיתוף והשוויון. אלו היו העקרונות הסוציאליסטיים שחברי הקבוצה האמינו בהם.
- ארתור רופין שעמד בראש **המשרד הארצישראלי** סייע לקבוצות. הוא רכש קרקעות והכשיר פועלים. **חשיבות הקבוצה** בכך ששימשה מודל להערצה ולחיקוי והיותה את הבסיס והדגם להקמתו של הקיבוץ.

העיר תל אביב – עיר עברית

ההקמה התרחשה בתקופת העלייה השנייה. בשנת 1905 היו ביפו כ-5000 יהודים. הדירות היו יקרות ותנאי הדיור היו קשים. בעיה נוספת הייתה היחסים בין היהודים והערבים ביפו- הערבים לא אהבו את ההתיישבות היהודית ההמונית בסמוך אליהם והדבר הביא להידרדרות היחסים. כתוצאה מכך התאגדו כ-60 בעלי מלאכה, סוחרים ואקדמאים והקימו את אגודת "אחוזת בית". האגודה רצתה להקים שכונה חדשה, שתהיה בסיס לעיר עברית חדשה שתוקם מחוץ לחומות יפו. הם הקימו 60 בתים עם רחובות יפים ותשתיות מסודרות. השאיפה הייתה להקים יישוב יהודי מתקדם ומודרני כמו באירופה. תוך שנתיים נבנו בעיר החדשה בתים רבים והכל בעזרת סיוע של בנק אנג'לו פלשתינה. המשרד הארצישראלי רכש קרקעות נוספות להגדלת היישוב והקמת שכונות נוספות. בראש היישוב העירוני החדש עמד מאיר דיזינגוף והיישוב הפך למרכזו של היישוב היהודי בארץ.

מסגרות פוליטיות בארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה

עד שנת 1905 לא הוקמו בארץ ישראל מפלגות המייצגות ומשרתות אידיאולוגיה כלשהי. אנשי העלייה השנייה הביאו עמם דפוסי התארגנות מפלגתית מארצות מוצאם. הם התארגנו בשתי מפלגות:

1. **"הפועל הצעיר"**: מפלגה של פועלים ציונים בא"י שהוקמה בסוף 1905 כאיחוד של כמה אגודות פועלים במושבות. מטרתה הייתה לתת לעבודה בארץ התאגדות מסודרת וחזקה, שתגן על הפועלים באופן הטוב ביותר. האידיאולוגיה של הפועל הצעיר התבססה על רעיונותיו של א"ד גורדון – הגשמת הציונות באמצעות כיבוש העבודה והקמת מעמד עובדים יהודים בארץ ישראל. המפלגה עסקה בהסדרת מקומות עבודה, פתחה מטבחים משותפים וחנויות משתפות, ייסדה קופת הלוואות ואף דאגה לחיי התרבות באמצעות מסגרות לשיעורי ערב. כל זאת על מנת להקל את חיי הפועל בארץ.
2. **"פועלי ציון"**: מפלגה זו הוקמה בשנת 1906. בראשה עמדו דוד בן-גוריון, ישראל שוחט ויצחק בן-צבי. מפלגה זו קראה למלחמת מעמדות ולהנהגת שפת היידיש. עם זאת, בשנת 1907 כבר החלה המפלגה לשנות את דרכה ולתמוך במאבק לעבודה עברית, בטיפוחה של הלשון העברית כשפה לאומית ובהשתתפות בפעולות ההתיישבות. המפלגה פעלה רבות בקרב בני הנוער ובבתי מדרש למורים.

מסגרות ביטחוניות בארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה

בעיות הביטחון העיקרו על רוב היישובים העבריים שהוקמו בתקופת העלייה הראשונה והשנייה. המתיישבים שכרו שומרים בדואים וצירקסים להתמודד עם המצב. אך, גניבות חוזרות ונשנות משדות המושבות בחסותם של שומרים ערבים או בסיועם גרמו לאיכרים להבין כי יש צורך בהנהגת שמירה עברית. בפברואר 1907 הוקמה אגודה סודית שנקראה "בר גיורא" שמטרתה- כיבוש השמירה העברית במושבות.

הצלחת האגודה בשמירה חיזקה את רעיון השמירה העברית ועודדה את איכרי המושבות לשכור שומרים יהודים במקום ערבים. באפריל 1909, כשנה וחצי לאחר ייסוד אגודת "בר גיורא", הצטרפו

אליה חברים נוספים והוחלט להקים את ארגון "השומר". ראשי ארגון "השומר" שאפו לכבוש בהדרגה את תפקידי השמירה בכל המושבות.

חברי ארגון השומר מתחייבים גם לעבודה חקלאית במשך שנה (כיבוש העבודה) ומקימים יישובים חדשים (כפר גלעדי ותל עדשים). **הישגיהם:**

- נולד יהודי חדש. שלא כמו היהודי הגלותי הוא עצמאי, לא חושש מאתגרים, מגן על עצמו
- ארגון השומר- תחילתו של צהל העתידי
- תחילתה של תחייה לאומית.
- עמידה חזקה מול הערבים.
- חיזוק הקשר לארץ ישראל ולעבודת האדמה (כבוש העבודה, עבודה חקלאית עברית)

תחום החינוך והתרבות בארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה

תחיית השפה העברית וביסוסה על ידי **אליעזר בן-יהודה**:

- ייסד את ועד הלשון העברית (האקדמיה ללשון) וכיהן כנשיאו עד יום מותו
- במשפחתו דיבר עברית בלבד. בנו היה הילד העברי הראשון.
- תרגם ספרים קלאסיים רבים לעברית.
- הוציא עיתונים בעברית- "הצבי". לילדים: "עולם- קטן"
- הקים ארגונים כמו- "תחיית ישראל", "שפה ברורה". מטרתם עבודה עברית+ חינוך+ שפה עברית.
- ערך מילון ישן חדש ושילב בו מילים ישנות ומילים שהוא המציא.
- המציא מילים חדשות: עגבנייה, גלידה, בובה
- עודד לימוד בבית ספר ובגנים בעברית.
- הקים את בית הספר העברי הראשון בראשון לציון.
- כתב ספרי ילדים יחד עם דוד ילין.

הוקמו בתי ספר וגני ילדים עבריים. ב-1903 קמה הסתדרות המורים. הסתדרות המורים ביקשה לארגן את כל המורים בארץ ובגולה. היא פעלה לקידום רעיון "החינוך העברי": הכשירה מורים ללימוד בעברית והדפיסה והפיצה ספרי לימוד בעברית.

מלחמת השפות:

בשנת 1913 ביקשה חברת עזרה של יהודי גרמניה להקים מוסד אקדמי על-תיכוני ללימודי הנדסה (הטכניון), והתעקשה ששפת הלימוד בו תהיה גרמנית. היישוב העברי קם כולו כנגד החלטה זו ובסופו של דבר הכניע את חברת העזרה, והטכניון הוקם כמוסד לימודים עברי. מאורע זה סימן באופן מוחלט את העברית כשפתו הבלעדית של היישוב.

הברון אדמונד דה-רוטשילד

משפחת רוטשילד הייתה משפחה יהודית עשירה. הברון אדמונד בנימין דה-רוטשילד ניהל את סניף המשפחה בצרפת.

אנשי העלייה הראשונה הגיעו לארץ במטרה לבנות יהודי חדש: עובד אדמה שקשור לארצו בשורשיו. הם הקימו מושבות חקלאיות רבות ללא כל ניסיון דבר שגרם לכניסה למשבר כלכלי וקריסת המפעל ההתיישבותי.

כדי לעזור לעלייה הראשונה רוטשילד ממנה פקידים שמנהלים את המושבות בארץ. העזרה של רוטשילד נקראת "**משטר האפוטרופסות**". רוטשילד החליט לסייע ליישוב היהודי בארץ ישראל מהסיבות הבאות:

- רוטשילד היה ספוג ערכים יהודיים ורצה לעזור לבני עמו היהודים מרוסיה שנמלטו מהפוגרומים ומהאנטישמיות.
- הרעיון של יהודים המנסים להתפרנס מעבודת אדמה בארץ ישראל תאם את דעותיו של רוטשילד, שרצה להראות שגם יהודים יכולים להיות יצרנים.

התרומה של הברון רוטשילד למושבות:

1. תמך בהקמת המושבות החדשות.
2. רכש קרקעות ברחבי הארץ ובעבר הירדן.
3. עזר ותמך במושבות קיימות שהגיעו לקריסה כלכלית.
4. הביא לארץ אגרונומים (יועצי חקלאות) כדי ללמד את המתיישבים את עבודת האדמה.
5. ממך את המפעל החקלאי (כלי עבודה, זרעים וכו').
6. ממך וקידם מפעלים: זכוכית, בשמים וכו' - הדבר נכשל ברוב הפעמים אך פיתח בקרב המתיישבים את תודעת היזמות והיצרנות.
7. הפקידים ניהלו את חיי המושבים, חילקו שכר וכו'.
8. הקמת תשתיות - מים, כבישים וכו'.
9. הקמת מוסדות ציבוריים - בית כנסת, בתי ספר וכו'.

היבטים שליליים של תרומתו של רוטשילד:

1. המתיישבים הפכו לתלותיים, איבדו את העצמאות, היוזמה, היצירתיות.
2. רוב העולים שהגיעו לארץ לא קיבלו את שיטת האפוסטרופוסות, הם רצו ליצור ולייצר בעצמם. להיות פעילים, לא כמו באמנסיפציה. משטר האפוסטרופוסות נגד את "היהודי החדש" שמצליח בזכות עצמו.
3. המשטר גרם למתיישבים לזנוח את האידאליים שלהם.
4. שרר מתח בין הפקידים של רוטשילד למתיישבים.
4. המתיישבים חששו שהתרבות הצרפתית (הברון היה צרפתי) תשתלט על אורח החיים במושבות.

היבטים חיוביים של תרומתו של רוטשילד:

1. ללא עזרת הברון כל המושבות הראשונות היו קורסות.
2. רוטשילד תרם מאוד למפעל הציוני, רכישת אדמות, סיפוק הציוד ולימוד הידע הבסיסי, הקמת מפעלים ויצירת תודעה יצרנית, יזמית.

התנועה הציונית והיישוב היהודי בארץ-ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה

עמדת מנהיגי התנועה הציונית כלפי הצדדים הלוחמים בזמן מלחמת העולם הראשונה

מלחמת העולם הראשונה פרצה באוגוסט 1914 והתנהלה בין שני מחנות: מדינות המרכז (גרמניה, אוסטרו-הונגריה, האימפריה העות'מאנית ובולגריה) ומדינות ההסכמה (רוסיה, האימפריה הבריטית, צרפת, איטליה וארה"ב).

עד הצטרפותה של האימפריה העות'מאנית למלחמה שמרה התנועה הציונית על נייטרליות כלפי המחנות. כאשר הצטרפה האימפריה העות'מאנית למלחמה ועמדה לצדן של מדינות המרכז, נקלעה ההנהגה הציונית לבעיה: באיזה מחנה לתמוך? ההנהגה הרשמית של התנועה הציונית, בחרה לנקוט בעמדה **נְיִיטְרָלִית** ולא עמדה לצדו של אף אחד מן הגושים. עמדתה הנייטרלית של המנהיגות הרשמית נבעה משלושה שיקולים:

1. היה קושי גדול בהימור מי ינצח במלחמה מפני שבמשך זמן רב הייתה המלחמה סטאטית ולא הייתה בה הכרעה.
2. אי-מעורבות ציונית במלחמה תועיל למצבו של היישוב היהודי בארץ ישראל, שנשלטה בידי האימפריה העות'מאנית. ייתכן כי גם לאחר המלחמה תישאר ארץ-ישראל חלק מהאימפריה העות'מאנית.
3. מנהיגי התנועה הציונית חששו שהתקשרות ברורה עם אחד המחנות היריבים עלולה להזיק לחלקים נכבדים מהעם היהודי המפוזר בין המדינות השונות. אזרחים יהודים הצטרפו למדינות שבהן חיו, וכך נוצר מצב שעליהם להילחם אלה באלה.

בין מנהיגי התנועה הציונית היו רבים שנטו להמשיך בקו פרו-גרמני (יהודי רוסיה והיהודים שישבו בארץ תחת השלטון העות'מאני) ומנגד נשמעו קולותיהם של מנהיגים ציוניים שתבעו לבנות את סיכויי העתיד של התנועה הציונית על מעצמות ההסכמה, ובעיקר על אנגליה (חיים ויצמן, יוסף טרומפלדור, זאב ז'בוטינסקי, ניל"י וארבעת הגדודים העבריים).

כמעט עד תום המלחמה לא הוכרעה הכף בהסתדרות הציונית בין אוריינטציה פרו-גרמנית לבין אוריינטציה פרו-בריטית. רק לקראת סוף 1917 גבר הקו המדיני שהתוו וייצמן וחבריו, והתנועה הציונית נטתה להתקשרות סופית למדיניות הבריטית ולקבלת הצהרת בלפור.

תמיכה במדינות ההסכמה:

- ההשערה שבריטניה תכבוש באופן סביר את ארץ ישראל (האימפריה העות'מאנית גוססת)
- באימפריה העות'מאנית בקריסה בכל התחומים
- בריטניה בעבר תמכה בהענקת צ'ארטר לעם היהודי
- בריטניה המעצמה הגדולה והחזקה ביותר
- בבריטניה המנהיגים תומכים ברעיון הציוני. ביניהם, בלפור ולויד ג'ורג'

תמיכה במדינות המרכז:

- האימפריה העות'מאנית שולטת בארץ ישראל ותעניש קשות את היישוב היהודי
- אין ביטחון שהאימפריה העות'מאנית תפסיד במלחמה
- אם נתמוך בעות'מאנים לאחר המלחמה הם (וגרמניה בת בריתם) יבואו לקראת היישוב היהודי

מדיניות השלטון העות'מאני (ג'מל פחה) כלפי היישוב היהודי בארץ-ישראל בזמן מלחמת העולם ה-1

עם הצטרפותה של האימפריה העות'מאנית למלחמה, שטחה של ארץ-ישראל הפך למחנה צבאי גדול. החלה הידרדרות במערכת היחסים בין השלטון העות'מאני לבין היישוב היהודי בארץ-ישראל. ג'מל פחה ראה בציונות את אויבתה של טורקיה ועל אף שהיישוב היהודי בארץ ישראל שמר ברובו על נאמנות לשלטון העות'מאני הוא התנכל ליישוב. הוא הנהיג בארץ ישראל משטר של דיכוי, הטיל גזרות, אסר, גירש והרג חפים מפשע.

גזירות השלטון העות'מאני:

1. **ביטול הקפיטולציות:** המשטר העות'מאני ביטל את הקפיטולציות – זכויות מיוחדות שניתנו לנתינים זרים. כך היישוב היהודי היה נתון לגזירותיהם של הטורקים.
2. **חובת ההתעמלות:** אנשי היישוב חויבו לקבל את הנתינות העות'מאנית, ואם סירבו, נאלצו לעזוב את הארץ. קבלת הנתינות העות'מאנית פירושה היה גיוס לצבא. חלק העדיף את הגירוש מן הארץ על גיוס לצבא. חלק קיבלו את הנתינות העות'מאנית אך עשו הכול כדי לחמוק מהשירות הצבאי (על ידי תשלום מיוחד, שוחד). היו שביקשו להתגייס לצבא הטורקי מתוך אמונה כי טורקיה תנצח במלחמה וכי הדבר ישרת את טובת היישוב היהודי. היו כאלה שהתעמתו אך גורשו מן הארץ. רבים אחרים עזבו את הארץ – על אף שיכלו להישאר בה – וזאת כמחאה נגד מנהיגי היישוב שתמכו בהתעמלות.
- השירות הצבאי לא היה היחידות הלוחמות אלא בגדודי עבודה בהם היהודים עבדו בתנאים קשים מאוד שאף גרמו למוות.
3. **גזירות כלכליות:** הארץ שימשה בסיס צבאי לצבא הטורקי בפיקוד ג'מל פחה, והיישוב הצטוו לתמוך בצבא הטורקי. טורקיה הטילה מס מלחמה כבד מאוד על היישוב, ומס זה התבטא בגביית מטבעות כסף ומצרכי מזון והחרמה של גידולים חקלאיים, ציוד, בהמות עבודה וסחורות. כמו כן, נאסרה מכירת קרקעות ליהודים.
4. **גירוש קולקטיבי:** ככל שצבאות בריטניה החלו לנוע ממצרים לעבר א"י הלך והחריף המצב. ב-1917 גזר ג'מל פחה גירוש על יהודי תל אביב יפו. הסיבה לכך הייתה טענתו כי היהודים עומדים לסייע לאנגלים המתקרבים לארץ ועל כן יש להרחיקם ככל האפשר. חלק גדול מהרכוש שהותירו נשדד ונבזז על ידי הערבים. המגורשים שהגיעו למושבות התמודדו עם תנאים קשים, מחלות ורעב ורבים מתו.
5. **איסור פעילות הגנה יהודית:** נאסר על היהודים לשאת נשק, נאסרה פעילות של ארזוני השמירה העבריים, נשקם הוחרם לטובת הצבא העות'מאני.
6. **איסור הצגת סמלים יהודיים לאומיים:** השלטון העות'מאני אסר על הנפת הדגל הציוני, שימוש בבולי ק"ל ושימוש בשפה העברית בפומבי (שלטים וכתובות בעברית). נבע מפחד שהיהודים בא"י יפתחו תודעה לאומית ויפעלו כנגד האימפריה העות'מאנית בימי המלחמה על מנת להשיג את מטרותם הלאומיות.
7. **גירוש מנהיגי היישוב:** בשל חששו של ג'מל פחה מכל היבט של לאומיות מקומית, גורשו המנהיגים הציוניים מהארץ בתקופות שונות. בין המנהיגים שגורשו היו דוד בן גוריון, יצחק בן צבי, ד"ר ארתור רופין.

מדוע האימפריה העות'מאנית פעלה כך?

- נאמנותה של התנועה הציונית- התנועה אהדה את בריטניה, יריבת האימפריה.
- חשש מהתנגדות לאומית- העות'מאנים חששו מאויבים פנימיים ומהתנהגות לאומית יזומה בתוך האימפריה תוך כדי המלחמה.
- המוצא של מרבית העולים בארץ ישראל- מרבית היהודים היו ממוצא רוסי, רוסיה נלחמה כנגד האימפריה במלחמה.
- פחה ראה בציונות כתנועה לאומית המנצלת את המלחמה ומנסה להתמרד בשלטון ולתבוע עצמאות- לכן פעל לדיכוי העצמאות.

דרכי התמודדות של היישוב היהודי בא"י: רשת הריגול ניל"י (נצח ישראל לא ישקר)

ב-1915 הוקמה רשת ריגול בשם ניל"י, הרשת פעלה כשנתיים והמרכז שלה היה בזיכרון יעקב. הארגון מנה כ-40 חברים ובראשו עמד אהרון אהרונסון. ניל"י התמקדה בהעברת ידיעות מודיעיניות על אודות היקפו ומהלכיו של הצבא העות'מאני בארץ ישראל לבריטים, ובכך **לסייע בפלישתם לארץ ישראל**. הארגון עזר לבריטים בשל הגזרות הקשות שהנחית השלטון העות'מאני. כמו כן, חברי ניל"י חשבו שבגלל עזרתם לבריטניה, היא בשלב מאוחר יותר **תתמוך ביישוב היהודי במימוש שאיפתו להקמת בית לאומי בארץ ישראל**.

במשך השנתיים בהם פעל הארגון, הוא העביר ידיעות לבריטים ששלטו באותה העת במצרים. בהתחלה, ניסו חברי ניל"י להעביר את המסרים באופן ישיר על ידי שליחים אך לאחר שחבר הארגון אבשלום פיינברג נהרג בהתקפה של בדואים בסיני, הופסקה שיטה זו ולבסוף גובש הקשר עם הבריטים ע"י ספינה שהייתה מגיעה לחוף עתלית ובלילות היו נפגשים נציגים בריטיים עם אנשי ניל"י על החוף. בהמשך הארגון התרחב והקים סניפים בנקודות נוספות.

ב-1917 נחשפה הרשת, לאחר שהטורקים תפסו יונת דואר הנושאת מכתב מִצֶפֶן. הם תפסו את חברי הארגון ורבים מהם עונו והוצאו להורג.

רבים ביישוב כעסו על פעולות הריגול של ניל"י, חלקם ראו בעיה מוסרית הפוגעת באמינותו של היישוב היהודי ורבים ראו בפעולותיהם סיכון עצום לכל היישוב היהודי בא"י. כשגילו התורכים את רשת הריגול, היישוב בארץ סבל קשות.

מדוע נכשלה ניל"י כרשת ריגול (על אף שהצליחה להעביר לבריטים ידיעות חשובות)?

1. **חוסר זהירותם של ראשי ניל"י:** חברי ניל"י אמנם היו אמיצים ובעלי חזון אך לא היה להם ניסיון בריגול ולכן נכשלו מהר מאוד. הם לא הקפידו לשמור בסוד את דבר קיומה של רשת הריגול.
2. **מערכת היחסים בתוך ניל"י:** מערכת היחסים בתוך ניל"י הייתה עכורה על רקע פרשת מותו של אבשלום פיינברג ומלווהו יוסף לישנסקי וכן בעקבות יחסים סבוכים סביב שרה אהרונסון.
3. **ניל"י לא הצליחה להתערות ביישוב ולהגדיל את מספר חברי הרשת:** אנשי ניל"י גילו יחס מתנשא כלפי היישוב. היישוב ראה בריגול "בגידה" מוסרית הפוגעת באמינותו וכן נפגע מתגובת העות'מאנים שחששו שפועלת רשת ריגול לטובת הבריטים. הצבא הטורקי בחיפושיו אחרי הקבוצה פרץ לבתי המושבות, שדד, התעלל והרס. כמו כן, ניל"י לא אהדה את עקרונות תנועת הפועלים הסוציאליסטית ולכן הפועלים לא תמכו בה.

תרומתה של ניל"י:

ניל"י בודאי תרמה לכיבוש ארץ ישראל על ידי הבריטים. מפקדים בצבא הבריטי אמרו כי בעזרת המידע שהגיע מניל"י החליטו הבריטים לתקוף את באר שבע במקום את עזה, ונחסכו מהם אלפי אבדות. יש הטוענים שארגון ניל"י תרם למתן הצהרת בלפור. עיקר תרומתו היה בכך שהוא היה הראשון ביישוב שהבין את השינוי המדיני שיבוא בעקבות הכיבוש הבריטי. הוא היה גם הראשון שהעביר ידיעות למערב על סבל היישוב מרדיפות הטורקים.

הצהרת בלפור

בהצהרה בריטניה מבטאת את נכונותה לסייע לתנועה הציונית להקים בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל. מתן ההצהרה היה **הישג מדיני חסר תקדים**. ההצהרה מחולקת לשני חלקים. בראשון, בריטניה מציגה את עמדתה בנוגע להקמת בית מולדת לעם היהודי בארץ ישראל. בשני, מפורטים התנאים של הבריטים: מתן ההצהרה מותנה באי פגיעה בזכויות הדתיות והאזרחיות של הערבים בארץ ישראל ובאי פגיעה במעמד היהודים בארצות אירופה (יש חשש שההצהרה תפגע באמנסיפציה אותה קיבלו היהודים במדינות אלה).

נוסח ההצהרה:

"לורד רוטשילד היקר,
בעונג רב הריני מוסר לך בשם ממשלת הוד מלכותו את הצהרת האהדה שלה לשאיפות היהודיות הציוניות, שהוגשה לקבינט ואושרה על ידי:
'ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל, ותשתדל במיטב מאמציה להקל על השגת מטרה זו. בתנאי ברור שלא ייעשה שום דבר העלול לפגוע בזכויות האזרחיות והדתיות של עדות לא יהודיות בארץ ישראל או בזכויות ובמעמד המדיני מהם נהנים יהודים בכל ארץ אחרת'.
אפיר לך טובה אם תביא הכרזה זו לידיעתה של ההסתדרות הציונית.
שלך בברכה,
ארתור ג'יימס בלפור"

הצהרת בלפור: קשיים ובעיות הנובעים מניסוחה

- אין מחוייבות טואלית מצד בריטניה, היא לא מבטיחה ליהודים מדינה, היא "רואה בעין יפה" אפשרות זאת.
- השימוש במושג "בית לאומי" ולא מדינה, כדי שהיהודים לא יוכלו לבוא אחר כך בטענות
- "הקמת בית לאומי בא"י": הבריטים במכוון לא הגדירו גבולות ברורים כדי שניתן יהיה לפרש את ההצהרה כאילו מדובר באזור מסויים ולא בארץ ישראל כולה.
- "תעשה מיטב מאמציה להקל על השגת מטרה זו": האם זו התחייבות מוחלטת? האם בריטניה תיתן סיוע דיפלומטי בלבד או שהיא מבטיחה עזרה ממשית ואקטיבית?
- "בתנאי ברור שלא ייעשה דבר, העלול לפגוע... בזכויות ובמעמד המדיני מהם נהנים יהודים בכל ארץ אחרת". הסתייגות זו בהצהרה נכתבה בלחצם של קבוצות יהודיות אנטי ציוניות בבריטניה, שחששו שההצהרה בדבר בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל עלולה לפגוע במעמדם של היהודים כאזרחי בריטניה. אולם, בהצהרה נכתב "בכל ארץ אחרת" וכאן עולה השאלה: האם בריטניה תגן על כל יהודי העולם? כיצד תעשה זאת?
- מהי "פגיעה" בעדות הלא יהודיות? תנאי זה הוא הבעייתי יותר והוכנס בלחצים פרו-ערבים בבריטניה. תנאי זה מעמיד את ההצהרה בספק גדול שכן תמיד בריטניה יכולה לטעון, שהבית הלאומי היהודי פוגע בזכויות הערבים.
- אין דרכי פעולה

סיבות למתן ההצהרה

- הבריטים העריכו כי ליהודים יש כוח במדינות רבות. כוח ההשפעה הזה עשוי לסייע במלחמה (ובעיקר בהצטרפות ארצות הברית ששמרה עד כה על ניטרליות) ובהסדרים שאחריה.
- ראש הממשלה הבריטי (לואיד גורג) ושר החוץ (בלפור) היו אוהדים של העם היהודי והרעיון הציוני בגלל היותם נוצרים אדוקים.
- בריטניה רצתה לפרסם הצהרה בנוגע לארץ ישראל לפני שהגרמנים יעשו זאת.
- לבריטניה היה הסכמים עם צרפת ועם גורמים ערביים בנוגע לגורל המזרח התיכון והיא הייתה מעוניינת לחמוק מהם ולכן חתמה על ההצהרה.
- בריטניה הכירה תודה לעזרת היישוב היהודים במלחמה (ניל"י, ויצמן והגדודים העבריים).
- אינטרסים של בריטניה בעבור תעלת סואץ (הנמצאת בנתיב המרכזי למזרח הרחוק) ונפט שהתגלה באזור.

גורמים נגד מתן ההצהרה

- מדינאים בריטים טענו שבעיית ארץ ישראל היא שולית במכלול הבעיות במהלך המלחמה. לדעתם, ההצהרה היא תגובה רצינית מדי לבעיה "קטנה" שכן חשבו שמדינה יהודית היא חסרת ערך לבריטניה.
- משרד החוץ הבריטי חשש שההצהרה תפגע ביחסים של בריטניה עם הערבים : בהסכמים שעשו הבריטים עם הערבים הובטח לערבים דבר העומד בסתירה להצהרת בלפור. רבים במשרד החוץ סברו שהתנועה הלאומית הערבית תשמש בעתיד הקרוב גורם משמעותי במזרח התיכון שיש להתחשב בו.

משמעותה של הצהרת בלפור

- למרות הבעיות והסתירות הפנימיות שלה, הצהרת בלפור היא מסמך משמעותי ביותר בתולדות הציונות והיישוב היהודי בארץ-ישראל, מכמה סיבות :
- לראשונה התנועה הציונית והרעיון הציוני זוכים להכרה בינלאומית בהם ובשאיפותיהם הלאומיות. הצהרת בלפור הייתה במידה רבה המשך דרכו המדינית של הרצל. ההצהרה הפיחה תקווה בלב האנשים, תקווה לחיזוק היישוב היהודי, ובעתיד - להקמה של מדינה יהודית בארץ.
 - ההצהרה פורסמה בימי קושי וסבל לעם היהודי והייתה מקור לתקווה לאומית.
 - ההצהרה הובילה לראשית הפעילות של התנועה הלאומית הערבית. היא נוגדת את שאיפותיהם הלאומיות ולכן הם החלו במאבק כנגד היישוב היהודי.
 - ההצהרה חיזקה את מעמדו של ד"ר חיים וייצמן בקרב התנועה הציונית. וייצמן הפך למעשה למנהיגה הנערץ של ההסתדרות הציונית.

התגובות להצהרת בלפור

- תגובת הציונות-** התנועה הציונית קיבלה את הצהרת בלפור וראתה בה את הצ'רטר שהרצל רצה להשיג. הציונים ראו במסך הבטחה מלאת תקווה. הם ראו בהצהרה הישג גדול, על אף נוסחה המעורפל.
- תגובת היהודים המשתלבים-** היהודים המשתלבים התנגדו לרעיון ההצהרה כיוון שחששו לפגיעה במעמדם כאזרחים במדינות השונות. הם חששו להתגברות האנטישמיות שעלולה להביא לסילוקם וגירושם לארץ ישראל.
- תגובת היהודים האורתודוקסים-** התנגדו להצהרת בלפור מכיוון שלדעתם יש לעלות לארץ ישראל ולהפוך אותה למדינה רק עם בוא המשיח.
- תגובת הערבים-** הערבים התנגדו נחרצות להצהרה. היא נתפסה בעיניהם כבגידה של ממשלת בריטניה והפרת ההבטחות שניתנו להם בעבר. הצהרת בלפור הייתה מכה קשה ללאומיות הערבית המתעוררת. הערבים החלו בפעולות אלימות כדי לנסות ולבטל את ההצהרה.

היישוב היהודי בשלטונות המנדט הבריטי

המאבק הצבאי

תנועת המרי העברי (אוקטובר 1945 - יולי 1946)

תנועת המרי העברי היא ארגון מחתרתי מאוחד שכלל את שלושת המחתרות העבריות שפעלו בארץ ישראל (אצ"ל, לח"י וההגנה), שפעלו במשותף כנגד שלטון המנדט הבריטי בארץ ישראל בחודשים נובמבר 1945 עד יולי 1946.

בהוראת בן גוריון על רקע מדיניותה של בריטניה כלפי העקורים, הוקמה "תנועת המרי העברי" והחל שיתוף פעולה בין שלושת המחתרות. הן לא התאחדו אלא קמה ועדה משותפת שנקראה ועדת X שכל המחתרות היו כפופות לה וכל פעולה של אחת המחתרות הייתה צריכה לקבל את אישורה של הועדה. המאבק של "תנועת המרי העברי" התנהל בכמה חזיתות: מאבק מדיני, העפלה, התיישבות ולחימה.

הגורמים להקמת תנועת המרי העברי

1. הנהגת היישוב היהודי התאכזבה מהמדיניות של ממשלת הלייבור, החדשה בבריטניה, והמשך תמיכתה במדיניות הספר הלבן. בן-גוריון סבר כי העפלה והתיישבות לא יספיקו במאבק על הקמת המדינה, וכי יש להתחיל להיאבק באופן צבאי בבריטים, עד שישנו את מדיניותם.
2. בן גוריון טען כי איחוד הכוחות עם האצ"ל ולח"י יניב כוח גדול יותר וכך תהיה פעילות נרחבת, ובעלת היקף משמעותי יותר, נגד הבריטים.
3. בן-גוריון סבר שאיחוד הכוחות עם האצ"ל ולח"י יכפיף אותם למרות "ההגנה" וכך, "הפורשים", ישמעו למרותו.
4. בעקבות מלחמת העולם השנייה התעמקה ההבנה שבריטני המהווה מכשול בדרך למדינה היהודית ההכרחית. כמו כן, בתום המלחמה היישוב מבחינה כלכלית וארגונית היה חזק יותר.

מטרות תנועת המרי

- הוכחת יכולת התגובה של היישוב היהודי: היישוב היהודי רצה להוכיח לשלטונות הבריטים שיש בכוחו לפעול ולהגיב באופן עצמתי כנגד המדיניות הבריטית האנטי-ציונית.
- ביטול גזרות הספר הלבן השלישי: האמינו כי נזק תדמיתי, כלכלי, וצבאי שיגרמו חברי המחתרות לבריטים יוביל אותם לשינוי המדיניות ביחס לתנועה הציונית ולרעיון הבית הלאומי היהודי.
- העלאת "העקורים" לארץ ישראל: הפעולות הצבאיות והשפעתן על דעת הקהל העולמית יאלצו את בריטניה לאפשר את העלאתם לארץ של אותם 100,000 ניצולי שואה שאותם סירבה להעלות.

מבצעים עיקריים של תנועת המרי העברי

1. שחרור המעפילים ממחנה המעצר בעתלית: באוקטובר 1945 שוחררו כ-200 מעפילים, על ידי הפלמ"ח, שחדרו למחנה. הם הועברו לקיבוץ בית אורן ושם הסתתרו עד שהבריטים נואשו מהחיפושים.
2. ליל הרכבות: ב-1 בנובמבר 1945 הצליחה תנועת המרי העברי, באמצעות חוליות פלמ"ח, לפגוע ב-153 נקודות על מסילות ברזל, לכל אורכה של א"י, ובכך שיבשו את תנועת הרכבות, שהייתה חיונית לשלטון ולצבא הבריטי. אנשי אצ"ל ולח"י תקפו את תחנת הרכבת המרכזית בלוד.
3. התקפות על מתקנים בריטים: תנועת המרי העברי הצליחה לפגוע במתקנים שונים שחיוניים לצבא ולשלטון הבריטי. נערכו התקפות על שדות תעופה בקסטינה ובלוד, תחנות משטרה, מתקני ראָדָר, תחנות רכבת, סירות של הצבא הבריטי.
4. ליל הגשרים: בלילה שבין 16 ל-17 ביוני 1946 פוצצו כוחות של הפלמ"ח, בו זמנית, 11 גשרים שחיברו את א"י לשכנותיה. בפעולה באכזיב נהרגו 14 לוחמים של הפלמ"ח. הבריטים החלו מודאגים מיכולות הצבאיות של היישוב היהודי לאור פעולה כה מרשימה.

נסיבות פירוקה של תנועת המרי העברי

1. השבת השחורה: בתגובה על ליל הגשרים, ב-29 ביוני 1946, מחליטים הבריטים על מבצע שכונה ביישוב היהודי "השבת השחורה". מבצע זה כלל כמה פעולות:

- מעצר של מנהיגי היישוב.
- כל גבולות הארץ נחסמו ועוצר הוטל על כל היישובים היהודים.
- כל קווי התקשורת נחסמו.
- הבריטים חשפו סליקים - מצבורי תחמושת של "ההגנה".
- השתלטות על משרדי הסוכנות היהודית והחרמתם של מסמכים רבים.
- מעצר של כ-3,000 אנשים מהיישוב היהודי.

פעולות הצבא הבריטי בשבת השחורה הותירו את היישוב היהודי בהלם מוחלט. הנהגת היישוב היהודי הגיעה למסקנה כי אין ביכולתם להתמודד עם הצבא הבריטי, וכי הדרך הצבאית, לא רק שלא תניב תוצאות, אלא עלולה לגרום לנזק ממשי ליישוב, ולשאיפתו להקמת מדינה עצמאית. בן-גוריון מחליט להפסיק את פעילותה של תנועת המרי העברי, ולהתמקד בהעפלה, התיישבות ומאבק מדיני, ללא לחימה בבריטים.

2. פיצוץ מלון המלך דוד: ב-22 ביולי 1946 פיצצו אנשי אצ"ל את מלון המלך דוד בירושלים. במלון היו משרדי המזכירות הראשית של ממשלת המנדט בא"י. 91 איש נהרגו ומאות נפצעו בפיצוץ ביניהם בריטים, ערבים ויהודים. הפיצוץ נעשה בניגוד להוראות של מפקדת תנועת המרי העברי, שיאשרה לפוצץ את הבניין רק בשעות הלילה, כשאין מאויש. אולם האצ"ל לא ציית להוראה זו. הפיצוץ גרם לזעזוע ביישוב היהודי והנהגת היישוב התנערה מהמעשה, וגינתה אותו ואת מבצעו. הפיצוץ הוביל את בן-גוריון למסקנה שיש לסיים את שיתוף הפעולה עם האצ"ל והלח"י. הבריטים הגיבו בעוצר ממושך של ארבעה ימים. זה היה סופה הרשמי של תנועת המרי העברי בסוף יולי 1946, לאחר שמונה חודשי פעילות בלבד.

עיקרי המחלוקת בין עמדת היישוב המאורגן ל"פורשים" והיחסים בין המחתרות לאחר התפרקות תנועת המרי העברי

לאחר פירוק תנועת המרי העברי היישוב מתחלק לשני מחנות: תומכי המאבק הצמוד ותומכי המאבק הרציף, המזוין.

מהו "המאבק הרצוף"?

המאבק הרצוף היה מאבקם של ארגוני האצ"ל והלח"י. לטענתם, יש להמשיך בפעילות צבאית ובפגיעה במטרות בריטיות ברחבי הארץ עד שהבריטים יעזבו את ארץ-ישראל ותוקם מדינה יהודית עצמאית. זהו מאבק שיתקיים בכל האמצעים הנדרשים וללא הגבלה בנוסף למאבק התיישבותי וההעפלה. רק כך סברו ארגוני הפורשים שתושג השפעה על דעת הקהל הבינלאומית ועל הבריטים לסגת ממדיניות הספר הלבן השלישי שלהם.

נימוקים בעד המאבק הרצוף:

- מאבק מזוין זוהי הדרך היחידה שתביא לתוצאות. אין להידבר עם שלטון אכזר ומשעבד. רק ככה הם יותשו ויעזבו את הארץ.
- המאבק יחייב את הבריטים לתגבר את הכוחות בארץ, זה יכביד על התקציב של המדינה, יגרור ביקורת של דעת הקהל בבריטניה ויזרז את סיום המנדט.

פעילות האצ"ל והלח"י במסגרת ה"מאבק הרצוף"

- **הפריצה לכלא עכו:** במאי 1947 פרצו אנשי אצ"ל לכלא עכו ושיחררו עצירים יהודים רבים. בקרב עם השומרים נהגו 5 חברי אצ"ל ו-31 חברי אצ"ל נתפסו. הענישה של הבריטים הייתה בדרך כלל תלייה ולכן כדי למנוע את תליית השלושה חטפו חברי האצ"ל שני סמלים בריטים.
- **התקפות על מתקנים בריטים:** האצ"ל והלח"י המשיכו במתקפה על בסיסי צבא ומשטרה בריטיים, המשיכו לתקוף תחנות רכבת, מסילות ברזל ומוסדות ממשלתיים. כתוצאה מכך

הבריטים נאלצים להחזיק צבא בן 100,000 חיילים שעולה הון עתק לבריטניה שנמצאה במצוקה כלכלית באותה עת.

- **חטיפת הסרג'נטים הבריטים:** בקיץ 1947 חטף ארגון האצ"ל שני סמלים בריטים שסיירו בנתיניה. הארגון עשה זאת כדי לנסות להציל שלושה מאנשיו כשקיבלו גזר דין מוות בתלייה על השתתפותם בפריצה לכלא עכו. כאשר לא השיגו את מבוקשם, תלו את שני הסמלים.

"מאבק צמוד"

התומכים העיקריים של המאבק הצמוד היו מנהיגי היישוב המאורגן ובראשם בן גוריון וכן ארגון ההגנה. הם טענו כי הניצחון יבוא לא בכוח הנשק, אלא בדרך של **העפלה והתיישבות**. פעולות הטרור פסולות לחלוטין. כך, הם סברו, תושג התמיכה בדעת הקהל הבינלאומית. בן גוריון סבר שהאויב העיקרי של היישוב היהודי הוא הערבים ולא בריטניה, ולכן צריך לשמור את הכוחות להתמודד עם הערבים כאשר תוקם המדינה היהודית. מטרותיהם לגייס תמיכה בדעת הקהל העולמית לסיום המנדט והבאת שארית הפליטה, הבאת מעפילים לארץ כדי לחזק את הכוח היהודי כנגד הערבים וחיזוק והרחבת ההתיישבות היהודית לאזורים האסורים על פי "הספר הלבן" כהכנה לחלוקת הארץ הצפויה.

נימוקים בעד המאבק הצמוד:

- פעולות ההעפלה וההתיישבות מבטיחות את קיום העם היהודי לאורך זמן ומהוות פתרון לעקורים
- הקמת מדינה יהודית תובטח רק על ידי פעולות מתואמות בארץ ישראל ובזירה המדינית, בהנחיית מוסדות התנועה הציונית.
- מאבק צבאי יפגע באופי המוסרי של המאבק ויצמצם את התמיכה במפעל הציוני בדעת הקהל בארץ ובעולם.
- המאבק הצבאי יגרום להסלמה בתגובת הבריטים, ועלול להביא לעימות ישיר עם בריטניה שיסכן את עצם קיומו של המפעל הציוני.

העפלה – המאבק להבאת עולים לארץ

ההעפלה היא עלייה לא חוקית של יהודים לארץ ישראל בתקופת המנדט הבריטי. ההעפלה החלה בשנת 1934, לאחר שהיטלר עלה לשלטון בגרמניה, ורבים מיהודי גרמניה וכן ארצות נוספות ביקשו לעלות לארץ ישראל. ההעפלה נעשתה דרך הים, בספינות משא קטנות שניסו להגיע לחופי הארץ ולהביא אליה בחשאי פליטים יהודים. עם התקרבות קץ שלטון המנדט הבריטי בארץ ישראל גאתה ההעפלה, תחת ניהול "המוסד לעלייה ב'", זרוע של ארגון ההגנה והגוף היחידי שנשא בנטל ההעפלה. עד שנת 1948 הועלו לארץ כ-85,000 מעפילים.

לאחר מלחמת העולם השנייה הבריטים המשיכו במדיניות "הספר הלבן" והתירו רק ל 1,500 יהודים בחודש לעלות לארץ ישראל. ממשלת המנדט הבריטי דגלה במדיניות "הספר הלבן". רק מספר קטן מאוד של יהודים הורשו לעלות לארץ ישראל למרות הביקוש הגדול של היהודים. לכן, מאבק ההעפלה התחזק לאחר מלחמת העולם השנייה והפך לאחד מהמאבקים העיקריים נגד השלטון הבריטי. רוב ספינות המעפילים נתפסו על ידי המערך הבריטי, הובלו לעתלית ובהמשך לקפריסין (שהייתה בשליטה בריטית) – למחנות המעצר שהוקמו במיוחד לצורך זה.

למאבק העפלה היו שתי מטרות עיקריות:

1. כלי להבאת עולים, וחיזוק היישוב היהודי, כהכנה להקמת מדינה יהודית בא"י.
2. ההעפלה מסייעת בקרב על דעת הקהל העולמית נגד בריטניה: הגברת המודעות לבעיית העקורים באירופה, ובכך להדגיש את המוסריות של מטרות התנועה הציונית, נוכח המדיניות הבריטית הנוקשה.

הבריטים נאבקו בהעפלה בכל האמצעים שעמדו לרשותם:

1. סגר ימי על חופי א"י.
2. הפעלת לחץ על ממשלות באירופה, שימנעו יציאת מעפילים מתחומם.

3. כליאת המעפילים שנתפסו במחנות מעצר בעתלית ובקפריסין.
4. גירוש מעפילים לארצות מוצאם כדי לגרום למדינות באירופה להפקיד על איסור יציאת מעפילים מתחומן.

אקסודוס: ב- 11 ביולי 1947, יצאה מצרפת ספינת המעפילים הגדולה ביותר, עם 4,500 נוסעים. מרגע עזיבתה את הנמל נצמדו אליה שתי משחתות בריטיות, ומטוסי סיור בריטים. מרגע שהאנייה הגיע למים הטריטוריאליים של א"י פקדו עליה הבריטים לעצור. כשסירבה האנייה לעצור החל מאבק חמוש בין הבריטים ומעפילים, שבסיומו הבריטים השתלטו על האנייה והמעפילים גורשו בחזרה לאירופה.

גם במקרה זה דעת הקהל העולמית ראתה התנהגותה של בריטניה, אטימות, כלפי היהודים העקורים. הפרשה ממחישה כי למרות שמאבק העפלה לא הצליח להביא לא"י עולים רבים, הוא תרם בהשפעתו על דעת הקהל העולמית.

התיישבות

"ההגנה" פועלת בתקופה זו להקמת יישובים רבים בארץ ישראל. **מטרות המאבק ההתיישבותי:**

- הבריטים נקטו **במדיניות של איסור מכירת קרקעות ליהודים**. לכן, הנהגת היישוב היהודי ראתה בתחום זה מטרה מרכזית, שתוכיח את הנחישות של היישוב היהודי להקים מדינה עצמאית.
- לאחר מלחמה"ע ה-2 הוקמו יישובים חדשים, בנקודות אסטרטגיות, שקבעו נוכחות יהודית בא"י, במטרה להשפיע על **הגבולות של המדינה היהודית העתידית**.
- יישובים רבים הוקמו באזורים דלילים על מנת ליצור **רצף התיישבותי** ולעבות את אזורים אלה.

במסגרת מאבק ההתיישבות ישנן שתי פרשות מפרסמות:

1. **11 הנקודות בנגב:** הנגב היה מטרה חשובה במפעל התיישבות, מפני שהיה רחב ידיים, ולא הייתה בו התיישבות יהודית. במוצאי יום הכיפורים, בשנת 1946, במבצע סודי הוקמו, בלילה אחד, 11 יישובים בצפון הנגב. הבריטים לא התנגדו להקמת יישובים בנגב, במידה והבעלות על הקרקע היא יהודית. מבצע זה יצר גוש יישובים בנגב ואחידה יהודית, שתשפיע על גבולות המדינה העתידית.
2. **פרשת בִּירְיָה:** בביריה התגלה, על ידי הבריטים, מצבור נשק של "ההגנה". הבריטים עוצרים את כל תושבי המקום ומפנים את היישוב. הנהגת היישוב היהודי חששה מתקדים מסוכן של פינוי יישובים יהודים, ולכן נתנה את ההוראה לכבוש מחדש את ביריה. לאחר כמה ניסיונות של כ-2,000 בני נוער לעלות מחדש לביריה, הבריטים מאפשרים, בניסיון השלישי את האכלוס מחדש. פרשת ביריה הסתיימה בניצחון של היישוב היהודי, והוכיחה את נחישותו שלא לוותר על אף נקודת אחיזה בא"י.

העברת שאלת א"י לאו"ם

ב-15 בפברואר 1947 הודיע שר החוץ הבריטי, בֶּנוּיִן, כי ממשלת בריטניה החליטה להעביר את שאלת א"י לאו"ם. בֶּנוּיִן הדגיש, בהודעתו בפרלמנט, כי אין בריטניה מחויבת לקבל את החלטת האו"ם בעניין.

שיקולי הבריטים בהעברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם

1. **יחסי בריטניה ארה"ב:** הממשל האמריקאי והממשל הבריטי לא הצליחו להגיע להבנה בנושא א"י.
2. **בריטניה לאחר מלחמה"ע ה-2:** בריטניה אמנם הייתה חלק מהמדינות המנצחות במלחמה. אולם, במהלך המלחמה חוותה פגיעה כלכלית משמעותית. השליטה על א"י הצריכה משאבים רבים, שהכבידו על האוצר הבריטי. ככל שהמאבק היהודי בבריטים הוחרף, כך נאלצו הבריטים לשלוח לא"י יותר ויותר כוחות.

3. **דעת הקהל בבריטניה:** דעת הקהל הבריטית לוחצת על סיום המנדט לאור המציאות בארץ ישראל, המשאבים הרבים המושקעים בה והפגיעה בתשתיות ובחיילים בריטיים.
4. **הפסקת השליטה על הודו:** בשנת 1947 הפסיקה בריטניה את השליטה על אחת המושבות החשובות ביותר שלה- הודו. הפסקת השליטה הודו הפכה את השליטה בא"י למיותרת, בשל היותה נקודה אסטרטגית בדרך מסחר להודו.
5. **היחסים עם הערבים:** הממשל הבריטי סבר כי השליטה של בריטניה בא"י מובילה להעמקת הסכסוך עם העולם הערבי. בריטניה הייתה זקוקה לקשרים טובים עם הערבים בשל ההסתמכות שלה על הנפט הערבי, ועל משאבים נוספים מהאזור. כמו כן רצתה בריטניה להמשיך להחזיר בשליטה בתעלת סואץ. הממשל הבריטי העריך כי אם האו"ם ימסור להם את השליטה בא"י, הערבים יקבלו זאת בהבנה גדולה יותר.
6. **החזרת הטיפול בנושא לבריטניה:** בריטניה סברה שהאו"ם לא היה מסוגל להתמודד עם סוגיית ארץ ישראל ויחזיר את הנושא לבריטניה **עצמה**

הדיון בעצרת הכללית

בחודשים אפריל עד מאי 1947 התקיים דיון מיוחד בעצרת הכללית של האו"ם, שעסק בשאלת א"י.

ועדת אונסקו"פ

בתחילת הדיונים התקבלה החלטה להקים ועדה מיוחדת של האו"ם (אונסקו"פ), שתפקידה לחקור את שאלת א"י ותציע המלצות ופתרונות. הועדה הורכבה מנציגי 11 מדינות שלא היה להם אינטרס בשאלת א"י.

הועדה ביקרה בא"י, ובמדינות שכנות, ושמעה עדויות מפי ראשי היישוב היהודי. מנהיגי הערבים החרימו את הוועדה. בסוף אוגוסט 1947 פרסמה הועדה את המלצותיה:

1. יש לסיים את המנדט הבריטי בא"י.
 2. יש להקים בא"י שתי מדינות: מדינה ערבית ומדינה יהודית, שישתפו פעולה ביניהן.
 3. ירושלים תהיה בשליטה בינלאומית.
- היישוב היהודי הודיע כי הוא תומך בהמלצות, ואילו הערבים התנגדו וטענו כי יש להקים מדינה ערבית בכל שטחי א"י. ארה"ב הודיעה כי תקבל את המלצות הועדה.

החלטת כ"ט בנובמבר

ב-29 בנובמבר 1947 התקיימה הצבעה על המלצות ועדת אונסקו"פ. בהצעה התקבלה ברוב של 33 מדינות, 13 מדינות הצביעו נגד, ו-10 מדינות נמנעו.

החלטת האו"ם (החלטה 181):

1. המנדט הבריטי בא"י, יסתיים מוקדם ככל האפשר, ובריטניה תפנה את כוחותיה, לא יאוחר מ-1 באוגוסט 1948.
2. א"י תחולק לשתי מדינות: מדינה יהודית (55% משטח א"י) ומדינה ערבית (45% משטח א"י) בגיבוי ובהכרה של האו"ם
3. נקבע כי ירושלים תהפוך לאזור בינלאומי, ללא צבא.
4. הנהגת מטבע משותף לשני העמים

חסרונות תוכנית החלוקה (מנקודת מבט יהודית):

1. 30 יישובים יהודיים לא נכללו בשטח המדינה היהודית
2. משאבים כלכליים כגון מפעל החשמל בנהריים ומפעל האשלג בצפון ים המלח נותקו מן המדינה היהודית
3. ירושלים (הבירה הפוליטית, הדתית והרוחנית) נמצאת בשליטה בין לאומית במובלעת בשטח המדינה הערבית

4. הגבולות צרים, ארוכים ומפותלים והמדינה חולקה לשלושה גושים שביניהם מעברים צרים. למעשה, אין רצף טריטוריאלי.
5. בגבולות המדינה היהודית הייתה אוכלוסייה ערבית
6. חלק גדול מהמדינה הוא הנגב (כביכול אזור שקשה לנהל בו חיים רגילים בשל מחסור במים)

יתרונות תוכנית החלוקה (מנקודת מבט יהודית):

1. מקורות המים בצפון, רצועת החוף, העמקים וערי הקודש צפת וחברון נמצאים בשטחה
2. גישה לימים: התיכון (מסחר עם אירופה), המלח (מינרלים), סוף (מסחר עם אסיה)
3. קיבלו הכרה בינלאומית על ידי המעצמות המרכזיות

התגובות להחלטה

1. **הישוב היהודי:** רבים ביישוב היהודי שמחו על ההחלטה ויצאו לרקוד ברחובות. בן-גוריון כתב ביומנו שלא שמח באותו היום מפני שידע זו תחילת המלחמה עם העולם הערבי.
2. **הפלסטינים:** הנהגת ערביי א"י הודיעה כי אינה מקבלת את ההחלטה ותעשה ככל שביכולתה להיאבק בה. ואכן, למחרת ההחלטה באו"ם החלה מלחמת העצמאות בירי על נוסעי אוטובוס בדרך לירושלים.
3. **מדינות ערב** התנגדו להחלטה, והחליטו לשלוח צבא מתנדבים לא"י, כדי שיחלמו לצד ערביי א"י, ביישוב היהודי, וימנעו את הקמתה של מדינת ישראל.

הצבעת המעצמות - ברה"מ וארה"ב בכ"ט בנובמבר

המלחמה הקרה היא מאבק בין הגוש המזרחי, ובראשו ברית המועצות, לגוש המערבי, ובראשו ארצות הברית, שהתחיל בתום מלחמת העולם השנייה והסתיים עם התפרקות ברית המועצות. במלחמה הקרה לא היה עימות צבאי ושימוש בנשק. העימות התבטא בכל תחומי החיים: הדיפלומטי, הפוליטי, הצבאי, הכלכלי, התרבותי, במדיני, האידיאולוגי.

ביוני 1947, כביטוי לדוקטרינת טרומן- לפיה ארה"ב אחראית לשמירת השלום בעולם ולמדיניות הבלימה - בלימת התפשטות הקומוניזם, הציע שר החוץ האמריקני, ג'ורג' מרשל את **"תוכנית מרשל"** שנועדה לחזק את המשטרים הדמוקרטיים באירופה באמצעות שיקום כלכלתם. סיוע כלכלי מסיבי תרם לשיקום כלכלת מדינות אירופה, חיזק את המשטרים הדמוקרטיים ובכך מנע מהם מלהצטרף לגוש המזרחי במלחמה.

ארה"ב וברה"מ למרות ניגודי האינטרסים ביניהן שתיהן הצביעו **בעד** הקמת מדינה יהודית. **מה האינטרסים של כל אחת מהן?**

המניעים לעמדת ארצות הברית

1. **זעזוע ציבורי:** דעת הקהל בארצות הברית הפעיל לחץ כבד על הנשיא טרומן, בעקבות הזעזועות שהתרחשו במלחמת העולם השנייה, לפעול למען הקמת מדינה ליהודים. ביטוי לקו הליברלי, דמוקרטי שארה"ב מובילה.
2. **המלחמה הקרה:** תמיכה של ברה"מ בהקמת מדינה יהודית הפתיעה את ארה"ב ועל כן ארצות הברית לא יכלה שלא להביע את תמיכתה בתוכנית החלוקה לאור "המלחמה הקרה". זה דרבן את ארה"ב לא להשאיר לברה"מ את החלל שיווצר עם צאת בריטניה. כמו כן, סברה כי מדינה יהודית בא"י שתהיה דמוקרטית תשרת את האינטרסים שלה באזור ובמאבק מול ברה"מ.
3. **לחץ של יהודי ארה"ב** והמנהיגים הציונים על הממשל האמריקאי לתמוך בתוכנית החלוקה. זו הייתה גם שנת בחירות בארה"ב והארי טרומן רצה לזכות בתמיכת יהודי ארצות הברית.

המניעים לעמדת ברית המועצות

שר החוץ של בריה"מ, אנדרֶי גורמיקו, מסר במהלך הדיון באו"ם, הודעה בעלת חשיבות היסטורית רבה. גורמיקו הודיע כי ארצו תתמוך בהקמתה של מדינה משותפת בא"י ליהודים ולערבים. גורמיקו הוסיף כי אם הדבר לא יתאפשר, יש להקים מדינה יהודית נפרדת. בנאומו נימק את עמדתו בהצהרה, **כי ארצו מזדהה עם הסבל של היהודים בשואה ועם סבל העקורים וכן מקבלת את שאיפתו**

הלגיטימיות של העם היהודי להקים מדינה עצמאית. אולם ישנם שני הסברים נוספים לנאומו של גורמיקו, הקשורים באינטרסים של בריה"מ לאחר מלחמה"ע ה-2:

1. **התפיסה הסוציאליסטית:** בריה"מ קיוותה שהמדינה החדשה תצטרף לגוש המדינות שבראשותה לאור התפיסה הסוציאליסטית של הנהגת הישוב שהורכבה ממחנה הפועלים. כך נוצרה זהות אינטרסים בין הישוב היהודי המבקש עצמאות למעצמה הסובייטית המבקשת לדחוק את רגלי המערב מחוץ למזה"ת.
2. **המלחמה הקרה:** כחלק מהמלחמה הקרה בין בריה"מ לארה"ב על אזורי שליטה בכל העולם לא יכלה רוסיה להפסיד אזור זה לארה"ב. היא קיוותה שהמדינה החדשה תצטרף לגוש המדינות שבראשותה. כך קיוותה בריה"מ להעמיק את אחיזתה במזה"ת וליהנות מאוצרות הטבע באזור (נפט).

מלחמת העצמאות

ב-29 בנובמבר 1948 קיבלה עצרת האו"ם את ההחלטה בדבר הקמה של מדינה יהודית ומדינה ערבית בארץ ישראל. היישוב היהודי קיבל בשמחה את ההחלטה, ואילו הנהגת הערבים, בא"י, ובמדינות ערב השונות, דחו את ההחלטה. למחרת ההחלטה באו"ם, נפתחה המלחמה בא"י.

מאפיינים כלליים של המלחמה

1. **שלבים עיקריים:** למלחמת העצמאות היו שני שלבים עיקריים: **שלב ראשון:** 30 בנובמבר 1947 - 4 במאי 1948. התחיל למחרת החלטת כ"ט בנובמבר באו"ם ונמשך עד יום ההכרזה על מדינת ישראל. שלב זה התנהלה הלחימה בין צבאות לא סדירים, בין האוכלוסייה הפלסטינאית, לאוכלוסייה היהודית בא"י. שלב זה התנהל כמלחמת אזרחים; **שלב שני:** 15 במאי 1948 - מרס 1949. התחיל למחרת ההכרזה על הקמת מדינת ישראל. בשלב זה התנהלה הלחימה בין צבאות סדירים של מדינות ערב (לבנון, סוריה, עיראק, מצרים) לבין מדינת ישראל.
2. **מטרות העל של הצדדים הלוחמים:** **ערביי א"י ומדינות ערב** רצו למנוע את הקמתה של מדינת ישראל. כשהוקמה המדינה ב-14 במאי 1948, המטרה הייתה להשמדה; **היישוב היהודי, ובהמשך מדינת ישראל,** ראו במלחמת העצמאות כמלחמה קיומית, שתקבע אם מדינת ישראל תמשיך להתקיים. בן-גוריון הגדיר זאת מלחמה על העתיד הלאומי.
3. **העדר הבחנה בין חזית לעורף:** האוכלוסייה היהודית והערבית חיו בקרבה פיזית, עובדה שיצרה מצב בו היה על כל ישוב להילחם על קיומו; מיקומם של ישובים יהודיים על הגבול והתפישה הישראלית לפיה ישוב אזרחי קובע את הגבולות ושומר עליהם, יצרו מצב של מלחמה שבה גם לחברה האזרחית ויכולת עמידתה יש משקל מכריע.
4. **נתוני פתיחה קשים לצד היהודי:** הקמת מדינה תוך כדי לחימה: כינון מוסדות מדינה; הקמת צבא ופירוק מסגרות מחתרטיות פוליטיות; קליטת עלייה גדולה תוך כדי לחימה; בעיות כלכליות; פלישת צבאות ערב למדינה בת כמה שעות בלבד.
5. **ניצחון ישראלי במחיר נורא:** 6333 הרוגים - אחוז אחד מכלל הישוב היהודי בארץ, כ-1,533 מתוכם אזרחים. המלחמה הקשה ביותר בתולדות ישראל.
6. **השלכות ובעיות שלא נפתרו:** היווצרות בעיית הפליטים הפלסטיניים; קביעת גבולות המדינה ('הקו הירוק').

הכוח הלוחם היהודי

בשלב זה עדיין הבריטים שולטים וחל איסור על הקמת יחידות לוחמות, על ייצור נשק. **מהכוחות הלוחמים:**

- **שלוש המחתרות:** ההגנה, האצ"ל, הלח"י
- **גח"ל:** גיוס חו"ל ממחנות המעצר בקפריסין
- **מח"ל:** מתנדבים מחו"ל (רבים מהם היו יהודים שהשתתפו במלחמת העולם השנייה בצבא ארה"ב). הם היו כ-3000 מתנדבים ומרביתם שירתו בחיל האוויר
- **גדנ"ע:** בני נוער בני 16-17 שהתאמנו ליום פקודה

כל הגופים הנ"ל מחתרתיים. מהיכן היו להם יכולות צבאיות?

- ארגון ההגנה הוקם ב-1920 וצברה ניסיון צבאי רב על רקע גלי פרעות בשנות ה-20 וה-30
- לאורך התקופה בה הבריטים שלטו בארץ ישראל הם הזדקקו לעזרת היהודים ואימנו את היהודי באופן צבאי. (מלחמת העולם הראשונה- גיוס יהודים לגדודים העבריים, מלחמת העולם השנייה- גיוס יהודים לצבא הבריטי מול גרמניה הנאצית = "הבריגדה", הבריטים עוזרים בהקמת הפלמ"ח כדי לעצור את הגרמנים שמתקרבים לארץ ישראל)

יתרונותיו היחסיים של היישוב היהודי

- א. רמת הארגון הן הפוליטי והן החברתי, כלכלי וצבאי היו גבוהים בהרבה מרמת הארגון בצד הערבי. יתרונות אלה אפשרו לישוב היהודי לגייס כוחות, לרכז מאמצים ולנייד כוחות ממקום למקום באופן יעיל ומסודר.
- ב. רמת הטכנולוגיה של הצד היהודי הייתה עדיפה על רמתו של הצד הערבי וסיעה להם ביצור כלי נשק, תחזוקה וקליטת נשק חדש במהירות רבה.
- ג. יהודי ארץ ישראל נעזרו ביהדות התפוצות שסייעו להם לגייס משאבים כלכליים, תמיכה פוליטית, רכישת טכנולוגיה וציוד ולאורך גם עלו לוחמים בעלי ניסיון צבאי קודם בצבאות בנות הברית.
- ד. היהודים היו בעלי מוטיבציה רבה שנבעה כתוצאה מההבנה של "אין ברירה"- המלחמה היא לחיות או לחדול.

הכוח הלוחם הערבי

- ערבים תושבי הארץ (בעת הניא האוכלוסייה הערבית היא פי 2-3 מהאוכלוסייה היהודית
- "צבא ההצלה"- צבא מתנדבים ממדינות ערב. בין 4000-5000 מתנדבים
- "הלגיון הערבי"- מתנדבים מירדן
- "האחים המוסלמים"- מתנדבים ממצרים
- "הג'יאהד הקדוש"- הכוח של המופתי, חרג' אמין אל חסייני

יתרונותיהם היחסיים של ערביי ארץ ישראל

- א. מספרם הכולל של הערבים היה בדיוק כפול ממספר היהודים. רובם גרו באזורים אסטרטגיים ושלטו על דרכים רבות. הם נהנו מרצף טריטוריאלי, דבר שהל את תנועתם.
- ב. ערביי ארץ ישראל היו קרובים לאחיהם במדינות ערב והגבולות היו פתוחים לחלוטין, מה שאיפשר להם סיוע צבאי, שירותי בריאות ועוד.
- ג. הערבים היו הראשונים לתקוף והיוזמה בתחילת המלחמה הייתה בידיהם- מה שהיווה יתרון עבורם.

שלב ראשון

תקופה ראשונה 29.11.1947 עד 31.3.1948

- החודשים הראשונים למלחמה. היישוב היהודי מותקף במקומות רבים בארץ על ידי כוחות ערבים בלתי סדירים וחצי סדירים.
- הבריטים עדיין שולטים בארץ, אך דואגים יותר להתארגנותם לפינוי ושמירה על חיי שוטרים וחיילים בריטים מאשר להתנהלות תקינה של הארץ.
- היוזמה נמצאת אצל הערבים
- המאבק מתנהל **בערים מעורבות**: יפו, חיפה, ירושלים, עכו, צפת. בעיקר בגבול שבין החלק הערבי ליהודי. התקפות ערביות על שכונות יהודיות שוליות או גבוליות ע"י ירי צלפים מתמשך במטרה לנתק את השכונות מהערים ולשבש את החיים התקינים, בצורת החדרת מכוניות תופת למרכזים יהודיים.
- המאבק מתנהל **בדרכים**: הערבים ריכזו את פעולותיהם נגד התחבורה העברית בכבישי הארץ. התשובה העיקרית להתקפות על כלי רכב יהודים בדרכים היא התארגנות בשיירות ומיגון של כלי

הרכב. לכל שיירה נלוו חברי 'הגנה' חמושים. כשהחריפו הפגיעות בשיירות לירושלים, החלו לנסוע בשיירות של מכוניות משורינות. במרץ 1948 שלוש שיירות מותקפות: נבי דניאל (גוש עציון), יחיעם (הגליל המערבי) וחולדה (בדרך מת"א לירושלים).

- **בידוד אזורים ויישובים ויצירת ניתוק בין חלקי הארץ השונים** (ניתוק ירושלים והרובע היהודי בעיר העתיקה, הגליל המערבי וחלק מהגליל העליון, יישובים בנגב, גוש עציון)
- **המאבק מתנהל ביישובים מבודדים**: בשלב זה של המלחמה הצליחו הערבים לנתק ולבודד אזורים יהודיים בכל הארץ (ירושלים, גוש עציון, מנרה, משגב, כפר דרום)

אירוע מדגים לתקופה זו - שיירת הל"ה: יחידה של חברי 'הגנה', רבים מהם סטודנטים באוניברסיטה העברית, שיצאו מירושלים בדרך לכפר עציון בחורף 1948. בניגוד לשיירות אחרות, הם הלכו רגלית בלילה מהרטוב (בסמוך לבית שמש של היום) לכפר עציון שבגוש עציון. בדרך התגלו וניהלו קרב הגנה נואש מול מאות ערבים, עד שנהרגו כולם (35 במספר).

נסיגת ארה"ב מתוכנית החלוקה

בעקבות האירועים בתקופה זאת ארה"ב החלה לחשוש כי ארץ ישראל איננה מוכנה עדיין לעצמאות והיישוב היהודי לא יוכל לעמוד בפני ההתקפה של הערבים וכי יש להקפיא את ביצוע תוכנית החלוקה. לשינוי זה במדיניותה של ארצות הברית היו גם מניעים אחרים: החשש מתגובת הערבים על התמיכה בתוכנית החלוקה שהתנגדו לה כל כך והחרפת המתח ששרר בין הגוש המזרחי לגוש המערבי במסגרת המלחמה הקרה. המשך אירועי המלחמה והתהליך הממושך שנדרש לביטול החלטת האו"ם, יחד עם התנגדותה של ברית המועצות, הובילו להסרת ההצעה האמריקנית מעל סדר היום של האו"ם.

לסיכום, היוזמה הייתה בידי הערבים, ידם הייתה על העליונה והיישוב היהודי עסק בהתגוננות. הערבים בתקופה זו הצליחו לבודד ולנתק ערים יהודיות רבות, לפגוע ביישובים היהודיים, לחסום את הדרכים ולפגוע בשיירות. למרות המצב הקשה, והצורך המתמיד לעסוק בהתגוננות, אף יישוב יהודי לא נכבש.

תקופה שנייה 14.5.1948 עד 1.4.1948

תוכנית ד' (שתוכננה במרץ) משנה את המצב, למרות מיעוט בלוחמים (רק מתנדבים) ומחסור בציוד צבאי. בתקופה זו, המתחילה בפועל ב'מבצע נחשון', **עוברת היוזמה ללחימה לצד היהודי**. הדרך לכך היא העברת כוחות ממקום למקום לפי הצורך.

מטרות תוכנית ד'

- השתלטות על שטחי המדינה היהודית (על פי תוכנית החלוקה) על מנת ליצור רצף טריטוריאלי (לאור אזורים שהיו מנותקים: ירושלים, גוש עציון, הנגב המערבי) ובמידת הצורך השתלטות על שטחים נוספים, מעבר לגבולות של תוכנית החלוקה, שיבטיחו את הביטחון של "המדינה שבדרך".
- מעבר מהגנה להתקפה: יזימת פעולות תקיפה לכיבוש נקודות מפתח לאורך הדרכים המוחזקות בידי הערבים ולהשתלטות על ערים מעורבות ועל כפרים ערביים הפוגעים ברצף הטריטוריאלי או המצויים בסמוך ליישובים יהודים וטיהורם.
- השתלטות על שטחים ומתקני צבא ומשטרה בריטים שיפוגו תוך כדי עזיבתם את הארץ.
- היערכות לפלישה של צבאות ערב הסדירים מארצות ערב.

הישגי תוכנית ד'

- מעבר ממגננה למתקפה והצלחות בפעולות ההתקפה. חשיפת הפוטנציאל הצבאי של ארגון ההגנה ויכולת הלחימה המאורגנת של הארגון.
- שינוי הגישה והניצחונות של היהודים חיזקו את ביטחון המדינות באו"ם על נחישותו הלאומית, הצבאית והמוראלית של העם היהודי לממש את תוכנית החלוקה. מבחינה פוליטית, היה זה יתרון עצום במיוחד נוכח **נסיגתה של ארה"ב מהתמיכה**.

- נוצר רצף התיישבותי מהצפון לדרום. למעט הרובע היהודי בירושלים, יישובי גוש עציון ויישובי ים המלח שנותרו מנותקים. לקראת סוף התקופה (בראשית מאי) נכנסו ליהודה ושומרון כוחות הלגיון הערבי (צבא הממלכה הירדנית) שכבשו את יישובי גוש עציון ממש ערב ההכרזה.
 - נכבשו ערים מעורבות רבות בחזרה (טבריה, יפו, צפת, חיפה)
 - השתלטות על בסיסים בריטיים (בשלב זה הבריטים בתהליך של עזיבת ארץ ישראל)
 - פתיחת הדרך לירושלים לפרק זמן והעברת אספקה לעיר שהביאו לשיפור המצב בעיר
- אחת התופעות הבולטות בתקופה זו היא בריחה המונית של אוכלוסייה ערבית בתמיכת ההנהגה מקומית ומדינות ערב השכנות. שינוי זה במצב הכוח היהודי אפשר את הכרזת העצמאות ב-14.5.1948 והקמת מדינת ישראל. לקראת סוף התקופה (בראשית מאי) נכנסו ליהודה ושומרון כוחות הלגיון הערבי (צבא הממלכה הירדנית) שכבשו את יישובי גוש עציון ממש ערב ההכרזה.
- אירוע מדגים לתקופה זו - מבצע 'נחשון':** המבצע הגדול של מלחמת העצמאות שמטרתו לפרוץ את הדרך לירושלים והסרת המצור. גויסו למבצע כ-1500 לוחמים מההגנה (מאנשי הפלמ"ח). במבצע נכבש הכפר הערבי קסטל, שהיה הנקודה האסטרטגית החשובה ביותר ששלטה על הדרך לירושלים וכן נהרג המפקד הערבי עבד אל קאדר אל חוסיני. בעקבות המבצע נפרצה לזמן מה הדרך לירושלים ואל העיר הגיעו שלוש שיירות גדולות עמוסות אספקה ותחמושת.
- בעיצומו של מבצע נחשון התרחש אירוע שהטביע את חותמו על הסכסוך בין שני העמים. דיר יאסין, כפר ערבי סמוך לירושלים, הותקף בידי חברי האצ"ל וחברי לח"י. הם השתלטו על הכפר והרגו רבים מתושביו. התקפה זו גרמה זעזוע קשה בקרב הערבים והגבירה את בריחתם המבוהלת של רבים מהם מן האזורים שכבשו היהודים.

שלב שני

מבנה השלב השני

- קרבות בלימה (15 במאי עד 11 ביוני)
- הפוגה ראשונה (11 ביוני עד 8 ביולי)
- "עשרת הימים" (8 ביולי עד 18 ביולי)
- הפוגה שנייה ומבצעי הכרעה (18 ביולי עד פברואר 1949)

מאפייני השלב השני

- מלחמה של צבאות סדירים. מדינות ערב: סוריה, לבנון, מצרים, ירדן ועיראק כנגד צבא מדינת ישראל-צה"ל (הוקם ב-1.6.1948)
- בתחילת השלב, יחסי הכוחות לטובת הערבים
- בארץ ישראל הוקמו מוסדות רשמיים שמחליפים את מנהלת ומועצת העם
- הצבא היהודי גדל מ-36,000 ל-100,000 (בעקבות גיוס החובה לצה"ל)
- צה"ל רוכש נשק באופן חוקי (בעיקר מצ'כוסלובקיה)

תקופה שלישית 10.6.1948 עד 15.5.1948

השלב השני מתחיל לאחר הכרזת העצמאות, עם פלישת חמשת צבאות ערב למדינת ישראל. מיד לאחר הכרזת העצמאות פולשים צבאות ערב. תכנית הפלישה שלהם התבססה על שני עקרונות: **מלחמת בזק**, משום שלרשות הצבאות הערביים לא עמד מלאי מספיק של תחמושת וציוד למערכה ממושכת ו**ניתוק היישובים היהודיים בפנים הארץ מחוץ הים**, דרכו יוכלו לקבל תגבורת בכוח אדם ובנשק. קוויה העיקריים של התכנית, היו ריכוז המאמץ הצבאי העיקרי בצפון הארץ במטרה לכבוש את הגליל מצפון, את עמק זרעאל מהמזרח ולהתקדם ביחד לכיוון מישור החוף. הצבא המצרי אמור היה לבצע מתקפת הסחה בדרום על מנת לרתק לאזור כוחות יהודיים גדולים.

יחסי הכוחות היו לטובת הצבאות הערביים, הן במספר החיילים הלוחמים והן בחימוש. כוחות צבא הלגיון אומנו על ידי הבריטים והיו בעלי ידע רחב יותר בארגון צבא ובשיטות לחימה. כוחותיהם גם היו רעננים, בניגוד לכוחות המגן של היישוב היהודי שעברו כבר שישה וחצי חודשים של מלחמה ואבדות קשות. צה"ל- הצבא שהוקם תוך כדי הקרבות נאלץ להגן על המדינה הצעירה שזה עתה נולדה ולבלום את הפולשים. נחיתותם הצבאית של כוחות המגן מסבירה את הצלחותיהם הצבאיות המרשימות של הערבים בחלק זה של המלחמה.

מדינות ערב בחודש הראשון לשלב זה כבשו שטחים גדולים:

1. **מצרים:** כיבוש ניצנים ויד מרדכי. המצרים מתקדמים עד אשדוד (צומת "עד הלום")
2. **ירדן:** כיבוש הרובע היהודי בעיר העתיקה וגוש עציון. חסימת כביש ת"א ירושלים בלטרון.
3. **עיראק:** כיבוש נהריים (מפעל לייצור חשמל) ואזור ג'נין, מגיעים עד בית שאן
4. **סוריה:** כיבוש צמח ומשמר הירדן
5. **לבנון:** השתלטו על כל אזור הגליל ההררי עד נצרת ושפרעם

למרות הנחיתות הישראלית, לאחר 4 השבועות הקשים, הצליחה ישראל לבלום את הכוחות הערביים. כוחות המגן הצליחו לשמור על קיום המדינה במחיר דמים כבד מאוד בהרוגים ופצועים. בסיומו של שלב זה נכנסה לתוקפה, ביוזמת האו"ם ובהסכמת הצדדים הלוחמים, הפוגה במלחמה, שנמשכה כחודש ימים.

אירוע מדגים לתקופה זו - קיבוץ ניצנים: לאחר שהמצרים תפסו את אזור אשדוד הם החלו לתקוף את קיבוץ ניצנים. כוחות הצבא המצרי כיתרו את המקום ולכן לא יכלה להגיע תגבורת. ב-6.7 הותקפה ניצנים בכוח רב ששילב ירי של תותחים והתקפה של כוח משוריין. לאחר שנגמרה התחמושת לשוב היהודי הם נכנעו. אבדות רבות בנפש. מחסור בנשק כבד ולוחמים הובילו לנפילת הישוב. אירוע זה מדגים את התקופה בכך שלמרות האבדות הקשות בנפש והנחיתות מול צבאות ערב, הצליחו מגני הישוב לעכב את הפלישה ולגרום לאבדות קשות בצד הפולש שלא היה מוכן למאבק קשה ונאלץ להסכים להפוגה ראשונה.

תקופה רביעית - אמצע יוני 1948 - מרץ 1949

לאחר התקופה הקשה של קרבות בלימה הציבה לעצמה ישאל כמטרה להדוף את הצבאות הפולשים ולשחרר, בשלב ראשון, את כל השטחים שיועדו למדינה היהודית על פי תכנית החלוקה של האו"ם. משהושג יעד זה באופן הדרגתי ובקרבות קשים, הורחבה המלחמה ונכבשו גם אזורים נוספים במטרה ליצור רצף טריטוריאלי ומתוך שיקולים אסטרטגיים של מדינת ישראל. בתקופה זו צה"ל הצליח ליטול יוזמה התקפית ולהכניע את צבאות מדינות ערב בכל החזיתות עד לניצחון. במהלך תקופה זו היו שתי הפוגות בקרבות, על פי החלטת האו"ם. בין שתי ההפוגות התנהלו קרבות עשרת הימים בהם היוזמה עברה לידי צה"ל, שבמספר מתקפות נגד הצבאות הערביים וכוחות צבא ההצלה של קאוקג'י השתלט על שטחים נרחבים בגליל התחתון, בשפלה ובפרוזדור ירושלים. בעת ההפוגה השנייה יזם צה"ל מספר מבצעים צבאיים גדולים שנמשכו מספר ימים כל אחד, השתלט על שטחים נרחבים בגליל, בנגב ובערבה, במטרה לקבוע עובדות בשטח, והביס את הצבא המצרי. שלב זה של המלחמה התאפיין בפסקי זמן ארוכים בין פרקי הלחימה, ובשילוב הדוק בין העימות הצבאית בשטח ארץ ישראל למאבקים של ישראל בזירה המדינית.

אירוע מדגים לתקופה זו - כיבוש רמלה ולוד: בשלב הראשון כותרו הערים לוד ורמלה בתנועת מלקחיים, והופצו מן האוויר כשיחידות של משוריינים פרצו לעיר לוד. החלה מנוסת בהלה של תושבי לו כשאליהם מצטרפים תושבי רמלה שנכנעה. במהלך הקרב נכבש שדה התעופה לוד והכפרים הערביים בסביבה.

אירוע מדגים לתקופה זו - "מבצע עובדה": המבצע התקיים במרץ 1949, והיה אחרון מבצעי צה"ל במלחמת העצמאות. מטרתו העיקרית של המבצע הייתה לסכל את כוונתה של ירדן להשתלט על הנגב הדרומי, ולהגיע עד חופי מפרץ ים סוף, ובכך לאפשר פתח יציאה לים מדרום. חטיבת "הנגב" פתחה בתנועה מהירה לכיוון דרום וכבשה את אילת ללא קרבות. חיילי החטיבה הניפו באילת את "דגל הדיו" המפורסם. במסגרת המבצע נכבשו גם עין גדי ומצדה.

אירוע מדגים לתקופה זו - "מבצע חירם": באוקטובר 1948 שוחרר הגליל העליון, ו"צבא ההצלה" של קאוקג'י העיראקי הושמד. הגבול בצפון היה הגבול המנדטורי של ארץ ישראל.

ההכרזה על הקמת מדינת ישראל והקמת צה"ל

הבריטים הודיעו כי יעזבו את א"י עד 15 במאי 1948. בהתאם להודעה זו הם החלו לפנות את כוחותיהם. הנהגת היישוב היהודי ידעה כי עליה להיערך ליום בו הבריטים יעזבו, כדי שלא ייווצר חלל שלטוני בא"י.

הוויכוח על הכרזת המדינה

נסיבות ההכרזה

- לקראת תאריך עזיבת הבריטים - 15 במאי 1948 נראה כי היהודים השיגו נצחון על הערבים, במאבק הפנימי בא"י. הכוחות היהודים זכו לניצחונות רבים בשדה הקרב, אבל הותשו מתקופה ממושכת של לחימה (חצי שנה), וכן, מספר החיילים שנפלו בקרבות, היה גדול.
- מאות אלפי פלסטיניים עזבו את כפריהם ונמלטו מכוחות "ההגנה".
- "ההגנה" הצליחה להשתלט על רוב השטחים שהוגדרו כשטחה של המדינה היהודית, כולל את הגליל, ומערב ירושלים.
- היישובים היהודים בגוש עציון נפלו לידי הלגיון הירדני (13/5/1948), שחייליו ערכו טבח בתושבים.
- היישובים היהודים בנגב היו מנותקים, וכן הרובע היהודי, בעיר העתיקה, היה תחת מצור, ותושביו היהודים היו במצב קשה.
- מדינות ערב השכנות, הביעו איום מפורש, כי יפלשו לא"י, כאשר הבריטים יעזבו.

הדיון ב-12 במאי

ב-12 במאי 1948 התכנסה מנהלת העם הזמנית, לדיון בנושא הכרזת המדינה. במרכז הדיון הייתה התלבטות קשה בין דחיית ההכרזה על הקמת המדינה, ובין התומכים בהכרזת המדינה עם עזיבת הבריטים.

השיקולים בעד דחיית ההכרזה על הקמת המדינה

1. חשש מאוד גדול שעם ההכרזה מדינות ערב תפלושנה לישראל וישנו חשש כי אין ביכולת היישוב היהודי להתמודד עם פלישה זאת.
2. ארה"ב בשלב זה מתנגדת להכרזת העצמאות (עם פרוץ המלחמה נסוגה מתמיכתה בתכנית החלוקה ומתנגדת להכרזת העצמאות. זהו סיכון ללכת למהלך כזה ללא ארה"ב. הסיבות להתנגדותה:
 - לארה"ב חשובים הקשרים עם מדינות ערב (בגלל הנפט ובגלל המלחמה הקרה)
 - ארה"ב סבורה שמהלך חד צדדי של ישראל הינו טעות
 - ארה"ב חוששת מפלישה של מדינות ערב והפסד ישראלי שגם יפגע בארה"ב

מניעי התומכים בהכרזה על הקמת המדינה עם עזיבת הבריטים

1. משה שרת טען כי סוף סוף העם היהודי מגיע לנקודת הסיום במאבק הציוני שנמשך אלפיים שנה. לכן הזדמנות כזו אסור להחמיץ - החמצה כזו עלולה להיות גורלית.
2. שרת טוען שגם בלי תמיכת ארה"ב כדאי וחשוב ללכת למהלך של הכרזה. יש לנו את הכוח (הצבאי) היות והצלחנו בחודשים האחרונים להתמודד מבלי העזרה של ארה"ב. רומז על הישגי תוכנית ד'.
3. עם הכרזת המדינה יוקם צבא סדיר וניתן יהיה לגייס עוד אנשים.
4. לאור הסכם רכישת הנשק עם צ'כוסלובקיה מצבנו משתפר.
5. הכרזת העצמאות תיתן כוח לעם היהודי וגם מהווה עמדת כוח מול הערבים, מול ארה"ב והעולם.
6. יש חשש שתהיה נסיגה מההחלטה בכ"ט בנובמבר.
7. העיתוי הוא קריטי כי הבריטים עוזבים את ארץ ישראל.
8. בן גוריון מתנגד לשביתת נשק שכן הערבים יוכלו לנצל פרק זמן זה כדי להתחזק והיישוב עלול להפסיד את הישגיו

ב-12 במאי בהתכנסות "מנהלת העם", 5 מן הנציגים הצביעו בעד הקמת מדינה במועד שבן גוריון הציג, 4 התנגדו ו-1 נמנע. בהצבעה זו גם הוחלט ששם המדינה יהיה ישראל ברוב של 7 נציגים. ב-14 במאי, יום שישי בשעה 16:00 מכריז בן גוריון על הקמת המדינה.

הקמת צה"ל, פירוק המחנות ופירוק מטה הפלמ"ח

הממשלה הזמנית החליטה ב 31 במאי 1948 (כשבועיים לאחר הכרזת המדינה), על הקמת צבא הגנה לישראל. ארגון ההגנה שימש לו תשתית ועם הקמתו מתפרקות גם האצ"ל, הפלמ"ח והלח"י. זאת מפני שרצו לנתק את ענייני הבטחון מגופים פוליטיים (כל מחתרת הייתה מזוהה עם מפלגה). **חשיבות הקמתו:**

- ניצול מרבי של המשאבים המצומצמים שעמדו לרשותו
- איחוד הכוחות- נותן יותר עוצמה וכוח
- גיוס חובה מגדיל את מספר החיילים
- איחוד באסטרטגיית המלחמה
- מסר של עוצמה כלפי האויבים. מסר לעולם- מדינה "נורמלית" עם צבא שיש לו יכולת.
- מסר ליישוב היהודי בארץ ישראל של אחדות ושל כוח – העלאת המורל

הקמת צה"ל – נוסח השבועה

ב- 28 ביוני 1948, נשבעו כל חיילי צה"ל אמונים למדינת ישראל בטקס שנערך, בו זמנית, בכל הבסיסים.

"הנני נשבע ומתחייב לשמור אמונים למדינת ישראל, לחוקתה ולשלטונותיה המוסמכים, לקבל על עצמי ללא תנאי את עול המשמעת של צבא ההגנה לישראל, לציית לכל הפקודות והוראות הניתנות על ידי המפקדים המוסמכים..."

שבועה זו מבטאת את ה**בלעדיות** של המדינה בהקמת הצבא, ועל כך שכל החיילים חייבים **בציות מלא** למדינה. בן גוריון רצה שצה"ל יהיה **צבא מאוחד ומאורגן**, שכפוף לממשלה, וחייב בציות מלא לה. רק כך, סבר בן-גוריון, יוכל היישוב היהודי להתמודד עם פלישת צבאות ערב. לכן, היה צורך לפרק את כל המחנות השונות, שפעלו אחת כנגד השנייה.

הקשיים בביצוע פירוק האצ"ל ולח"י

בן גוריון חותם על הסכמים עם האצ"ל והלח"י לפיהם הארגונים יחדלו לפעול וחייליהם יצטרפו ליחידות צה"ל. אולם, אנשי האצ"ל והלח"י המשיכו לנטור טינה לאנשי "ההגנה" וחוסר האמון ביניהם היה ניכר. פרשת **אֶלְטָלְנָה** היה אחד מהביטויים הבולטים לתחושות אלו.

ירושלים, עוד לא הייתה, באופן רשמי, חלק מהמדינה היהודית (הוגדרה אזור בינלאומי), ולכן נותרו בה יחידות עצמאיות של האצ"ל והלח"י. ארגון האצ"ל הצליח להביא מצרפת משלוח נשק שהיה מיועד ללוחמיו בירושלים. ממשלת ישראל דרשה מהאצ"ל כי כל הנשק יועבר לצה"ל, שיעביר אותו לאנשי האצ"ל. מנחם בגין, מפקד האצ"ל, סירב. כך התפתחת מאבק מזוין בין כוחות צה"ל, לבין אנשי האצ"ל, שהיו על האנייה אלטלנה, שהובילה את משלוח הנשק מצרפת. בן-גוריון שחש ממרד של אנשי האצ"ל הורה להפגז את הספינה. התוצאה הייתה 16 אנשי אצ"ל הרוגים, ו-4 חיילים הרוגים לצה"ל. מפקדי האצ"ל נעצרו, וגדודיהם בצה"ל פורקו. הפרשה הותירה מתח רב ביישוב היהודי. אנשי האצ"ל טענו כי בן-גוריון רודף אותם פוליטית, ואילו בן-גוריון טען כי אנשי האצ"ל פגעו בריבונות של המדינה והצבא.

הסכמי שביתת הנשק והיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

הסכמי שביתת הנשק

לקראת סיום המלחמה החלו הצדדים לנהל משא ומתן על שביתת נשק, תחת לחץ מהמעצמות והאוי"ם. שביתת הנשק שנחתמה בנפרד עם כל מדינה לא הייתה הסכם שלום כי מדינות ערב לא רצו להכיר במדינת ישראל ובקיומה. **נבדיל בין כמה מושגים:**

הפסקת אש - שלב בעימות צבאי שבו שני הצדדים הלוחמים מחליטים להפסיק את פעולות הלחימה ביניהם כדי לנהל שיחות על אפשרות סיום מצב העימות. הפסקת אש יכולה להיכלל בחוזה רשמי או כחלק מהבנות בלתי רשמיות בין שני הצדדים, נוצרת בהסכמת שני הצדדים ולעיתים נכפית על ידי גורמים בינלאומיים.

שביתת נשק - סיומה של מלחמה או עימות אלים בעקבות הסכמתם של הלוחמים על צעד זה. מצב של הסדר בפועל, איננה מונעת התחלתו של עימות נוסף מאוחר יותר.

הסכם שלום - מצב של יחס דיפלומטי בין מדינות והוא ההפך ממצב מלחמה. היחסים בין שתי מדינות אינם כוללים עימות ובין הצדדים יש הסכמה ליישב כל מחלוקת המשא ומתן ולא בהפעלת כוח. השלום המדיני אינו מתבטא רק בהיעדר מלחמה.

מניעי ישראל ומדינות ערב לחתימה על ההסכמים

מניע משותף - הדרישה להסכמי שביתת הנשק באה מהאוי"ם ושני הצדדים רצו להיראות כמשתפי פעולה כדי לא להיקלע לסנקציות, בעיקר לאור העובדה שהמעצמות הגדולות עמדו מאחורי דרישה זו.

מניעי מדינות ערב

1. ההישגים של ישראל במלחמת העצמאות הובילו את מדינות ערב לחתום עמה על הסכמי שביתת נשק. מדינות ערב היו מותשות מהלחימה וחששו שישראל תכבוש שטחים נוספים, והאם יאבדו את השטחים, בהם החזיקו כעת.
2. מדינות ערב הסתפקו בהסכמי שביתת נשק ולא בהסכמי שלום מפני שההשפלה שחוו במלחמת העצמאות, לא אפשרה זאת. ההמונים במדינותיהם דרשו לערוך סיבוב לחימה נוסף עם ישראל ולהביסה. כמו כן, מדינות ערב ראו את החזרת הפליטים הפלסטינים מתחומים, כתנאי לכל הסדר שלום עתידי, בינם למדינת ישראל.

מניעי מדינת ישראל

1. מדינת ישראל יצאה כמנצחת הגדולה ממלחת העצמאות. אולם, גם היא התמודדה עם אתגרים קשות כמו קליטת עלייה המונית. מנהיגי המדינה רצו להשיג שביתת נשק כדי להתפנות למשימות של שליטת עלייה ופיתוח הכלכלה.
2. מנהיגי מדינת ישראל ידעו שבכל הסדר שלום עתידי עם מדינות ערב, יוכלל התנאי של החזרת הפליטים ממלחמת העצמאות. לכן, הסתפקה מדינת ישראל בהסכמי שביתת נשק. כמו כן, לא רצו מנהיגי מדינת ישראל לקבוע סופית את גבולות המדינה.

הכרת הגבולות שנוצרו בעקבות ההסכמים והיו לגבולותיה הבינלאומיים והמוכרים של ישראל עד מלחמת ששת הימים ('הקו הירוק')

בעקבות הסכמי שבת הנשק נקבע קו הגבול בין ישראל ומדינות ערב השכנות. קו זה סומן במפות בצבע ירוק, ולכן מכונה עד היום הקו הירוק. ישראל הצליחה להרחיב את גבולותיה לעומת החלטת האו"ם בעניין החלוקה. מדינת ישראל זכתה לרצף טריטוריאלי משמעותי יותר. לא הוקמה מדינה ערבית בא"י, וירושלים לא הייתה נתונה לפיקוח בינלאומי. להלן תיקוני הגבול שנעשו בעקבות הסכמי שביתת הנשק:

1. ישראל קיבלה שליטה על כל הנגב.
2. ישראל נסוגה משטחי יהודה ושומרון.
3. ישראל נסוגה משטחים שכבשה בלבנון.
4. הריבונו של בירושלים חולקה בין ישראל וירדן.
5. נקבעו אזורים מפורזים בין סוריה וישראל.

היווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

קריסת החברה הפלסטינית

הפלסטינים היו המפסידים הגדולים של מלחמת העצמאות. השטח היה אמור לשמש כמדינתם, על פי החלטת האו"ם משנת 1947, נחלק בין ישראל, ירדן ומצרים. כ-600 אלף הפכו לפליטים שברחו למצרים, ירדן, לבנון, סוריה. הם שוכנו במחנות בתנאים קשים מאוד. הפלסטינים החלו לעזוב את א"י מיד לאחר החלטת האו"ם. בתחילה עזבו המשפחות העמדות ואח"כ עזבו בני המעמדות הנמוכים יותר.

הגורמים לבריחת ערביי א"י בשלב הראשון של המלחמה (עד פלישת צבאות ערב)

1. ככל שגברו ניצחונותיו של היישוב היהודי במלחמת העצמאות, כך התגבר קצב בריחת הפלסטינים מא"י. רבים חששו לחייהם, ולכן עזבו, במנוסה מבוהלת, גם אזורים שכוחות יהודים טרם הגיעו אליהם.
 2. היו מקומות שבהם היו יחסים טובים בין יהודים וערבים ובמקומות אלו לא ניתנו פקודות גירוש לערבים. אולם, במקומות כמו לוד ורמלה ניתנו פקודות גירוש מפורשות.
 3. ההנהגה הפלסטינית לא הנהיגה קו ברור כיצד יש לנהוג, ולכן רבים פעלו לפי צו מצפונם. יש לזכור שכבר בתחילה נטשו המשכילים והעשירים את א"י, ולכן האוכלוסייה הפלסטינית נותרה במצב מורלי קשה.
 4. במזרח התיכון התקיים מנהג מסורתי של נטישת אזורי לחימה, ושיבה אליהם כאשר הקרבות מסתיימים. פלסטינים רבים הניחו שיוכלו לחזור לביתם כאשר מלחמת העצמאות תסתיים.
 5. גיוסה של האוכלוסייה הפלסטינית למאבק חסר סיכוי, ביישוב היהודי, הוביל לכך שהפלסטינאים הצטיירו כאויב שיש להלחם בו. לכן, היה קל לכוחות היישוב היהודי לחתום עם פקודות גירוש ליישובים ערבים עוינים.
 6. היישוב היהודי ראה במלחמת העצמאות הזדמנות לשינוי דמוגרפי כמו טבריה למשל. כך, עודד היישוב את עזיבת הפלסטינים באמצעות תעמולה ולוחמה פסיכולוגית.
- לאחר סיום המלחמה, כשניסו ערביי הארץ שנמלטו לחזור לבתיהם, עצרו הישראלים בכוח את ההסתננויות וסגרו את קווי הגבול. מדינת ישראל השתלטה על אדמות הפליטים ובתיהם. גם מדינות ערב סירבו לקלוט את הפליטים וטענו כי הפתרון הוא בשיבתם לבתיהם בארץ ישראל.

ציוני דרך בתולדות מדינת ישראל והמזרח התיכון

תהליך הזה קולוניזציה ויהודי ארצות האסלאם

קולוניזציה - מהמילה קולוניה שפירושה משובה מעבר לים. השתלטות מעצמות אירופאיות על טריטוריות באסיה, אפריקה והמזרח התיכון מאינטרסים כלכליים, פוליטיים ואידאולוגיים.

קולוניאליזם - הרעיון שבסיס השתלטות זו, האדם הלבן הוא גזע עליון לעומת הילדים הנתינים והכיבוש יביא להם קדמה תרבות ודת.

זה קולוניזציה - ביטול השלטון הקולוניאלי של מדינות אירופה.

ניצני תופעת הזה-קולוניאליזם מתגלים כבר בין שתי מלחמות העולם, אך השיא התרחש לאחר מלחמת העולם השנייה ובשנות ה-50 וה-60 של המאה ה-20. השחרור הביא להקמה של עשרות מדינות לאום חדשות.

גורמים לזה קולוניזציה

1. **התפתחות רעיון הלאומיות** - העמים נשחיו תחת השלטון הקולוניאלי נחשפו לתרבות האירופית ולרעיונות האירופיים, והחלו לפתח תודעה לאומית עצמית, הן בשל השפעות אלה והן כתוצאה מההתנאים הקשים תחת השלטון הזר.
2. **התנגדות מעצמות העל לקולוניאליזם** - למרות הפער האידאולוגי והמתח בין שתיהן, ברה"מ וארה"ב התנגדו לקולוניאליזם שסתר את העקרונות הליברלים והדמוקרטים של ארה"ב ואת העקרונות שכיבוש הוא ניצול החלשים ע"י בעלי הון הקפיטליסטים של הרוסים.
3. **משבר כלכלי לאחר מלחמת העולם השנייה** - לאחר המלחמה היה משבר כלכלי באירופה וכל מדינה הייתה צריכה לשקם את עצמה. ועל כן לא יכלו להרשות לעצמן לשהמשוך ולשאת בהוצאות הגבוהות הכרוכות בפיתוח התשתיות במושבות ובהחזקת כוחות צבא ומנהל בארצות אלה. בנוסף, ירידה ברווחיות המושבות, השוק נפתח והבלעדיות של המדינות הכבושות ירדה.
4. **שינוי יחסי הכוחות בעולם והשפעת המלחמה הקרה** - מעצמות אירופה מאבדות את מעוצמתן, ובמקומם קמות מעצמות חדשות המתנגדות לרעיון הזה-קולוניזציה. לכן, לכל אחת

מהן היה אינטרס לתמוך במתן עצמאות לארצות השונות, בתקווה שהמדינות החדשות תצטרפנה למחנה הנתון להשפעתן, וכן כדי לבלום את סכנת התפשטותה והשפעתה של המעצמה האחרת.

5. **המאבק של התנועות הלאומיות בקולוניות** - התנועות לעיתים ניהלו מאבק עיקש ואלים נגד השלטון הזר, שהזיקו לכובשים והתישו אותם. סתר את הרעיון הקולוניאליסטי שאין למי לתת את השלטון בקולוניות. התנועות הלאומיות הוכיחו שיהיה מי שינהל וישלוט גם אחרי הסתלקות המעצמות.

מאפייני הדה קולוניזציה

1. **המזרח התיכון הקדים את צפון אפריקה** - עמי המזרח החלו את התהליך בין 2 מלחמות העולם, וחלקם השיגו עצמאות לפני מלחמת העולם ה-2. בצפון אפריקה החל התהליך רק אחרי מלחמת העולם ה-2 ולכן השיגו עצמאות רק בשנות ה-50 וה-60. בין הסיבות להבדל היה שיטת השלטון השונה, שיטת המנדטים במזרח התיכון (אשר הייתה אמורה להכין לעצמאות), אל מול שיטת הקולוניות שהונהגה בצפון אפריקה.

2. **תהליך מורכב והדרגתי** - ברוב המדינות מדובר בתהליך שחרור מתמשך ולא רק מלחמת שחרור חד פעמית.

3. **ניסיון המעצמות לשמור על האינטרסים שלהן** - המדינות הקולוניאליות חתמו על חוזים והסכמים עם התנועות הלאומיות משום שרצו לשמר את מעמדן. הסכמים אלה הקנו לתנועות הלאומיות מידה מסוימת של אוטונומיה בתמורה לשמירה על האינטרסים של המעצמות.

4. **מאבק לאומי קלאסי** - בדרך כלל ניתן להבחין במאבקים אלה באותם שלבים שאפיינו את מאבקי עמי אירופה (גיבוש הרעיון ויצירת תודעה לאומית על ידי אליטות משכילות שנחשפו לרעיונות האירופאים; הקמת תנועות לאומיות; הסתייעות בגורמים חיצוניים). אולם לגבי חלק מהעמים, התגבשות הרעיון הלאומי הייתה תוצאה של חלוקת המזרח התיכון ממרחב תרבותי, לאומי וריבוני אחד לישויות נפרדות בעת קביעת המנדטים של בריטניה וצרפת.

5. **השוני בין העמים שתחת בריטניה וצרפת** - תהליך השחרור הלאומי של העמים שהיו תחת שלטון בריטי היה בדרך כלל קל ומהיר יותר. זאת כנראה בגלל השוני בתפיסתן הבסיסית של בריטניה וצרפת את אופי שלטון. בריטניה ניצחה במלחמה ולכן לא היה לה קשה לשמור על השליטה במדינה הנשלטת ובדרך כלל לא התערבה בעניינים פנימיים ורק שמרה על האינטרסים הצבאיים והכלכליים שלה, וכך גם המאבקים לעצמאות היו בדרך כלל קצרים ולא אלימים. צרפת לעומת זאת, התערבה בעניינים הפנימיים של המדינות, ורצתה להפוך את המדינות ותושביהן לצרפתיים באמצעות מערכת חינוך והבאת צרפתים למדינות, דבר שהקשה עליה לוותר על השלטון במקום. מכאן שככל שדפוס השלטון הקולוניאלי היה עמוק יותר, כך תהליך הדה-קולוניזציה היה קשה, מורכב וממושך יותר.

תוצאות התהליך

השתחררו 800 מיליון איש באסיה ואפריקה משלטון קולוניאלי ו40 מדינות חדשות קמו. הגבולות נקבעו ע"י המעצמות לפני עזיבתן והן לא תמיד תאמו את השוני האתני בין העמים והשבטים השונים. דבר זה הוביל לסכסוכים מתמשכים בין המדינות החדשות השונות.

גורל יהודי ארצות האסלאם

ב-1948, ערב הקמת המדינה, חיו בארצות האסלאם קרוב למיליון יהודים. ב-1969 נשארו רק כ-200 אלף יהודים בארצות האסלאם, כלומר, כ-80% מיהדות ארצות האסלאם עזבה ועלתה ארצה. כיום, עומד מספר היהודים בארצות האסלאם על כמה אלפים בודדים בלבד. קהילות אלג'יריה, מרוקו, עירק ותימן חוסלו כמעט לחלוטין.

מצבם ומעמדם הכללי של יהודי ארצות האיסלאם ערב הקמת מדינת ישראל:

- עד שנות ה-30 של המאה ה-20 סבלו היהודים בארצות האיסלאם מיחס מפלה, ולעיתים אף משפיל ומזלזל מצד האוכלוסייה המקומית. עם זאת בדרך כלל לא חוו היהודים אנטישמיות אלימה כדוגמת הפוגרומים במזרח אירופה
 - היהודים קשרו את גורלם עם השלטון הקולוניאליסטי אשר הציע להם שוויון משפטי ואפשרויות קידום ותעסוקה. הם השתלבו בו, הושפעו מהתרבות האירופית שהביא עמו, נהנו מפירותיו ושיפרו בדרך כלל את מעמדם המשפטי ואת מצבם הכלכלי כתוצאה משלטון זה.
 - ככל שהיהודים התקרבו אל השלטון הקולוניאלי הזר, כך התרחקו מהאוכלוסייה המוסלמית המקומית, עובדה שהובילה להגברת העוינות כלפיהם מצד האוכלוסייה המקומית.
 - בשנות ה-30 החלה החמרה ביחס האוכלוסייה המקומית אל היהודים והחלו פגיעות פיזיות. הידרדרות נוספת התרחשה עם תום מלחמת העצמאות השנייה.
- החל מראשית שנות ה-20 התקיימה פעילות ציונות ענפה בחלק מארצות האסלאם: תנועות נוער, עיתונים, חינוך ועוד. החל בימי מלחמת העולם השנייה התרחשה עלייה משמעותית בהיקף פעילות זו, בעיקר בשל הגעת שליחים מארץ ישראל לארצות האסלאם.

הגורמים השונים שהשפיעו על גורל היהודים החל מסוף שנות ה-40

1. **השפעת הדה קולוניזציה** - יהודי ארצות האסלאם קשרו את עצמם בשלטון הקולוניאלי ולכן לתהליך הדה-קולוניזציה היו השלכות והשפעות על חייהם בכמה היבטים:
 - שינוי תרבותי וצמיחת הלאומיות המקומית - הדה קולוניזציה דוחקת את התרבות המערבית מארצות האסלאם ומעלה את התרבות הערבית המקומית. התגברות המגמות הלאומיות שהדגישו את המשותף לכל בני הלאום, דחו את היהודים בארצות האסלאם כיסוד זר שאינו חלק מהלאום המתגבש.
 - התגברות השנאה ליהודים - בגלל שזוהו כתומכי קולוניאליזם, השנאה כלפיהם והפעילות נגדם גוברות עם נסיגת המדינות הכובשות.
2. **השפעת הקמת מדינת ישראל ומלחמת העצמאות** - עם הקמתה הפגיעה ביהודים מתחזקת וגורמת לשהייתם במדינות ערב לבלתי אפשרית.
3. **ציונות וזיקה דתית לא"י** - בעקבות הפעילות הציונית וההתעוררות הלאומית של מדינות ערב, היהודים במדינות ערב פיתחו תודעה לאומית ורצו להיות חלק ממדינת ישראל. לאלה יש להוסיף גם את הזיקה הדתית וההיסטורית העמוקה לארץ ישראל שאפיינה את יהודי ארצות המזרח וההתרגשות שאחזה בהם עם קום המדינה.
4. **מדיניות "חיסול גלויות"** - ממשלת ישראל נקטה מדיניות של "חיסול גלויות", העלאת קהילות שלמות לישראל. הגורמים לכך היו התפיסה לפיה ישראל היא מרכז העולם היהודי, ועל כן היא האחראית לגורל היהודים בעולם כולו, לצד ההכרה בכך שמצבם הביטחוני של יהודי ארצות האסלאם הולך ומתערער ומסכן את קיומם.

מדינה מדגימה - מרוקו

מראשית המאה ה-20 ועד למלחמת העולם השנייה: הקהילה היהודית במרוקו הייתה הגדולה מבין הקהילות היהודיות בצפון אפריקה. מרוקו הייתה תחת הכיבוש הקולוניאלי הצרפתי ששיפר את מצבם ומעמדם של היהודים החיים בה - מעמד ה"נתיני" שממנו סבלו היהודים בוטל והמודרניזציה שהביא עימו השלטון הצרפתי פתחה בפני היהודים אפשרויות חדשות לפרנסה ועיסוק.

הפעילות הציונית בתקופה זו הייתה מצומצמת ולעיתים אף אסורה. אך הכמיהה לציון – שהייתה דתית במהותה – תמיד הייתה קיימת.

ימי מלחמת העולם השנייה: בזמן מלחמת העולם השנייה שלטה במרוקו ממשלת וישי, ששיתפה פעולה עם הנאצים, וסייעה להם לשלב את יהודי צפון אפריקה בתוכנית "הפתרון הסופי". השלטונות המקומיים סירבו לשתף פעולה עם משטר וישי. אולם מצבם של היהודים בכל זאת

הורע בזמן המלחמה. רבים מהם פוטרו, לא הורשו להתגורר מחוץ לשכונת היהודים ובמקרים קיצוניים אף נערכו בהם פוגרומים.

מסוף מלחמת העולם השנייה ועד לסוף שנות ה-60 של המאה ה-20: בתום מלחמת העולם השנייה היו במרוקו 265 אלף יהודים. רובם חיו בערים הגדולות והיו משולבים כך או אחרת בכלכלה ובחברה הערבית. המצב השתנה עם החלטת כ"ט בנובמבר ופרוץ מלחמת השחרור. משנת 1948 החלו להתרחש פוגרומים בדרגות שונות בקהילות היהודיות במרוקו, דבר שהביא להתגברות העלייה לארץ ישראל.

ב-1956 מרוקו זוכה לעצמאות באופן סופי ומלכה מצהיר שיהודים הם אזרחים רצויים ושווי זכויות. אך תהליך הדה-קולוניזציה, אשר העצים את הלאומיות המרוקאית-ערבית, הביא להתגברות השנאה אל היהודים. התערבותה של הליגה הערבית בנעשה במרוקו וסירובה של מרוקו להכיר במדינת ישראל ערערו את מצבם הביטחוני של יהודי מרוקו. נאסרה פעילות ציונית במרוקו, נאסרה עזיבת יהודים את מרוקו והוגבר הפיקוח על מוסדות יהודיים.

המסגרת מדיניות "חיסול הגלויות", נשלחו למרוקו עשרות שליחים מארץ ישראל שפעלו במטרה להוציא את היהודים ממרוקו. טביעת ספינת המעפילים "אגוז" ב-1961 גרר הסכם חשאי שאפשר את יציאת יהודי מרוקו בתמורה לתשלום. בין השנים 1961-1964 עלו ממרוקו כ-80,000 יהודים במסגרת "מבצע יכין". בשני העשורים שאחרי מלחמת העולם השנייה עזבו את מרוקו כמעט כל היהודים שחיו בה, כאשר רובם עלו למדינת ישראל. כיום חיים במרוקו כ-3,500 יהודים.

מלחמת ששת הימים

מלחמת ששת הימים החלה ב-5 ביוני 1967. מלחמת ששת הימים מהווה את אחד הניצחונות המפוארים ביותר בעידן המודרני ובמלחמות ישראל בפרט. מבחינה היסטורית, היא הדרמטית במלחמות ישראל- שינתה את פניה של המדינה ואת עוצמתה הדיפלומטית במזרח התיכון כולו.

רקע: ב-1964 מתכנסת לראשונה ועידת פסגה של מנהיגי מדינות ערב ובה מתקבלות שלוש החלטות כנגד ישראל:

1. הטיית מקורות הירדן במטרה לייבש את הכנרת ולהשבית את מפעל המוביל הארצי.
2. הקמת מפקדה ערבית משותפת לכל המדינות הערביות שתדאג להתעצמות הצבעית ותגן על הטיית הירדן הערבי.
3. הקמת אש"ף- ארגון שחרור פלסטין.

הגורמים לפרוץ המלחמה

1. **אי- הכרה במדינת ישראל:** מדינות ערב סירבו להכיר בקיומה של מדינת ישראל ועשו כל מה שביכולתן כדי שתוכלנה לנחול ניצחון צבאי.
2. **ברית הגנה הדדית עם ירדן:** המלך חוסיין התייצב בפני הנשיא נאצר בקהיר וחתם על ברית הגנה הדדית עם מצרים. בהתאם להסכם הועמד הצבא הירדני בשעת מלחמה תחת פיקוד גנרל מצרי אשר קבע את מטהו ברבת עמון- בירת ירדן. כמו כן הועברו לירדן תגבורות צבא מעיראק וממצרים.
3. **מצרים חתמה על בריתות עם עיראק וסוריה וכך יצרה חזית מאוחדת נגד ישראל בהנהגתה. מעורבות המעצמות והשפעת המלחמה הקרה:** בשנות ה-60 היחסים בין ברית המועצות לארצות הברית התערערו מאוד וכל אחת מהמדינות חיפשה פרטנר לתפיסותיה. ברית המועצות קשרה קשרים עם סוריה ומצרים וסיפקה להן נשק, תחמושת והדרכה, וישראל חיזקה את יחסיה עם ארצות הברית שסיפקה לה באופן ישיר נשק כבד: טנקים, טילים ומטוסים מתקדמים.
4. **המלחמה על המים עם סוריה:** הסורים ניסו מספר פעמים להטות את מקורות הירדן ובכך לפגוע במפעל המים הישראלי (המוביל הארצי). צה"ל הגיב בחריפות לניסיונות אלה. אחת התקריות הייתה הפלת 6 מיגים (מטוסים) סורים. חלק מהם מעל דמשק ואחד מעל הכנרת. תקרית זו עוררה מאוד את זעם הסורים וקרבה את פרוץ המלחמה.
5. **הקמת אש"ף (הארגון לשחרור פלסטין):** ב-1965 החל אש"ף לפעול בהנהגת יאסר ערפאת. הוא פעל בדרכי טרור וחבלה כנגד ישראל. הטרור היה כלפי אוכלוסייה אזרחית וגובה ע"י

הסורים והמצרים. פעילות טרור זו שיבשה את החיים בישראל וישראל התקשתה להתמודד עמה. תגובתה של ישראל הייתה התנקשויות ופשיטה על כפרים ערביים, שקירבו גם הם את היציאה למלחמה.

6. **המצב הפנימי בישראל:** בשנים 1966-1967 מדינת ישראל הייתה במשבר כלכלי עמוק. האבטלה חלחלה בכל שכבות האוכלוסייה. בן גוריון סיים את תפקידו הפוליטי ובמקומו כראש ממשלה נבחר לוי אשכול שנחשב לאיש מתון והססן. חולשת ההנהגה והכלכלה המדשדשת נתפסו בעיני הערבים כסימן לחולשה ולהזדמנות לצאת למלחמה נגד ישראל.
7. **הצעדים שנקט נאצר, שליט מצרים, בחודש שלפני המלחמה:** ב-15 במאי 1967 פתח נאצר בסדרת פעולות והביא להידרדרות הסופית שגרמה לפרוץ המלחמה. הוא תגבר את כוחות מצרים בחצי סיני, ודרש מכוחות האו"ם שהיו מוצבים בסיני להתפנות. פעולות אלה הביאו לגיוס מילואים כללי בישראל. בשלב הבא הכריז נאצר כי הוא סוגר את מיצרי טיראן ולא מאפשר לאוניות ישראליות להגיע לנמל אילת. לישראל לא נותרה ברירה אלא לפתוח במלחמה כנגד ברית צבאית בין מצרים, סוריה וירדן.

הנחת החוקרים והמדינאים למיניהם היא כי נאצר לא רצה לצאת למלחמה יזומה נגד ישראל, הוא היה סבור כי מפגן כוח וצעדי הראווה נגד ישראל ישיגו את נצחונו ללא מלחמה, כי ישראל חלשה עקב בעיות פנימיות ולא תגיב באופן חלקי. צעדי הראשונים וההתלהבות בעולם הערבי שיצרו- דרדרו את המצב כך שהוא התמלא ביטחון עצמי מופרז. הערכותיו והערכות ברית המועצות התגלו כשגויות וישראל יצאה למלחמה.

צעדי מצרים הובילו לצעדי ישראל: גיוס מלא של כוחות המילואים, פעילות דיפלומטית מקבילה כדי למצות את האפשרויות לפתרון המשבר ללא מלחמה, הקמת ממשל ליכוד לאומי ומינויו של משה דיין לתפקיד שר הביטחון.

ב-5 ביוני 1967 יצאה ישראל למלחמה, כאשר היא משיגה את הגדול שבניצחונותיה ומביסה באופן מוחץ את מדינות ערב.

מהלכי המלחמה העיקריים

1. תקיפת חיל האוויר: תוך כ-3 שעות בבוקר היום הראשון של המלחמה השמיד חיל האוויר של צה"ל את עיקר כוחם של חילות האוויר הערביים והשיג שליטה אווירית.
2. בחזית המצרית, פרץ צה"ל את מתחמי המייצרים בפתחת רפיח וצפון סיני, כבש את כל חצי האי סיני עד לתעלת סואץ ואת רצועת עזה.
3. בחזית הירדנית, לאחר שירדן פתחה בהתקפה בירושלים, כבש צה"ל את הגדה המערבית, כתר את העיר העתיקה של ירושלים וכבש אותה בקרבות כבדים.
4. בחזית הסורית, כבש צה"ל בשני ימי המלחמה האחרונים את רמת הגולן.

תוצאות המלחמה והשפעותיה

עם ערב ה-10 ביוני תמו הקרבות. מלחמת ששת הימים נחשבה למלחמה שהשפיעה ביותר על גורל ישראל ועל גורל האזור כולו. **תוצאות המלחמה:**

1. נהרגו כ-777 חיילי צה"ל וכ-20 אלף חיילים מצבאות ערב. צבאות ערב איבדו ציוד רב.
2. שטח מדינת ישראל הוכפל פי שלושה.
3. בעקבות הגידול בשטח המדינה, גם נוספו לאוכלוסייתה כמיליון ערבים.
4. הצבא הישראלי נתפס ככל יכול וקציניו נחשבו כגיבורים.

השפעות המלחמה על מדינת ישראל:

1. **ישראל חיזקה את כוחה,** השיגה ניצחון מוחץ, הוכיחה את יכולתה הצבאית ואת תושייתה. התחזקה האמונה בכוחה הצבאי של ישראל ומעמדה הצבאי נראה ללא ערעור.
2. **ישראל שיפרה את מעמדה הכלכלי:** בעקבות המלחמה נעלם המיתון הכלכלי והחלה תקופה של שפע כלכלי. קשרי ישראל עם מדינות רבות התחדקו ונוצרה תנופה כלכלית מחודשת. פעילות הממשלה בשיקום ובביצור השטחים שנכבשו על ידה, וכן הקשרים הכלכליים עם האוכלוסייה הערבית בשטחים- הביאות לגאות כלכלית.

3. **ויכוח פנימי בישראל על עתיד השטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים:** עם תום המלחמה שלטה ישראל על כל שטחי ארץ ישראל המנדטורית. כך רכשה לעצמה ישראל עומק אסטרטגי שחסר לה מיום הקמתה. החזקת שטחים הגדולים פי שלושה משטחה של ישראל יצרה בעיות רבות של שליטה על אוכלוסייה ערבית גדולה, וכן ויכוח בתוך ישראל על עתיד השטחים. ישראל לא סיפחה את השטחים למעט ירושלים המזרחית ועתידם נשאר שנוי במחלוקת בין אלה שרצו לספחם לבין אלה שקראו להחזירם תמורת שלום. בנוסף קמו תנועות שונות שחידדו את הוויכוח בתוך ישראל בענייני מדינה וחברה.
4. **ההתיישבות בשטחים:** המלחמה הולידה תנועת התיישבות גדולה בשטחים- ביהודה ושומרון, בקעת הירדן ובצפון סיני (חבל ימית). ההתיישבות בשטחים שינתה את פני ההתיישבות בארץ ישראל, אך עוררה ויכוח בציבור אם יש בכך צורך.
5. **חיזוק המורל הלאומי בישראל:** המלחמה גרמה למעבר של האוכלוסייה בישראל מהרגשת חרדה קיומית לפני המלחמה לחיזוק המורל הלאומי ואף לאופוריה אחריה. נוצרה הרגשה כי ישראל היא בלתי מנוצחת וכי היא "אימפריה אזורית". הרגשת האופוריה גרמה להעלאת מעמדם של קציני הצבא הבכירים בציבור והם נהנו מהערצה ללא תקדים.
6. **חיזוק הקשר בין יהודי ישראל והתפוצות:** מלחמת ששת הימים הגבירה ביותר את הזדהות יהדות התפוצות עם מדינת ישראל. מדינת ישראל הפכה לגורם מרכזי בחיי יהודי התפוצות וכמקור לגאווה ולהזדהות עמה. כמו כן גברה העלייה לישראל.

השפעות המלחמה על העולם הערבי:

המלחמה הביאה לשינויים משמעותיים במזרח התיכון כולו. החברה הערבית התקשתה להתמודד עם תוצאות המלחמה: אובדן רב של ציוד, הרוגים רבים ואובדן שטחים מאסיבי. תחושת ההשפלה לצד האובדן הגדול גרמו לעליית השאיפה לנקמה אשר עתידה להביא למלחמה נוספת. לאחר המלחמה החלו מדינות ערב לחמש את ארגוני הטרור הפלסטיניים אשר הקצינו את פעולותיהם ותקפו יעדים יהודיים ברחבי העולם ובישראל. גם כוחו של הארגון לשחרור פלסטין גבר והוא הפך לנושא דגל המאבק בישראל.

בעקבות מלחמת ששת הימים, התכנסה ועידה של מנהיגי המדינות הערביות בחרטום ב-1 בספטמבר 1967. ההצהרה שנוסחה בסופה הנחתה את המדיניות הערבית עד מלחמת יום כיפור. בוועידה נקבעו "שלושת הלאוים" ביחסן של מדינת ערב לישראל:

- לא לשלום עם ישראל
- לא להכרה בישראל
- לא למו"מ עם ישראל

עלייה, קליטה ועיצוב החברה והתרבות במדינת ישראל

בשנת 1948 חיו בארץ קרוב ל-600 אלף יהודים (80% מהם יוצאי אירופה). לארץ הגיעו עד 1958 כמיליון עולים, 700 אלף הגיעו עד 1951. ארצות המוצא של העולים היו: צפון אפריקה והמזרח התיכון, ועולים שהגיעו מאירופה- ניצולי שואה.

גורמים לעליה מאירופה:

1. **היהדות לאחר השואה-** ניצולים עלו לארץ מתוך אמונה שאין להישאר במקומות אנטישמיים. ראו בישראל כמקום בטוח מה שחזק את הרגש הציוני.
2. **מסך הברזל והדיקטטורה של ברה"מ-** הייתה עוינות כלפי יהודים וגם מצב כלכלי קשה. היה קשה לצאת מברה"מ ולרוב התאפשר באמצעות שוחד.

גורמים לעליה מצפון אפריקה:

1. **הקמת מדינת ישראל-** ראו בהקמתה נס וגאולה, סימן לבוא המשיח. כמו כן, היא העצימה את הזדהותם עם המפעל הציוני ואת הדחף לעלות לארץ.
2. **השפעת הסכסוך הערבי-ישראלי-** הזדהות היהודים במדינות ערב עם א"י גרמה לעוינות כלפיהם.
3. **דה קולוניזציה-** עזיבת המעצמות את מדינות ערב גרמה לרבים מהיהודים לעזוב ועלות לארץ. שכן ההגנה החוקית שהעניק להם השלטון הקולוניאלי הוסרה.

דפוסי העלייה

- 1. עליית הצלה ("חיסול גלויות"):** למדינת ישראל עלו קהילות שלמות של יהודים מיבשות אסיה ואפריקה, שנשקפה סכנה לחייהם. העליות היו מאורגנות וזריזות במטרה להעלות את מירב היהודים במינימום זמן. לרוב ללא התעסקות ברכוש או בכסף שנשאר מאחור. כך הועלו יהודי עירק במבצע "עזרא ונחמיה" ויהודי תימן במבצע "מרבד הקסמים".
- 2. עלייה מבוקרת:** בארצות שבהן לא נשקפה סכנה מידית לקהילות, התבצעה עלייה מבוקרת. העליות היו מדודות לפי יכולת הקליטה של המדינה וניתנה העדפה ברורה לאוכלוסיות אשר יוכלו לתרום לבניית המדינה, כגון- משכילים, אני מקצוע, צעירים ובריאים. בדרך זו הועלו בעיקר יהודי צפון אפריקה בתוניס או מרוקו, וכן רבים מיהודי אירן ותורכיה.
- השלכות מדיניות זו-** חלק מהיהודים ששרצו לעלות נותרו בארצות מוצאם, יצירת התנגדות בארץ בטענה שהמדיניות פוגעת בזכויות האדם והאזרח, עקרונות מגילת העצמאות, חוק השבות ובמסורת היהודית.
- 3. עלייה חשאית:** לאחר שמדינות צפון אפריקה לא קיבלו עצמאות, הן אסרו על היהודים לצאת מהמדינה. היהודים חששו כי השלטון החדש שיקום לאחר העצמאות יחמיר עם היהודים, בגלל קשריהם עם השלטון הקולוניאלי ובגלל יהדותם והזדהותם עם מדינת ישראל. העלייה התנהלה באופן חשאי, ואורגנה ע"י "המוסד". הועלו יהודים מסוריה, לבנון, מצרים וצפון אפריקה.

קשיים בקליטת העלייה

תהליך של עלייה וקליטה אינו קל. הניתוק מארץ המוצא, ההגירה, הצורך להסתגל למציאות חדשה: להיקלט במקום מגורים חדש, לדבר בשפה חדשה, להפנים נורמות התנהגות אחרות, למצוא מקור פרנסה ולהשתלב מבחינה חברתית. העולים חוו פער גדול בין הציפיות לתקווה להגיע לארץ עצמאית ולחיות חיי רווחה לבין המציאות לאחר העלייה. אחת ההשלכות של פער זה היא היווצרות אווירה של אכזבה, כעס והתמרמרות הן בקרב הנקלטים והן בקרב הקולטים. תהליך הקליטה היה משימה מאתגרת עבור מדינת ישראל הצעירה המתמודדת עם קשיי בטחון יומיומיים.

קושי בתחום הדיור- עולים רבים הגיעו, האוכלוסייה הכפילה את גודלה. המדינה הייתה צריכה למצוא מקומות שיכון למאות אלפי עולים בתקופה קצרה מאוד והיא לא הייתה ערוכה לכך. לפיכך הקליטה נעה בין פתרונות ארעיים לבין פתרונות קבע. **דרכי התמודדות:**

- שימוש ברכוש נטוש של פלשתינים שגורשו או ברחו בזמן המלחמה בערים מעורבות.
- מחנות עולים שהוקמו במבנים בריטים ישנים. השהייה הייתה אמורה להיות קצרה אך התארכה. בתקופת השנות סופקו לעולים בחינם את כל צורכיהם. התנאים במחנות העולים היו קשים.
- מעברות- הקימו שיכוני מעבר בסמוך לערים גדולות. נועדו לכל העליות, אך עולי אירופה ניצלו קשרים ועזבו מהר ונותרו רק עולי ארצות ערב. התנאים במעברות היו קשים. בניגוד למחנות העולים, במעברות יצאו העולים לעבוד לשם פרנסתם והיו אחראים על חייהם.
- התיישבות חקלאית- משנות ה-50 חלק מהעולים הופנו לחקלאות ורוכזו במושבי עולים. לוותה בקשיים כי רוב העולים הגיעו מערים ולא הבינו בחקלאות.
- עיירות פיתוח (מאמצע שנות ה-50)- עיירות אלה צמחו בעיקר מהמעברות. הוקמו לשם פיזור האוכלוסייה והגנה על גבולות, לתת מענה עירוני ושירותים נוספים למתיישבים החקלאיים, פתרון לעולים שהתנגדו לחקלאות. גם בעיירות המצב היה קשה.

קושי בתחום החינוך- בעשור הראשון למדינה היה מחסור במוסדות חינוך ובמורים. רבים מהעולים דיברו עדיין בשפת אמם ולא שלטו בשפה העברית. היה צורך להקנות לעולים את השפה העברית בכדי שיוכלו להשתלב בחברה (גישת "כור היתוך"). **דרכי התמודדות:**

- חוק חינוך חובה (1949)- כל ילד בגילאים 4-15 זכאי לחינוך חינם.
- חוק חינוך ממלכתי (1953)- ביטול הזרמים השונים במערכת החינוך והפיכתם לשני זרמים- ממלכתי חילוני וממלכתי דתי. לצורך האחדה חינוכית של תכנים מקצועיים וערכיים לכל אזרחי המדינה.
- עם הקמת המדינה החל מבצע "הנחלת השפה העברית" במסגרתו אלפי מתנדבים פעלו ללימוד השפה במקומות קליטת העולים. גם צה"ל נרתם למשימה זו והוקמו יחידות ייעודיות לחינוך.

קושי בתחום התעסוקה- רבים מהעולים הגיעו מחוסרי כל לארץ, ונוצרה מצוקה במקומות פרנסה לעולים אשר המקצוע שלהם לא התאים לצרכי המשק או שמא לא היה צורך בו. עולים רבים היו

מבוגרים או חולים בכדי לעבוד. **דרכי התמודדות:** המדינה הנהיגה עבודות יזומות כמו נטיעת עצים, סלילת כבישים אך השכר היה נמוך.

קושי כלכלי- בשנים 1952-1954 היה משבר כלכלי חמור במדינה על רקע תוצאות מלחמת יום העצמאות (חלק גדול ממשאבי המדינה הופנו לביטחון) ועל רק העלייה ההמונית (קליטת העולים חייבו משאבים רבים). **דרכי התמודדות:** המדינה הנהיגה את "משטר הצנע". במסגרתו נקבעו הקצבות של מזון, ביגוד, ריהוט לכל אזרח, באופן שהבטיח את צרכי היסוד הנדרשים לכל אזרח. בסוף שנות ה-50 בוטל הצנע באופן סופי בעקבות ההתאוששות הכלכלית של המשק, הזרמת סיוע כספי מיהדות חו"ל וכן בגלל הביקורת על התערבות המדינה בחיי הפרט של האזרח.

קושי בתחום החברתי- בעקבות העלייה הגדולה נוצר בישראל מפגש בין ותיקים לעולים חדשים. המפגש יצר **מתחים רבים** בעיקר בשל העובדה שמרבית הוותיקים הגיעו מאירופה ואילו חלק ניכר מהעולים החדשים הגיעו מארצות האסלאם. מתח עדתי זה עורר תחושות של אפליה וקיפוח על רקע המוצא העדתי. הוותיקים גרו בערים גדולות, החזיקו במשרות כלכליות ושלטו בשפה לעומת החדשים שגרו בפריפריה והתפרנסו בקושי. **דרכי התמודדות:** מדיניות "כור ההיתוך"- מיזוג העולים אלה באלה ליצירת ישראלי חדש - "הצבר". המטרה ליצור חברה אחידה, קיבוץ גלויות ולא גלות מקובצת. נאמנות אחת וחוקים חדשים. אמצעים ליישום כור ההיתוך:

- מערכת החינוך- לימוד השפה העברית והערכים הציונים.
- גיוס לצה"ל- גיוס חובה לכולם, מעמד שווה. הגנה של כולם על מולדת העם בצבא העם.

תוצאות כור ההיתוך- הנחלת השפה וביסוס צה"ל כגורם מלכד מצליח. אך למרות כוונת המדינה לגשר על פערים חברתיים ולהקים מדינה שוויונית לא הופחת המתח בין יוצאי אירופה ויוצאי ערב. בפועל יוצאי ערב היו צריכים לוותר על תרבותם לעומת יוצאי אירופה. יצר משבר כלכלי חברתי.

אירועי ואדי סאליב / יולי 1959

בסוף שנות ה-50, חיו בארץ כ-160 אלף יוצאי מרוקו ומצבם היה קשה. אחוז הקשישים והחולים שבהם היה גבוה יחסית, אחוז האבטלה בקרבם היה גבוה, מציבור העובדים-רבים התפרנסו בדוחק מעבודות בלתי מקצועיות וזמניות והתגוררו בעיירות מרוחקות או במעברות. אלו מהם שהגיעו לערים הגדולות, התגוררו בשכונות עוני צפופות דוגמת ואדי סאליב. ואדי סאליב היא שכונה ערבית לשעבר בתחתית העיר חיפה. זו שכונת עוני שמרבית תושביה עולים מארצות האסלאם בעיקר ממרוקו.

בקיץ 1959, פרץ סכסוך בבית קפה בשכונה. המשטרה, שהגיעה למקום, השתמשה בכוח לפיזור הסכסוך שכתוצאה ממנו נפצע קלוד אדם. עוד באותו לילה נפוצה שמועת כזב כי האיש נפטר והדבר עורר מהומות. כעבור יום, התפשטו המהומות לכל רחבי הארץ ונערכו הפגנות סוערות. מספר ימים לאחר פרוץ המהומות, מינתה הממשלה ועדת חקירה ציבורית. בפני הועדה התייצב דוד בן הרוש, מנהיג המהומות בואדי סאליב. בן הרוש היה בן עדת מרוקו וסיפורו האישי שיקף את מצבם העגום של עולי מרוקו. בן הרוש סיפר כי לאחר שירותו הצבאי, התקשה מאוד למצוא עבודה ומקום מגורים הולם וכי חש שדוחים אותו על רקע עדתי.

השפעת המאורעות

1. המאורעות עוררו **ויכוח חריף בחברה הישראלית**. חלק הסכימו כי מדובר בציבור הסובל מאפליה וקיפוח על רקע עדתי. אחרים טענו כי מדובר מבחינה עובדתית על ציבור פחות משכיל אשר לא עושה הרבה על מנת לשפר את מצבו.
2. המהומות התרחשו על **רקע ימי בחירות בארץ**. לפיכך, הוגדל המאמץ להוצאת העולים מהמעברות, הוגשה הצעת חוק לפיה יוענק מענק למשפחות ברוכות ילדים והוחל בתכנון קורסי הכשרה לחיילים משוחררים. בנוסף, המפלגות הוותיקות הגדילו את מספר מועמדיהן מבני עדות המזרח וכן הוקמו רשימות עדתיות שביקשו להיבחר לכנסת.
3. המהומות הן ניצני הפגנות "**הפנתרים השחורים**" בירושלים בראשית שנות ה-70.
4. המאורעות היו ביטוי של זעם, כאב, תסכול, עוני, תחושת קיפוח ומרירות קשה שהיו מנת חלקם של העולים מארצות המזרח, ובעיקר יוצאי מרוקו. ולמעשה, **העלו על סדר היום הציבורי את הבעיה העדתית**.

המעבר מכור היתוך לרב תרבותיות

כור היתוך- מדיניות של הממשלה בשנותיה הראשונות, שרצתה שכל העולים יתאימו את עצמם לישראל המתחדשת שסמלה הוא **"הצבר"**. לאחר כישלון כור ההיתוך (מוסבר למעלה), המדינה עברה **לתפיסה רב תרבותית**. היעד ברב תרבותיות הוא אינו יצירת חברה אחידה אלא חברה שבנויה על פסיפס תרבותי שחיות זו לצד זו כשכל אחת שומרת על ייחודה. תפיסה שמעודדת חברה מגוונת שכל תרבות תורמת לה, השפעה מערבית.

הגורמים למעבר מכור היתוך לחברה רב תרבותית:

- תהליכים שהתרחשו במדינת ישראל ובעולם המערבי : העמדת היחיד וצרכיו במרכז, החליפה את תחושת החברה המגויסת הנלחמת על עצם קיומה, והאינדיבידואליזם (היחיד) שהחליף את הקולקטיביזם.
- מגוון אמצעי התקשורת וזמינותם : תופעה המאפשרת לעולה לשמור על קשריו התרבותיים עם ארץ מוצאו.
- ההכרה שגם בלי הניסיון להאיץ את קליטת העולים, בתוך 2-3 דורות ממילא משתלבים הצעירים בחברה הכללית, מעשירים אותה בתרבותם ורואים עצמם חלק בלתי נפרד ממנה.

הביקורת כלפי הגישה הרב-תרבותית: יש הרואים בגישת הרב תרבותיות טעות הפוגעת במרקם החברתי ולאומי של המדינה. פוגעת בתחושת הסולידריות חברתית ומאריכה את משך ההשתלבות של העולים ואפילו תורמת ליצירת ניכור בין העולים לוותיקים.

ביטויי גישת הרב תרבותיות בתחומים שונים

אופן הקליטה : הכרה בשונותו של העולה ובמטען התרבותי שהוא מביא איתו- היעלמות הדרישה לשינוי שמות; עידוד נשים אתיופיות להתפרנס מיצירות אמנות פרי תרבותן.

במערכת החינוך: הכרה בזרמים השונים במערכת החינוך, בניית תוכניות לימודים השמות דגש על מטען תרבותי שונה, יצירת עבודת שורשים והדגשת הייחוד והשונות של קהילות ישראל השונות.

באמנות: ייצוג התרבויות השונות- תיאטרון 'גשר', תערוכות אמנות אתיופיות; תיאטרון בשפה המרוקנית. בה בעת התרחש גם שינוי בתכנים האמנותיים – מהאדרת דמות הצבר והתמקדות בעצמאות היהודית המתחדשת אל עבר עיסוק בפרט ועולמו תוך ביקורת על מוסדות השלטון והחברה הישראלית.

בתקשורת: מגוון רחב של אמצעי תקשורת בשפות שונות.

!!

שיהיה לכולם בהצלחה !!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!

חשוב לזכור: מותר נכשל אחד בתעודת בגרות – תנצלו אותו בחוכמה!!